

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

**MARKSİZMDE KENT SORUNLARI: DAVID HARVEY VE
MANUEL CASTELLS ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Hazal Ilgın BAHÇECİ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ**

Ankara-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI BİLİM DALI**

**MARKSİZMDE KENT SORUNLARI: DAVID HARVEY VE MANUEL
CASTELLS ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

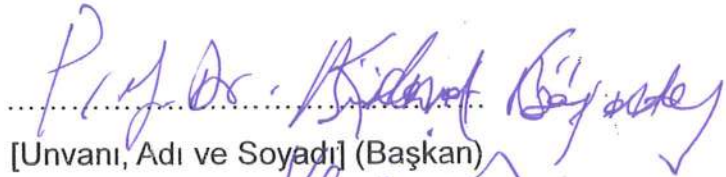
**Hazırlayan
Hazal Ilgın BAHÇECİ**

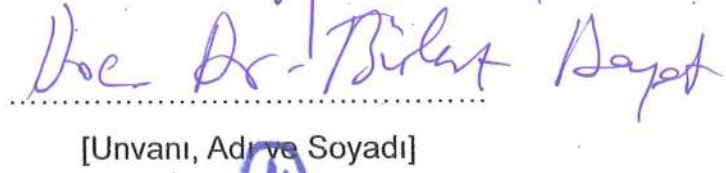
**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ**

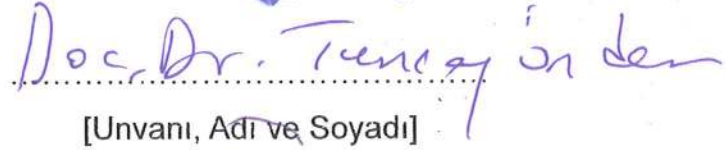
Ankara-2013

ONAY

Hazal Ilgın BAHÇECİ tarafından hazırlanan "Marksizmde Kent Sorunsalı: David Harvey ve Manuel Castells Örnekleri" başlıklı bu çalışma, 16.18.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

ÖZET

BAHÇECİ, Hazal Ilgın. Marksizmde Kent Sorunsalı: David Harvey ve Manuel Castells Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Kent, toplum yaşamının çok önemli bir parçasını oluşturmalarına rağmen, düşünürler toplumsal çalışmalar içinde kente yeterli önemi vermemişlerdir. Ütopyacı sosyalistler sanayi kentinin yarattığı problemleri ortaya koymuş ve çözümlemelerini yeni bir dünya özlemiyle *ütopya* kentler üzerinden yapmışlardır. Klasik kent teorileri içinde ise kent, kapitalist üretim tarzını çözümlemeye faydalı olduğu ölçüde ele alınmıştır. İlk kez Chicago Okulu ile başlayan sistematik kent çalışmaları içinde kent, ekolojik çevreye benzer bir fiziksel çevre ve bir yaşam tarzı bağlamında ele alınmıştır. II. Dünya savaşı sonrasında kentlerde yaşanan büyük çaptaki dönüşümle birlikte çağdaş kent teorileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Az sayıda çalışma ile de olsa Karl Marx ve Friedrich Engels ile başlayan kapitalizm ve kent mekânı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan incelemeler, 1960'lı yıllarda Henri Lefebvre ile yeni bir boyut kazanmış ve Marksizmde kent sorunsalı çağdaş kent teorileri içinde daha önce hiç olmadığı kadar önemli bir konuma yükselmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Marksizmde kent sorunsalının görünümünü incelemektir. Lefebvre'nin ardından pek çok Marksist düşünür çalışmalarında kent ve kapitalist üretim süreçleri arasındaki ilişkiye yer vermiştir. Bu düşünürler arasında öne çıkan iki isim David Harvey ve Manuel Castells'tir. Çalışmada, Marksizmde kent sorunsalı konusu, Harvey ve Castells'in kent çalışmaları üzerinden incelenecektir.

Anahtar Sözcükler:

1. Kent
2. Kapitalizm
3. Marksizm
4. David Harvey ve Manuel Castells
5. Kentsel Toplumsal Hareketler

ABSTRACT

BAHÇECİ, Hazal Ilgın. Urban Problematic in Marxism: Examples of David Harvey and Manuel Castells, Master Thesis, Ankara, 2013.

Despite that the city constitutes a very important part of social life, thinkers did not give due importance to city within social works. Utopian socialists revealed the problems caused by the industrial city and settled them on utopian cities with a longing for a new world. In classical urban theory, the city has been addressed as long as it was useful in analysing capitalist mode of production. The city was addressed within the context of a life style and a physically environment, similar to ecological environment, by the systematically urban research of the Chicago School for the first time. With the large scale transformation of the cities after World War II, modern urban theories began to come up. Researches revealing the relation between capitalism and urban environment, that began with Karl Marx and Friedrich Engels even if with few researches, gained a new dimension with Henri Lefebvre in the 1960's and the urban problematic in Marxism rose up to a position within modern urban theories as never before.

The aim of this research is to investigate the appearance of the urban problematic in Marxism. After Lefebvre, many Marxist thinkers included the relation between the city and the capitalist mode of production to their researches. Two outstanding names, among these thinkers are David Harvey and Manuel Castells. In this research, the issue of urban problematic in Marxism is going to be investigated on the studies of Harvey and Castells.

Key Words:

1. City
2. Capitalism
3. Marxism

4. David Harvey and Manuel Castells
5. Urban Social Movements

ÖNSÖZ

Türkiye’de Marksist kent teorilerine dair çalışmalar oldukça yetersizdir. Özellikle günümüz kentlerinin gelişim ve dönüşümü göz önüne alındığında, kapitalizm ve kent mekânı arasındaki ilişkinin incelenmesinin önemi daha da artmaktadır.

Manuell Castells’in kent sosyolojisi alanındaki en önemli eserlerinin dilimize çevrilmemiş olması ve David Harvey’in çevrilen bazı kitap ve makalelerinin özensiz ve anlaşılması güç olması, çalışma süresince karşılaştığımız en büyük zorluklar oldu. Umarız, Marksizmin kent mekânına bakışının David Harvey ve Manuel Castells’in çalışmaları özelinde incelendiği bu çalışma ile, alandaki çalışmaların yetersizliğinden kaynaklanan söz konusu eksikliklerin giderilmesine bir nebze katkı sunabiliriz.

Bu çalışmanın sistematik bir şekilde yürütülmesinde yardımlarını esirgemeyen çok değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Kemal Görmez’e; çalışma boyunca destekleriyle her zaman yanımda olan anneme ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MARKSİST KENT TEORİSİNİN OLUŞUMU: KARL MARX, FRIEDRICH ENGELS VE HENRİ LEFEBVRE’NİN KENTE BAKIŞLARI

1.1. FEODAL TOPLUMDAN SANAYİ TOPLUMUNA: KENT İLE KIRIN AYRILMASI VE KAPİTALİZMİN DOĞUŞU	9
1.1.1. Sanayi Kenti, Sanayi Kentinin Sorunları ve Ütopyacı Sosyalistler	9
1.1.2. Karl Marx’ın Yöntemiyle Kır- Kent Çelişkisi ve Kapitalist Sanayi Kenti	17
1.2. MARKSİZMDE KENT SORUNSALININ GÖRÜNÜMÜ	22
1.2.1. Friedrich Engels’in Yaklaşımıyla “İşçi Sınıfının Kapitalizmle İmtihanı”	22
1.2.2. Henri Lefebvre ve Kentsel Devrim	32

İKİNCİ BÖLÜM

DAVID HARVEY: SERMAYENİN DOLAŞIMI SÜRECİ VE KENT İLİŞKİSİ

2.1. KAPİTALİZMİN, SOSYAL ADALETİN VE KENTİN DOĞASI	41
2.1.1. Kapitalist Üretim ilişkilerinin Belirlenişinde Fiziki Kentsel Yapının Rolü	41
2.1.2. Kapitalist Sistemin Gerekliliklerine Göre Düzenlenmiş Mekânsal Örgütlenme ve Sınıf Bilincinin Parçalanması	48
2.1.3. Sosyal Adalet ve Postmodernizm	59
2.2. POSTMODERN KAPİTALİZM VE KENT	69

2.2.1. Ekonomide Kentler Arası Rekabet Dönemi ve Yeni Kent	
Girişimciliği.....	72
2.2.2. Mekân Zaman Tarafından Yok Edilirken Yeni Bir Mekân	
Siyaseti Geliştirmek	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANUEL CASTELLS: KOLLEKTİF TÜKETİM, EMEĞİN YENİDEN ÜRETİMİ VE TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA KENT

3.1. ALTHUSSER'İN YAPISALCI MARKSİZMİ İLE 'KENTSEL	
SORUN'U ANLAMAYA ÇALIŞMAK	91
3.1.1. 'Kentsel' Kavramı ve Castells'in "Kent İdeolojisi"	93
3.1.2. Kolektif Tüketim Merkezi Olarak Kent ve Sürecin Temel	
Aktörü Olarak Devlet.....	98
3.2. 'KENT, SINIF VE İKTİDAR' İLİŞKİSİ VE KENTSEL TOPLUMSAL	
HAREKETLER.....	109
3.2.1. Sınıf Temelli Kentsel Toplumsal Hareketler ve	
'Sosyalizme Giden Demokratik Yol'	109
3.2.2 Kentsel Toplumsal Hareketlerin Yeni Kimliği	115
3.3. KÜRESEL KENT, AĞ TOPLUMU VE CASTELLS	121
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	124
KAYNAKÇA.....	133

GİRİŞ

Kent, birçok değişik kültürde ve çağda toplum yaşamının çok önemli bir gerçekliğini oluşturmasına rağmen, kentle ilgili genel bir kavramlaştırma yapma girişimleri, kent sosyologları ve tarihçiler için anlaşılması güç ve bazen de boşuna girişimler olarak görülmüştür (Holton, 1999: 33). Bu durum kent mekânının sosyolojik çözümler içinde hak ettiği yeri bulamamasına neden olmuş ve kent sosyolojisi alanının gelişimine bu açıdan ket vurmuştur.

Kentlerin toplumsal yapıları kavramak açısından önemli olduğu düşüncesinin feodalizmden kapitalizmle geçişle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir. Üretim tarzının değişmesiyle birlikte birçok düşünür yeni sistemi açıklamaya yönelmiştir. Bu bağlamda kent; kapitalist üretim güçlerinin yansıması olan toplumsal ilişkilerin açıklanması ve öngörülerde bulunulmasını sağlayabildiği oranda ele alınmış ve incelenmiştir (Pınarcıoğlu, Kanbak ve şiriner, 2010: 72). Böylelikle kent, sosyoloji çalışmaları içinde kendine bir yer edinmiştir.

Klasik kent teorileri ile başlayan kent çalışmaları kenti, sınırlı bir şekilde ele almıştır. Asıl olarak kent sosyolojisi alanının gelişimi ise Chicago Okulu ile başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında gelişen  ağdaş kent teorileri ya da eleştirel kentsel teori ise kapitalist üretim ilişkileri ve kent mekânı arasındaki ilişkiyi konu edinmiştir. Bu açıdan Marksizmde kent sorunsalı,  ağdaş kent teorileri içinde incelenmektedir.

Feodal  retim tarzından kapitalist üretim tarzına geçişle birlikte, yeni üretim tarzını ve gelişimini   z lemek amacıyla çalışmalarına başlayan Ferdinand Tönnies, Emile Durkheim, Gideon Sjoberg, Karl Marx, Friedrich Engels, Max Weber ve Henri Piren  kenti, söz konusu çalışmalara katkıda bulunduğu ölçüde ele almışlardır. Yani onlar için kent, hiçbir zaman ayrı bir inceleme nesnesi olmamıştır. Ancak bu çalışmalar daha sonra oluşturulan

kent teorilerine önemli bir zemin hazırlamışlardır.” (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2010: 73).

Tönnies üretim ilişkilerini, kır ve kent yaşamları arasındaki farklılıklara dayandırarak açıklamıştır. Bu bağlamda Tönnies’in yaptığı *cemaat* ve *cemiyet* sınıflandırması, sosyoloji alanındaki en önemli sınıflandırmalardan birisi sayılmaktadır. Tönnies’ göre üretim tarzının değişimiyle birlikte yaşanan dönüşüm, “toplumun organizasyonundaki bir dönüşümdür”(Kurtuluş, 2010: 178). Buna göre toplumlar; ırk etnisite ve kültür bakımından farklılaşmamış homojen topluluklar olan cemaat (*gemeinschaft*) örgütlenmelerinden, ırk, etnisite, kültür ve sosyo-ekonomik statü bakımından farklılaşmış heterojen topluluklar olan cemiyet (*gesellschaft*) örgütlenmelerine geçiş yapmaktadırlar. Tönnies’e göre değişimin temelini, sanayi öncesi dönemin cemaat olarak örgütlenmiş kırsal yaşamı ile sanayileşme döneminin gönüllü olarak örgütlenmiş kentsel yaşamı arasındaki farklılık oluşturmaktadır.

Durkheim de Tönnies gibi sanayileşmenin yarattığı toplumsal değişim üzerinde durmuş ve temel değişimin toplumsal işbölümü üzerinde gerçekleştiğine işaret etmiştir: Tarımsal üretime dayalı kırsal yerleşmelerdeki mekânîk toplumsal dayanışma, sanayi kentinde yerini organik dayanışmaya bırakmaktadır (Kurtuluş, 2010: 178). “Kentleşmenin işbölümünü arttıracaklarını söyleyen Durkheim’e göre kent, belli toplumsal güçlerin gelişmesi için tarihsel önemi olan bir koşuldur. Burada gelişmesinden söz edilen güçler kentteki nüfus yığılmasıdır. Durkheim, bunun işbölümünü özendirdiğini; ama aynı zamanda birtakım anormalliklerin de doğmasına yol açtığını öne sürmektedir. Çağdaş toplumun anomik durumunun belirtileri olan patolojik bozukluklara kentte rastlanmaktadır.” (Keleş, 2010: 120).

Tönnies ve Durkheim’den farlı olarak Weber, Marx ve Engels bu radikal sosyo-mekânsal dönüşümü kavramada dikkatlerini yeni doğmuş sistemi, kapitalizmi oluşturan tarihsel koşullara ve sistemin işleyişine yöneltmişlerdir (Kurtuluş, 2010: 178).

Weber, Ortaçağ'da kenti, feodalizmin aşılması ve kapitalizmin gelişimi için gerekli koşulların sağlanması açısından önemli görmüştür (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2010: 79). Weber, kentin ekonomik işlevini ön plana çıkarmıştır. Kenti, doğu ve batı kentlerini karşılaştırarak açıklamaya çalışan Weber için “kent, batının doğu dünyasından farklılığını ortaya koyduğu tarihsel ve sosyolojik bir dışavurumdur. Bu bağlamda Weber çalışmalarında, doğunun patrimonial yağımaya dayanan İslam kentleri ile batının demokratik ve otonom kurumları arasında sistematik bir karşıtlık kurmaktadır.” (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2010: 77). Kent, batıya özgü bir birimdir.

Weber'e göre “kent bir pazar yeri, bir pazar yerleşimidir” (Weber, 2012: 89). Ayrıca kent, bir evler topluluğına sahip olmasının yanı sıra, kendisine ait toprağı dayalı mülkiyeti ile gelir ve giderlerden oluşan bir bütçesiyle aynı zamanda iktisadi bir birliğe de sahiptir. (Weber, 2012: 97-98)

Marx ve Engels ise kenti doğal olarak diyalektik bakış açısıyla ele alırlar. Kent hem kötülüklerin kaynağı hem de ilerlemenin koşuludur; kötülüklerin kaynağıdır, çünkü yoksulluk ve sefaletin merkezidir; ilerlemenin koşuludur, çünkü sanayi proletaryası burada ortaya çıkmaktadır. Marx ve Engels, Alman İdeolojisi'nde kenti kır-kent çelişkisi üzerinden kavramsallaştırmışlardır. Marx'ın kent üzerine çalışmaları çok sınırlıdır ve Marx için kent sadece “sınıf bilincinin gelişeceği yer” olmasından dolayı önemlidir. Kent mekânı üzerinde incelemeler yapmak görevini Engels üstlenmiştir. Engels çalışmalarında, kapitalizmin kent mekânında yarattığı düzensiz gelişmeyi ve bununla birlikte işçi sınıfının yaşadığı yoksulluğı Manchester kenti özelinde ayrıntılı olarak incelemiştir. Engels'e göre evsizlik, dilencilik, yankesicilik, alkolizm ve şiddet gibi olgular, işyerindeki sömürünün mekânda gözlenen sonuçlarıdır ve bu sefalet kapitalizmin herkese yeterli barınma sağlamadaki başarısızlığının göstergesidir (Kurtuluş, 2010: 179). Bu sınırlı çalışmaların ardından Marx ve Engels, kent sorunsalının sosyalist devrimle birlikte çözülebileceğini belirterek bu konunun çözümlenmesi işini devrim sonrasına bırakmışlardır.

Bir tarihçi olarak Pirenne'ye göre “kentlerin meydana gelmesinde en önemli unsur ticarettir. Ticaretin gelişmesi sanayinin gelişmesi sonucunu doğurmuş ve kent toplulukları bu şekilde oluşmaya başlamıştır” (Yörükan, 2006: 61). “Çalışmalarında kır ve kent karşıtlığını da kullanan Pirenne, feodalizmden çıkışın kentlerin özerk olmasına bağlı olduğunu söylemiştir. Buradan yola çıkarak “Kent havası insanı özgür kılar” sözünü açıklamaya girişen Pirenne 'ye göre ticaretin canlanması kentlerin özerkliğinin tanınmasına bağlıdır (Holton, 1999: 70-74'ten aktaran Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2010: 80).

Sjoberg'in çalışmaları, Asya ve Avrupa'daki sanayi öncesi kentler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sanayileşmenin sanayi öncesi ve sanayi sonrası arasındaki ayrımları değerlendirmede temel bir değişken olduğunu belirten Sjoberg, bu bağlamda bu kentlerin ekolojik, ekonomik ve toplumsal örgütlenmelerini incelemiş ve bu örgütlenmelerin sanayi öncesi kentlerde aldığı biçimin sanayi kentlerinden farklı olduğunu ifade etmiştir (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2010: 82).

Kapitalizme geçiş sürecindeki klasik kent teorilerinin hiç biri kenti bağımsız bir disiplin olarak ele almamışlardır. “19. yüzyıl sosyal teorisi içinde sanayi kentini ve kentsel yaşamı modernite kapsamında doğrudan ele alan en önemli düşünür George Simmel'dir. Simmel modern kenti kültürel açıdan ele almış ve modern kenti insanın zihninde meydana getirdiği dönüşüm üzerinden analiz etmeye çalışmıştır” (Kurtuluş, 2010: 180).

Kentin ilk kez sistematik şekilde ele alınışı Chicago Okulunun çalışmalarıyla başlamıştır. Kent Chicago Okulu'nun çalışmalarıyla birlikte ayrı bir disiplin olarak incelenmeye başlanmış ve bu şekilde bu okul kent sosyolojisinin kurucusu olmuştur.

Chicago okulunun birbiriyle bağlantılı iki temel düşüncesi kent sosyolojisi alanında özellikle etkili olmuştur: Bunlardan ilki, kentsel

kademelenmeye yönelik olarak geliştirilen *kentsel ekolojik teori*, diğeri ise Louis Wirth'in kentlerde yaşamın evrensel özelliklerini tanımlama amacıyla olan *bir yaşam biçimi olarak kentlileşme*dir (Pınarcıoğlu, Kanbak ve Şiriner, 2010: 80).

“Chicago Okulu temsilcileri olan Ernest W.Burgess, R. D. Mc Kenzie ve Robert E. Park kentleri, tıpkı ekolojik sistemlerde olduğu gibi çevresel uyum sağlamaya çalışan toplumsal gruplar ve bireylerin rekabeti ile oluşan ekolojik çevrelere benzer fiziksel çevreler olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşıma göre rekabette belirleyici unsur merkezi mekânların ele geçirilmesidir ve bu rekabete dayalı olarak kent, merkezden çevreye doğru genişleyerek metropoliten formlar oluşturmaktadır.” (Kurtuluş, 2010: 182).

Diğer Chicago Okulu temsilcilerinden farklı görüşlere sahip olan Louis Wirth'e göre ise kent, metropoliten form olmanın yanı sıra, bireyin davranışlarını etkilediği için bir yaşam tarzıdır. “Simmel gibi Louis Wirth de kent problemini bir şahsiyet ve zihniyet problemi olarak ele almıştır. Kentleşme, Wirth'e göre yaşam tarzında meydana gelen bir değişiklik ile ilgilidir ve bu değişiklik çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır” (Yörük, 2006: 84-85). Wirth, bu unsurların *büyüklik veya genişlik, yoğunluk ve heterojenlik* olduğunu söylemiş ve oluşturulacak bir kent teorisinin bu unsurları kesinlikle dikkate alması gerektiğine işaret etmiştir.

Klasik kent teorileri ve Chicago Okulu'nun kent teorisi erken dönem toplumsal teoriler olarak adlandırılır. Bu teoriler, sanayi kapitalizminin mekândaki düzenlenişinin ve mekânı düzenleyişinden çok, bu süreçte ortaya çıkan sınıfsal, ekonomik, politik ve kültürel meselelere odaklanmıştır (Kurtuluş, 2010: 182). Ancak kenti bu şekilde ele almalarına karşın bu teoriler, kentsel ekonomi politik çalışmaları için bir temel oluşturmuşlar ve bu açıdan çağdaş kent teorilerinin ortaya çıkışına ön ayak olmuşlardır.

II. Dünya Savaşı sonrasında 1970'lerin başlarına kadar sürecek olan Keynezyen Ekonomi politikalarının mekânda gerçekleştirdiği büyük kamusal yatırımların 19. yüzyılın modern kentinde yaşattığı büyük çaptaki dönüşüm (Kurtuluş, 2010: 184) ile çağdaş kent teorileri ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çağdaş kent teorileri içinde yer alan Marksist kent teorileri ise, 1960'lı yılların siyasi havasının kent mekânı üzerindeki çalışmaları tekrar gündeme getirmesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır.

Marksizmin kent konusuna olan duyarsızlığının 1960'lı yıllara gelindiğinde Henri Lefebvre tarafından bozulmasıyla Marksizmde kent sorunsalı birçok düşünür tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Pahl, Mingione, Lojkine, Scott, Massey ve Pickvance söz konusu düşünürler arasında sayılabilir ancak eleştirel kentsel teorinin en önemli temsilcileri David Harvey ve Manuel Castells olarak kabul edilmektedir.

Lefebvre'nin kapitalizmin, kent mekânını kullanarak sürekli kendisini yenilediği görüşünden yola çıkan Harvey ve Castells; kapitalizm ve kent mekânı arasındaki ilişkinin farklı noktaları üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Harvey esas olarak sermaye birikim süreci ve kent mekânı üzerinde dururken, Castells kolektif tüketim mekânı olarak kenti incelemiştir.

Çalışmanın amacı, Marksizmin kent sorunsalına bakışını David Harvey ve Manuel Castells'in çalışmaları özelinde incelemektir. Marksizmde kent sorunsalının temel argümanı olan kapitalizm ve kent mekânı arasındaki ilişkinin incelenmesi; Marx ve Engels'in sınırlı çalışmalarıyla başlamış, uzun süren bir sessizlik dönemi Lefebvre ile son bulmuştur. Ardından başta Harvey ile Castells olmak üzere pek çok düşünür tarafından çalışmalar devam ettirilmiştir. Bu çalışmaların incelenmesi, günümüzde giderek artan önemiyle kent sosyolojisi alanının gelişimi açısından önemlidir. Kenti, kentleşmeyi ve toplumda bunlara bağlı olarak gelişen her olguyu, toplumdaki ekonomik ve siyasal unsurlarla etkileşimi açısından ele alan bu teoriler, günümüz kentlerinin gelişimini ve geçirdiği dönüşümleri kavramak için elzemdir.

Çalışma, literatür ve araştırmaya dayalı teorik bir çalışmadır. Çalışmada kitap, dergi ve internet kaynakları kullanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Harvey ve Castells'in kent teorilerinin temelini oluşturan Karl Marx, Friedrich Engels ve Henri Lefebvre'nin kente dair düşünceleri incelenecektir. Bu inceleme için önce, ütopyacı sosyalistlere değinilecektir. 19. yüzyılın ilk yarısına hâkim olan ütopyacı sosyalizmde kent ortaya çıkmakta olan sanayi kentinin sorunları açısından ele alınmıştır. Asıl olarak Thomas More'un 1516'da yazdığı aynı isimli eseri ile ortaya çıkan ütopya ve ütopyacılık kavramı, 19. yüzyılla birlikte ütopyacı sosyalistler tarafından geliştirilmiştir. Çalışmada, ütopyacı sosyalistlerin çalışmalarına Saint Simon ve Robert Owen örnekleriyle değinilecektir. Marx ve Engels'in ütopyacı sosyalistlerin çalışmalarını ciddi şekilde eleştirmelerine rağmen, aslında bu çalışmalar Marx ve Engels'in çalışmalarında yol gösterici olmuştur. Marx ve Engels'in kent mekânına dair çok az sayıda çalışmaları olmakla birlikte bu çalışmalar 1960'larda başlayan çalışmalara kaynak teşkil etmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Harvey'in sermaye dolaşımı süreci ve kent mekânı arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu çalışmaları incelenecektir. Harvey'e göre kent mekânı kapitalist üretim ilişkileri tarafından şekillendirilmekte ve bu şekilde sistemin devamlılığı sağlanmaktadır. Harvey, sermaye birikimi ve kent mekânı arasındaki ilişkiyi, kapitalist birikim krizleri ve bu krizlerin ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda yansıttığı dönüşümler bağlamında incelemektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Manuel Castells'in kente kolektif tüketimin mekânı olarak bakışı ele alınacaktır. Castells'in çalışmaları Louis Althusser'in fikirlerinden etkilendiği yapısalcı dönem ve aktör merkezli dönem olarak ikiye ayrılmaktadır. Castells'e göre kent; kolektif tüketimin, dolayısıyla da işgücünün yeniden üretiminin gerçekleştiği mekândır. Bu süreçte devlet aygıtı önemli roller üstlenmektedir. Söz konusu sürecin kent mekânında

meydana getirdiği çelişkiler kentte bir takım mücadelelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Castells bu mücadeleleri *kentsel toplumsal hareketler* olarak adlandırmakta ve iki dönemde de ayrıntılı olarak incelemektedir. Kentsel toplumsal hareketleri ayrıntılandırığı çalışmalarının ardından Castells, kapitalizm ve kent arasındaki ilişkiyi incelemeyi bırakmıştır. Castells'in son dönem çalışmaları; bilgi ağı, ağ toplumu gibi konularla ilgilidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MARKSİST KENT TEORİSİNİN OLUŞUMU: KARL MARX, FRIEDRICH ENGELS VE HENRİ LEFEBVRE’NİN KENTE BAKIŞLARI

1.1. FEODAL TOPLUMDAN SANAYİ TOPLUMUNA: KENT İLE KIRIN AYRILMASI VE KAPİTALİZMİN DOĞUŞU

1.1.1. Sanayi Kenti, Sanayi Kentinin Sorunları ve Ütopyacı Sosyalistler

Marksizmde kent sorunsalını incelemek için önce 19. yüzyılın ilk yarısına hâkim olan ütopyacı sosyalizmin kente bakışını incelemek gerekir. Ütopyacı sosyalistler kente temelde Marx ve Engels gibi “ toplumsal ilişkiler ve politikayla olan sıkı bağ çerçevesinde yaklaşmışlar; bu noktadan yola çıkarak 19. yüzyılda yoğunlaşan eleştiriler, doğmakta olan sanayi kentinin isyan ettirici manzarasının, insana düşman ve düzeltilmesi gereken bir yapı olduğu düşüncesi üzerine yoğunlaşmıştır” (Bumin, 2010: 59-60)

Sanayi devrimi sonrasında yaşanan makineleşme süreci ile hızlanan kırdan kente göçle birlikte kentlerde artan nüfus, kent yaşamını çalışan sınıflar aleyhinde olumsuz etkilemiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde tüm çelişkileri ve açmazlarıyla sürekli olarak büyüyerek siyasal, toplumsal, ekonomik ve mekânsal yapılara egemen duruma gelen kapitalizme tepki olarak birbirinden farklı iki sosyalist akım ortaya çıkmıştır: Bunlardan ilki 19. yüzyılın ilk yarısına egemen olan ütopyacı sosyalizm, diğeri ise ikinci yarıya egemen olan Marx ve takipçilerinin öncülüğünde gelişen bilimsel sosyalizmdir (Şenel, 2001: 95-96). Bu iki akımın kenti aynı noktadan hareketle ele almalarına karşın, kente bakışlarında ciddi farklılıklar vardır. Ütopyacı sosyalistlerin kent tasarımları ütöpik olmanın ötesine geçemezken, Marksizm, kendine özgü kenti yaratamamış ya da yaratmak için çaba harcamamıştır (Akkoyunlu Ertan: 2004: 5).

Ütopya, Yunanca yer anlamına gelen “topos” (topia)nın başına olumsuzluk anlamı veren “u” getirilmesiyle oluşmuş “olmayan yer, olmayan ülke” anlamına gelmektedir. Bunun ilk örneği esas olarak ideal bir toplum düşünen ilk filozof olan Platon’un (M.Ö. 427-347) Devlet tasarısıdır. “Ancak Platon’un eseri, bu ütopyaların doğmasında esin kaynağı olsa da, kurtuluşçu bir düşünceyi ifade etmediği için, ütopyacı değil, muhafazakâr bir toplum tasarımıdır. Bundan dolayı Platon’un ütopyacı gelenek içinde görülmesi mümkün değildir” (Göçmen, 2009: 2). Ütopya, ilk olarak Thomas More’un 1516’da aynı isimle yazdığı eserinde kullanılmıştır. Ardından Fourier, Cabet, Owen, Simon, William Morris, Blanc, Blanqui, Havemann gibi düşünürlerle devam eden kent tasarımları bu geleneğin oluşmasını sağlamıştır. Tüm bu düşünürlerin ortak özellikleri “insanı yaşadığı ortama yabancılaştıran büyük sanayi kentlerinin eleştirisini yapmaları ve insanın insanca yaşamasını sağlamak, ussalık, bilim ve teknik ilkelerine uyularak yaratılacak bir çevre özlemi”ni (Keleş: 2010, 93) duymaları olmuştur.

More ile birlikte başlayan ütopya anlayışı, toplumu ayrıntılı bir şekilde sınıfsal özellikleriyle ve biçimlendirilmiş bir üretim-tüketim mekânizması içinde tasarlamıştır (Bal, 2010: 3). Bu anlayışın en tanınmış örnekleri ise More’un Ütopyası’na ek olarak Campanella’nın Güneş Ülkesi, Bacon’ın Yeni Atlantis’i ve James Harrington’un (1611-1677) Okyanus Ülkesi (1656) [The Commonwealth of Oceana]’dır.

More ile başlayan gerçek ütopyacı toplum tasarıları, her şeyi en ince ayrıntısına kadar planlayan bir toplum düzeni ortaya koyarlar. 17. yüzyılda ilk ütopyayı yazan Thomas More’un Ütopya’sı(More, 2007), gezgin denizci Raphael’in gördüğü bir ada devletidir. Adını ilk kurucu kral olan Utopus’tan alan ülkenin başkenti Amaurote’dur. Ütopya’nın hepsi aynı plana göre kurulmuştur ve aynı şekilde yönetilen 54 kenti vardır. Kürşat Bumin’ e göre tüm kentlerin aynı olmasının sebebi; bir kenti görmenin her kenti görmek anlamına geldiğinden, insanlara “gezme, çalış” mesajı verilmesidir(Bumin,

2010: 26) . Ütopya'da çalışmak çok önemlidir ve ülkede bunu sağlayacak her türlü önlem alınmıştır; izin ve gezme hakları buna göre düzenlenmiştir.

Ütopya'da en önemli uğraşlardan biri tarımdır; her kentte geniş tarım arazileri vardır. Kadın erkek bütün Utopia'lılar usta birer tarımcı olmak zorundadırlar. Çocuklar, erkeklerden tarımı okulda öğrenir ve şehre yakın köylere, tarlalara geziye götürülüp öğrendiklerini yerinde görürler. Ütopyalıların toprakla, bitkiyle ilgileri yalnızca ekonomik boyutu da olan tarımla ilgili değildir. Onlar toprak ve bitkiyle estetik amaç ve duyguyla da ilgilenirler. Her evin arkasında geniş bahçeler vardır ve Ütopyalılar bahçelerine büyük önem verirler. Her yıl Ütopya kentlerinin mahalleleri arasında "en güzel bahçe" yarışması yapılır. More, Ütopya'nın kurucusunun insanların aklını bahçelere takmak için elinden gelen her şeyi yaptığını söyler.

Bütün Utopia'lıların katılmak zorunda olduğu tarım dışında, herkes özel bir iş eğitimi görür. Kimi dokumacılık öğrenir, kimi duvarcılık, testcilik, kimi demircilik ya da dülgerlik. Başlıca zanaatlar bunlardır. Bütün adalılar bir örnek giyinirler. Yalnız kadınla erkeğin, bekârla evlinin kılıkları değişir. Giysilerde hem güzellik, hem de rahatlık aranır. Aynı giysi yazın da kışın da giyilebilir. Her aile kendi giyeceklerini kendi yapar.

Ütopya'nın değinilmesi gereken en önemli özelliklerinden biri özel mülkiyetin olmamasıdır. İnsanların mülk hırsıyla hareket etmemeleri toplumsal düzeni sağlayacaktır. Bu nedenle herkes kendi evinde, ama aynı zamanda da başkasının evinde oturmaktadır. Çünkü özel mülkiyet düşüncesinin oluşmaması için her on yılda bir evler değiştirilir ve herkesin oturacağı ev kurayla belli olur. Özel mülkiyetin olmaması o kadar önemlidir ki, bunun için altın ve değerli taşlar küçük çocuklara süs ve oyuncak olsun diye verilir. Onlar da böylece büyüdükleri zaman bunlara değer vermezler. Ayrıca Ütopya'da nüfusun sabit kalması da çok önemlidir.

“More, yaşanan toplumsal düzendeki insanlık dışı olgulardan uzak bir toplum tasarlamıştır. Ona göre toplumun yozlaşmasının nedeni “zenginlik birikimi”dir. İnsanlar, bugün de geçerli olduğu gibi, edinebildikleri kadar mülk edinmede serbest bırakıldıklarında zenginlik küçük bir azınlık elinde toplanmakta ve geri kalanlar yoksul düşmektedir. Dahası, zenginlik birikimi, insanı açgözlü, güvenilmez, menfaatçi ve bütünüyle yararsız bir karaktere dönüştürerek, kişiyi ahlak ve erdemden yoksun bırakmaktadır. Böylece, More maddi zenginlik birikimi ve erdem arasında ters orantılı bir ilişki kurmuştur. More, insanlıktan çıkan bu iki tarafı da - sayıları giderek artan işsizler ordusunu ve aylaklar ordusunu - ortadan kaldıracak olan tam istihdamı ilk öneren düşünürdür. More bunu gerçekleştirmek için pazar ilişkilerinin bütünüyle ortadan kaldırılmasını önermiştir. Çünkü ona göre, “eşitlik, özgürlük ve dayanışma ilkelerinin, kısacası barış ilkesine dayalı bir toplum kurmayı amaçlayan” bir ütopya fikri, kapitalizm koşullarında gerçekleştirilemez. More’un Ütopya’sı, kapitalizm kavramını kullanan ve anti-kapitalist bir toplum modeli öneren ilk tasarıdır. Ütopya fikri, böylece, doğrudan doğruya kapitalizme karşı bir toplum tasarısıyla başlamıştır.” (Bal, 2010: 4).

More sonrasında, ütopyalar ve ütopyacılar yeniden 19. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Bunun nedeni, bu yüzyılda hızla gelişen kapitalizmin toplumsal yaşamda bir kriz noktasına varan tahribatta bulunmasıdır. Bu yüzyılda ortaya çıkan Fourier, Blanc, Blanqui, Simon ve Owen gibi ütopyacılar daha sonra “ütopyacı sosyalist” olarak adlandırılmışlardır (Kurt, 2007: 166). “19. yüzyıl filozoflarının ütopya tasarıları, More’un başlattığı anti-kapitalist geleneği devam ettirerek, “üretimin toplumsallaşması” anlamına gelen sanayi devrimiyle birlikte sosyalizme doğru evrilirler. Simon, Fourier ve Owen, daha ileri giderek, ütopyalarda düşünülen toplum düzeninin şimdi ve burada, üstelik “reform”larla değil, “devrim”le gerçekleştirilebileceğini düşünürler (Bal, 2010: 5).

Saint Simon, toplumu üreticiler ve üretmeden tüketenler olarak iki sınıfa ayırır. Saint Simon, 18. yüzyıl Fransız toplumundaki çalışmadan

yaşayan, geniş arazi sahipleri, soylular, din adamları ve tüccarların hâkim olduğu yapıdan yola çıkarak, üreticilerin hâkim olduğu; iş ve çalışma esasına dayalı bir toplum düzeni öngörmektedir (Göze, 2007: 268) . Sanayi devrimi sonrası öncelik tarımdan endüstriye geçmiştir. Bu yeni toplumda ise üretim alanının hâkimiyeti geniş arazi sahipleri ve tüccarlardan sanayicilere; düşünsel alandaki hâkimiyet ise din adamlarından bilim insanlarına geçmelidir. Ancak sanayiciler ve bilim insanları tarafından yönetilen hiyerarşik bir toplum iyi bir yaşam düzeyine erişebilir. Sanayileşme ve ilerleme fikri arasında ilişki kurarak, sanayi öncelikli yeni siyasal sistemin temelini oluşturacak anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu yeni anlayış bilim ve sanayiye uzlaştırıyordu. Zenginliğin toplumun hizmetine sunulması gerektiğini savunan Saint Simon, en yoksul ve en kalabalık sınıfların hayat şartlarının düzeltilmesinin devletin temel görevi olduğunu söylemiştir (Bumin, 2010, 61).

Saint Simon'un tasarladığı toplumda en önemli faaliyet üretimdir. Merkezi bir biçimde örgütlenecek olan üretim, mühendis ve uzmanlar yönetiminde gerçekleştirilir. Saint Simon, üretimi merkeze koyduğu yeni toplum öngörüsünde, burjuvazi ve çalışan sınıfların çıkarlarını savunmuş, bu şekilde de kapitalizm ve sosyalizm karışımı hiyerarşik (teknokratik) bir sistem ortaya koymuştur.* Saint Simon'un sosyalist düzeni “herkesin topluma yeteneğine göre vermesi ve toplumdan verdiği oranda alması” dır (Akşin, 1976: 16).

Saint Simon'un Marksist teoriye önemli katkısı, 1789 Fransız Devrimi'ni 'aristokrasiye karşı bir burjuva hareketi' olarak görmesiyle sınıf savaşı yorumuna örnek olması ve siyasal toplumun temel nitelikteki ekonomik düzen tarafından belirlendiğini ortaya koymasıdır (Akşin, 1976: 16). Saint Simon'un sanayi toplumunu düzenlediği yeni toplum öngörüsü, Robert Owen'ın düşüncelerinin hareket noktasını oluşturmuştur.

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Akşin, Sina (1976) : “Saint Simon”, **Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi** (Ed. Mete Tunçay, Bilgi Yayınevi, Ankara, C.1, s. 21-24

Sanayi Devrimi'nin yapıldığı ülke olan İngiltere, hızla gelişen makineleşme süreci ve olanaklarıyla birlikte iç pazar için üretimin yanında dış pazar için üretime, yani ihracata yönelmiştir. İngiltere, ihracatın temeli olan ucuz üretimi sağlayabilmek için dışarıdan hammadde ve yiyecek maddeleri talep eder hale gelince tarım alanında kriz ortaya çıkmış ve bu durum serbest piyasa ekonomisi isteyen sanayicilerle ürünlerini korumak isteyen çiftçiler arasında çatışmaya neden olmuştur. Devlet, sanayi ve tarım arasında bir tercih yapmak zorunda kaldığında ise siyasal mücadeleler başlamıştır. Artan nüfus ve işsizlik ile çıkarılan yasalarla oluşan sert çalışma koşulları çalışan sınıfların yaşam koşullarının giderek kötüleşmesi sonucunu doğurmuş ancak sanayileşme sonrası sağlanan ekonomik ilerleme liberal düşünürlerin söylediği gibi tüm toplumun refahını sağlayamamıştır(Göze, 2007:262-263).

Böyle bir ortamda Robert Owen, düzensiz sanayileşmenin beraberinde getirdiği frensiz rekabete ve girişimcilerin sınırsız kazanç tutkularına karşı önlem almanın zorunlu olduğunu söylemiştir (Göze, 2007:263). Yirmi beş yaşında fabrika patronu olan Owen, kendi fabrikasındaki gözlem ve deneylerinden yola çıkarak, işçilerin iyi yaşam koşullarında yaşamasının işverenlerin de yararına olacağını ve verimliliği arttıracığını ispatlamak amacıyla New Lanark isimli projesini ortaya koymuştur. İngiltere'de kentsel alanların dışındaki boş arazide, New Lanark fabrikalarının yanına kurulan model çağdaş bir köye benzetilebilir. New Lanark; kendine yeterli konut birimleri bulunan, işçilerin geniş konutlarının olduğu, sokakların düzenli ve temiz olduğu bir yaşam alanıdır. New Lanark'ta işçilerin çalışma saatleri 11 saate indirilerek dinlenme ve eğlenmeye zaman ayırmaları sağlanmış, bunun yanında çalışanlara barınma ve çocuklara iyi eğitim imkânları sağlanmıştır.

Gerçekten de New Lanark'ta, Owen'ın öngördüğü gibi, çalışma koşullarının iyileşmesiyle üretim ve verimlilik artmıştır. Disiplinin, işçileri ikna yoluyla sağlandığı; suçun, cezanın ve yoksulluğun bulunmadığı New Lanark topluluğu, bu haliyle etik bir model olarak tanımlanabilir (Ertan, 2003: 3).

New Lanark deneyinin dönemin örgütlenme düzenine boyun eğerek başarısızlığa uğramasının ardından, Owen, bu kez Amerika’da New Harmony adında yeni bir deneye girişmiştir. “İnsanın, içinde yaşadığı sosyo-ekonomik koşullar tarafından şekillendirildiği görüşünden yola çıkan Owen, New Harmony ile tarım ağırlıklı komünal bir komünizm denemesine girişmiştir. Owen bu denemede tarımsal faaliyetleri, sanayi faaliyetlerinden üstün tutar. Çünkü tarımsal işler insanı doğaya ve erdeme yaklaştırmaktadır” (Göze, 2007: 264). Her şeyin bir saat gibi düzen içinde işlediği ve uyum içinde olduğu bu yerleşim biriminde imalathaneler, yeşil alanlar, bahçeler, anaokulu, ayin yeri gibi hemen her şey çok ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, sakıncalı bulunan sokak ve avlular kaldırılmış; insanı çevrenin bozduğu varsayımından hareketle artık sağlıklı bir toplumun burada yaratılabileceği, bu örneğin de giderek bütün dünyaya yayılacağı ve geleceğin ideal toplumunun yaratılacağı düşünülmüştür (Kurt, 2007: 167).

Owen tarafından kaleme alınan New Harmony Anayasası’na göre topluluk üyeleri ilk üç yıllık süre için yönetime katılamayacaklardır. Bu sürenin sonunda 21 yaşın üzerinde olanlardan seçilecek üyeler (Owen’ın belirlediği 4 üye dışında) arasından topluluğun yönetimini üstlenecek bir genel kurul oluşturulacaktır. Tarım, imalat, edebiyat, bilim ve eğitim, yerel ekonomi, genel ekonomi ve ticaret gruplarını kapsayan altı bölüme ayrılan New Harmony topluluğunda her meslek grubunun kendi içinden seçtiği yöneticiler, Yürütme Kurulu’nu oluşturacaktır. Topluluğa üyelik üye çoğunluğunun, topluluktan çıkarılma ise üyelerin üçte iki çoğunluğunun kararına bağlı olacaktır.

Ortak iyeliğe dayalı bağımsız topluluk birimleri olarak kurulan New Harmony, kır yaşamının sakin ortamını tercih eden yaşlılar, aristokratlar ve sıradan yurttaşlardan oluşmuştur. Alım-satımın yasak olduğu bu topluluklarda, herkes yeteneği ölçüsünde çalışarak, gereksindiği kadar yiyecek, giyecek ve barınak sahibi olabilecektir. Tüm üyeler türdeş evlerde yaşayacak, tek örnek giysiler giyecek, aynı yaşam biçimini paylaşacak ve özel önem verilen eğitim olanaklarına kavuşacaktır.

New Harmony Topluluğu, çevreden yüksek platformlar aracılığıyla ayrılmıştır. Dörtgen avlular planına, ‘tinsel dörtgenler’ adı verilen New Harmony köyünün üç kenarında toplu yemek salonu, rekreasyon amaçlı toplanma salonları ve apartmanlar; diğer kenarında ise örnek fabrika yer almaktadır. New Harmony’de topluluk üyelerinin ortaklaşa kullandığı yapılar, tarım topraklarının merkezine bir kare oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Karenin içinde yer alan ve herkese açık olan yapılardan birisi, ortak olarak kullanılan mutfak ve yemekhaneler; ikincisi okul ve ayin salonu, üçüncü yapı ise daha ileri düzeydeki okul, toplantı salonları ve kütüphaneden oluşan birimlerdir. Owen, insanların komünitelerden oluşan bu yeni toplumda, kentin doğurduğu sakıncalardan uzak fakat kentin sağladığı yararlardan da vazgeçmeden mutlak bir mutluluk ve barış içinde yaşayacağına inanıyordu (Bumin, 2010: 68). Bu bağlamda, New Harmony’nin temel ilkeleri; kanunlara uyma, üretim ve tüketim dengesinin gözetilmesi, tüm yetişkinler arasında hak eşitliği, herkes için çalışma hakkı, ortak iyelik, içtenlik, nezaket ve bütün ilişkilerde iyilikseverlik, işlerde düzenlilik, bilgi edinme ve sağlığı koruma olarak belirlenmiştir (Aybay, 2012: 169).

Owen, 1826’da üç yıllık geçici “geçiş toplumu” düzeninden tam eşitliğe dayalı toplum düzenine geçilmesine karar vermiştir. “1827’de New Harmony, meslek esasına dayanan ayrı ayrı topluluklar halinde ve bir çeşit lonca süzeni içinde örgütlenmiştir. Fakat tüm bu girişimler başarısızlığa uğramış, üyeler arasında, geniş çaptaki sosyal, dinsel ve ırksal ayrılıklar New Harmony’deki işleri çok güçleştirmiştir. 1827 başlarında New Harmony’nin sonunun geldiğini anlayan Owen, ideal toplulukların yaşayabilmesi için üyeler arasında birbirlerine karşı iyilik duygusu ve sabır gibi ahlaki esasların bulunmamasının gerekli olduğunu belirtmiştir.” (Aybay, 2012: 171-172).

Owen, ekonomik ve toplumsal düzende rekabet yerine işbirliği ilkesini egemen kılmak için, siyasal mücadeleye girmeden; sınıf çatışmasına girmektense ortaklaşa emek göstermelerinin mümkün olduğuna inanan ilk sosyalistlerden biri olarak, kendisinden sonraki sosyalist düşüncesinin

oluşmasına (özellikle işçi hakları, eğitim, laiklik, kooperatifçilik ve sendikacılık konularında) önemli katkılarda bulunmuştur (Tunçay, 1976: 42-43).

Huberman ütopyacı sosyalistleri, sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan erken kapitalizmin işçi sınıfı açısından yarattığı güçlüklerle tepki göstermiş hümanistler olarak niteler (Huberman, 2005: 46). 19. yüzyılın ilk yarısına damga vuran ütopyacı sosyalistler, kapitalizmin yarattığı tüm düzensizliklerin giderileceği ve insan mutluluğunun merkeze alınacağı yeni bir düzen arayışı içinde ortaya çıkmışlardır. Ütopyacı sosyalistlerin, toplumsal düzeni değiştirme işinin egemen sınıfların desteği ile daha kolay olabileceğini düşündükleri söylenebilir.

1.1.2. Karl Marx'ın Yöntemiyle Kır- Kent Çelişkisi ve Kapitalist Sanayi Kenti

Marksizm içinde ütopyacı sosyalistlerin düşünceleri ciddi şekilde eleştirilmekle birlikte, Marksizmin oluşmasında ütopyik sosyalizmin önemli etkilerinin olduğu da aşikardır. Örneğin, Karl Marx da Robert Owen gibi “insanın içinde yaşadığı sosyo-ekonomik ortam tarafından şekillendiği” görüşünü savunur. Bu bağlamda, ütopyacı sosyalizmin, burjuvazinin düşünüşü ve değerleri ile proletaryanın düşünüşü ve değerleri arasında bir köprü olduğu söylenebilir (Şenel, 2001: 113).

“Ütopyacı sosyalistlerin düşünceleri, düşlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Marx'a göre kapitalist düzenin yerini alacak olan yeni düzen, insanların düşüncelerinin, düşlerinin ürünü olmayacaktır. Bu nedenle ekonomik ve sosyal olayları belli bir andaki şekilleri içinde incelemek ve değerlendirmek önemli değildir. Asıl önemli olan, bunların değişme ve gelişme yasalarını bulmaktır. Burada kastedilen, bir düzenin diğer bir düzenle ilişkisini belirleyen kuralı bulmaktır. Marksizm, kapitalist düzenin yerini insanların hayallerinde kurdukları bir düş düzeninin değil, tarihsel gelişme

içinde, toplumların zorunlu hareketi sonucu doğacak olan yeni bir düzenin alacağını ileri sürer.” (Göze, 2007: 258).

Karl Marx'ın kent ile ilgili görüşlerini açıklamadan önce Marksizm'in temelini oluşturan temel argümanlara değinmek gerekir. Bu argümanlar Marx'ın kente bakışını şekillendiren temel unsurlardır.

Karl Marx'a göre insanlık tarihi, toplumsal sınıflar arasındaki mücadelelerin tarihidir. Marx'a göre tarih, sınıf mücadeleleri doğrultusunda gelişen ve ekonomik hayattaki değişimlerle birlikte sürekli ilerleyen bir süreçtir. Bu süreç içinde ilkel toplum feodal topluma, feodal toplum da kapitalist topluma evrilmiştir. Bunlar aynı zamanda bir ekonomik aşamadan diğerine geçiş anlamına gelir. Bu gelişim ve değişimler, bir tarihsel aşama “olumsuzlandığında” ve daha üst bir aşama tarafından “aşıldığında” diyalektik olarak meydana gelmektedir (Skirbekk ve Gilje, 2001: 417).

Sanayi devrimi de tarihin ilerlemeci çizgisi üzerinde ekonomik üretim tarzında önemli bir değişiklik meydana getirerek feodal aşamadan kapitalist aşamaya geçişi sağlamıştır. Bu da işçi sınıfının tarih sahnesine çıkışı ve burjuvazi ile arasındaki çelişkinin başlaması anlamına gelmektedir.

Marx, diyalektiği doğa, insanlık tarihi ve 19. yüzyıl olaylarına uygulamıştır. Marx, içinde yaşadığı dönem olan 19. yüzyılda kapitalist toplum düzenini eleştirerek, olayları diyalektik açıdan incelemiştir. Buna göre, o dönemdeki sınıflar arasındaki mücadele tez safhasındadır. Antitez, proletarya diktatörlüğü ile, sentez de komünizm toplum düzeni içinde gerçekleşecektir. Diyalektik materyalizme göre, ilk olarak Hegel'in ideal felsefesinde ortaya koyduğu tez, antitez ve sentezin birbirleriyle olan etkileşimlerinin üretim ilişkilerinde kendini göstermesiyle, üretim araçlarına sahip olan ve olmayan sınıfların karşılıklı etkileşimlerinden yeni bir toplumsal yapı doğacaktır. Tarihin ilerlemeci çizgisi üzerinde bu yeni ortaya çıkacak olan yapı, eskisinden her haliyle daha üstün bir yapıyı ifade eder. Bu şekilde ilerleyen

tarih, aslında nihai hedefe doğru yol almaktadır. Bu nihai hedef, üretim ilişkilerine dayalı sınıf farklılıklarının ve dolayısıyla sınıf çatışmasının olmadığı, sömürünün ve yabancılaşmanın ortadan kalktığı bir toplumsal yapı olan komünizmdir.

Marksizm’de kent, her toplumsal ilişki ve süreç gibi diyalektik bir nitelik arz etmektedir, içinde hem ilerici hem gerici unsurları barındırır. Buna bağlamda kent, bir yandan içinde barındırdığı olumlu yanlar nedeniyle savunulur, diğer yandan da yol açtığı sorunlar ve yoksulluk nedeniyle eleştirilir. Bu bakış açısı kent-kır çelişkisinde kendisini gösterir.

Marx ilk defa, Engels ile birlikte yazdığı Alman İdeolojisi- Feuerbach kitabında kapitalizm ve kentleşme arasındaki ilişkiden bahsetmiştir. “Bu ilişkiden bahsetmek için yine kır-kent karşıtlığını kullanan Marx’a göre, Ortaçağ’a kadar insanlık tarihi kırın tarihidir. Antik Çağ’da kentler üretim tarzının odağı değildir; sadece kırsal üretim üzerinde kontrol sağlayan idari birimlerdir. ‘Kent’in kırsallaşması’ olarak da ifade edilebilecek olan bu süreç ilk olarak Roma’nın yıkılışı ve bireysel tarıma geçiş ile birlikte değişmeye başlamıştır. Ardından Ortaçağ ile birlikte özgün bir üretim tarzı doğmuş ve kent-kır çelişkisi farklı bir nitelik kazanmış; Antik Çağ’daki ‘kent’in kırlaşması’, aşamalı biçimde kırın kentleşmesine dönüşmeye başlamıştır. (Şengül, 2001: 11).

Ortaçağda, güçlenen ticaret sermayesi, kentlerde imalat üretimine yöneldiği zaman, kentlerde yerleşik meslek birlikleri olan loncalar tarafından kendi çıkarlarının tehlikeye gireceği düşüncesiyle kentlerden uzaklaştırılarak, kırsal bölgeye gitmek zorunda bırakılmışlardır. Sanayi devriminin temelini oluşturan bu işletmeler, kırın kentleşmesi sürecini başlatıp bugünkü kentleri oluşturan asıl unsurlardır.

Marx’a göre “en büyük maddi ve zihinsel iş bölümü kent ile kırın ayrılmasıdır. Bu ayrım aslında barbarlıktan uygarlığa, aşiret düzeninden

devlete, bölgesellikten ulusa geçişle birlikte başlayan ve zamanımıza kadar bütün uygarlık tarihi boyunca sürüp giden günlük olarak giderek derinleşen bir ‘uzlaşmaz çelişki’dir. Kentler genelde ortaya yönetim, belediye ve siyaset ihtiyacı çıkarır. Kentler ayrıca toplumun “iki büyük sınıf” halinde bölünmesinin en açık olduğu yerlerdir; bu bölünme de doğrudan işbölümüne ve üretim araçlarına dayanır” (Marx ve Engels, 2008: 81). Burada kent diyalektik unsurlarla betimlenmekte; hem uygarlığa geçişte bir adım olarak hem de kapitalizmin olumsuz koşullarının yaşandığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Zaten kent; nüfusun, üretim araçların, sermayenin, zevklerin, gereksinmelerin bir merkezde toplanması olayıdır, oysa kır tam tersi bir olayı, ayrı ayrı olmayı ve dağınıklığı ortaya koyar. Kent ile kır arasındaki uzlaşmaz çelişki, ancak özel mülkiyet çerçevesi içinde var olabilir. Bu uzlaşmaz çelişki, bireyin işbölümüne ve onun üzerinde zorla işleyen belirli bir faaliyete ilişkin bağımlılığının en göze çarpan ifadesidir. Bu bağımlılık, her ikisi de birbirinden sınırlı olmak üzere, birini bir kent hayvanı, ötekini bir kır hayvanı haline getirir ve her gün bu iki tarafın çıkar çatışmasını yeniden doğurur...” (Marx ve Engels, 2008: 81-82).

Tüm insani ilişkileri parasal bir ilişkiye, şeyler arasında bir ilişkiye çevirerek, insanları ve mekânları önemli ölçüde değiştiren “büyük burjuva sanayisi, kentlerde, işçileri çok çelişkili bir şekilde bir araya getirmiştir. İşçiler bir yandan bireyler olarak birbirlerinden ayrılıyor, birbirlerine yabancılaşıyor, üretim ve eylemlerinden koparılıyor, rekabetle ayrı düşmeye ve birliklerinin en temel amacından uzaklaşmaya zorlanıyorlardı. Diğer yandan ise aynı hareket, devasa sanayi kentlerinin oluşmasını, ucuz ve hızlı iletişimi ve bunun sonucunda yenilikçi ortaklık biçimleri ve ilerici eylemi mümkün kılıyordu.” (Merrifield, 2012: 47).

Marx, kente, ‘işçi sınıfının sınıf bilincinin olduğu yer’ olarak özel bir önem verir. Çünkü Marx, işçi sınıfının kendi kendini gerçekleştirme konusunda yetersiz olduğunu düşünmektedir. Marx’ın bu değerlendirmesi, Komünist Manifesto’da yaptığı köylülüğe ilişkin değerlendirmeleriyle birlikte ele alınır. Feodal üretimi ilişkileri içinde sömürülen köylüler, üretim sürecinde

mekânsal anlamda birbirlerinden kopmuşlardır. Bu da bir araya gelerek örgütlenmeleri önündeki en büyük engel olmuştur. Bu nedenle kapitalizmin kıra girişi ve kırsal yapıların çözülüşü olumlu bir gelişmedir:

Burjuvazi, kırsal kentin iktidarına tabi kılmış bulunuyor. Devasa kentler yaratıp, kırsal karşılaştırıldığında kentsel nüfusu dikkate değer biçimde arttırırken, nüfusun dikkate değer bir kısmını da kırsal yaşamın ahmaklığından koparmıştır (Marx-Engels: 2011: 47).

“İşçi sınıfı için köylülükten farklı bir durum söz konusudur. Kentlerde yoğunlaşan sanayi proletaryası, hem üretimin yapıldığı fabrika ve atölyelerde, hem de yaşam mekânında bir arada üretim yapmakta; sömürü ve ezilme sürecini bir arada yaşamaktadır. Bu tür bir paylaşım ve birliktelik, işçi sınıfının bir bütün olarak hareket edebilmesini mümkün kılan en önemli etmen olarak öne çıkmaktadır” (Şengül, 2001: 12).

“Daha önce bağlantısız kitleler halinde savrulmuş ve karşılıklı rekabetle dağılmış olan işçiler, giderek daha yekvücut oluyorlardı. Proletarya kentte daha büyük kitleler halinde yoğunlaşıyor, gücü artıyor ve bu gücü giderek daha fazla hissediyordu. Marx kısa bir süre sonra, proleterlerin bir sınıf, çoğunluğun bilinçli ve bağımsız bir hareket olarak örgütleneceğine, kentte daha geniş bir sınıf mücadelesini “içerik açısından” alevlendirirken “biçim açısından” da radikalleştireceğine inanmıştır.” (Merrifield, 2012: 54).

Kapitalizmi, gelişmenin tarihsel bir evresi olarak gören Marx’ın bu şekliyle kapitalist kenti bir açıdan onayladığı söylenebilir. Kent mekânı da maddenin varlığını hem destekleyen hem de altını oyan çelişkiler bağlamında çözümlenmelidir. Bu çelişkileri anlayabilmek dünyayı bir süreç olarak algılayabilmekle mümkündür. Sermaye, emek, sınıf, toplum ve kentleşme; bunların hepsi birer süreçtir.

Marx'ın kente ve kentleşmeye dair düşündüklerine son olarak Kapital'de rastlanır. Ayrıca yine bu eserde kullandığı *meta fetişizmi** kavramı daha sonra Henri Lefebvre gibi kent Marksistleri tarafından da kullanılmıştır. Marx, sermaye birikim süreci ve kentleşme arasındaki bağlantıyı şu şekilde vurgular:

“Kapitalist birikimin hızı ne kadar büyük olursa, işçi nüfusun barındıkları yerler de o kadar sefil ve perişandır. Servetin artışıyla kentlerde görülen imar hareketleri, eski yapı mahallelerin yıkılması, bankalar, mağazalar vb. için iş hanlarının yükselmesi, iş trafiği, lüks arabalar, tramvaylar vb. için caddelerin genişletilmesi, yoksulları gittikçe daha da kötü kenar mahallelere sürer (Marx, 2011: 626) .” Bu noktadan Marx şu sonuca varmıştır: “Bir sanayi ya da ticaret merkezi olan kentte sermaye ne denli hızlı birikirse, buralara sömürülebilir insan malzemesinin akışı ne denli hızlı olursa, işçilerin sığınmak zorunda oldukları konutlar da o derece sefil ve perişan olur”(Marx, 2011: 629).

Marx'ın işçi sınıfının kapitalizmi kent mekânında nasıl yaşadığına ilişkin değerlendirmeleri yok denecek kadar azdır. Kapitalizmin yaşam mekânında yarattığı sorunlar ve bu çerçevede işçi sınıfının kapitalizmle yaşam mekânında karşı karşıya olduğu çelişkilerin değerlendirilmesi görevi esas olarak Engels'e düşmüştür (Şengül, 2001: 12).

1.2. MARKSİZMDE KENT SORUNSALININ GÖRÜNÜMÜ

Marx'ın kent konusundaki çalışmaları sınırlı olmasına karşın, Friedrich Engels'in çalışmalarında kent, işçi sınıfı mahallelerinin yoksulluk ve sefaletinin tasviriyle karşımıza çıkmaktadır. Kapitalizm ve kent mekanı arasındaki ilişkiyi bu tasvir yoluyla ortaya koyan Engels'in ardından Marksist düşünürler uzunca bir süre kent konusuna ilgisiz kalmışlardır. Bu ilgisizlik 1960'lı yıllarda Fransız düşünür Henri Lefebvre ile bozulmuştur.

* Ayrıntılı bilgi için bkz: Marx, Karl (2011) : **Kapital**, C.1, Sol Yayınları, Ankara, s. 81-94, 593-594.

1.2.1. Friedrich Engels'in Yaklaşımıyla “İşçi Sınıfının Kapitalizmle İmtihanı”

Engels, kapitalizm ve kent arasındaki ilişkiyi İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu ve Konut Sorunu isimli eserlerinde ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Engels, kapitalizmin yarattığı sömürü ve sefaletin kendisini sadece üretim alanında değil yeniden üretim alanında da gösterdiğini belirtmiştir. Bu bakımdan Engels’in çalışmasının en özgün yönü, yaşam mekânı ve yeniden üretim süreçlerine, sınıf çelişkisi ve oluşumu süreçleri çerçevesinde dikkat çekmesi olmuştur (Şengül, 2001: 12).

Engels, sanayileşme ve kentleşme dinamiklerini bir arada incelerken, bu incelemeye sınıf ilişkileri ve sermaye birikim süreçlerini de dahil etmiştir. Engels’e göre kent, doğal olarak, diyalektik bir nitelik arz etmektedir: Kent bir taraftan sömürünün ve sefaletin yoğun olarak yaşandığı bir mekânken, diğer yandan işçi sınıfına “sınıf bilincini” aşılayacak olan yegâne yerdir.

İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu’nda Engels, kent mekânındaki ayrışmanın sınıfsal bir nitelik taşıdığına dikkat çekmektedir. Kentin bir bölümünde, sağlıksız konutlarda, yoksulluğu ve sefaleti en ağır koşullarda yaşayan işçi sınıfı bulunurken, diğer bölümünde lüks konutlarda, yaşanan sefaleti hiç görmeden hayatlarını sürdüren burjuvazi bulunur. Engels bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“Ticaret merkezinin çevresinde, ortalama bir buçuk mil boyunca uzanan kuşakta bulunan emekçi mahallelerinin ötesinde üst ve orta burjuvazi yaşar; orta burjuvazi emekçi mahallelerinin hemen yakınında, düzenli biçimde yapılmış caddelerde oturur. Üst burjuvazi Charlton’da ve Ardwick’te ya da Cheetham Hill’in rüzgarlı tepelerinde, daha uzak yerlerde; bahçeli, villa tipi rahat ve hoş evlerde, kır havasını içlerine çekerek özgürce yaşarlar. Yoldan düzenli olarak kent merkezine giden otobüsler geçer. Ve düzenlemenin en incelikli yanı odur ki, bu para aristokrasisinin mensupları, kendi işyerlerine, bütün o emekçi mahallelerinin ortasındaki kısa yoldan, sağda-solda gizlenmiş

iç karartıcı sefaletin ortasında olduklarını görmeksizin geçerek gidebilirler” (Engels, 2010: 91-92).

Kötü yaşam koşulları içinde fazla çalışmanın neden olduğu çaresizlik sistematik olarak işçi sınıfının yaşam gücünü zayıflatmaktadır. Bu durum da işçi sınıfının önlenebilir hastalıklara ve kronik sakatlıklara yakalanmalarına, erken yaşta ölmelerine yol açmaktadır. Bu da aslında bir toplumsal katliamdır.

“Engels tarihe yöne veren esas kırılma noktasının 1765'te buharlı makinenin, ardından da pamuk işleme makinesinin icadı olduğunu söyler. Bu şekilde el işi modern üretime, kentler ise sanayi metropollerine dönüşmüştür. Sanayi devrimi kent devrimine yol açmış, kent devrimi de sanayi için kolayca insan hammaddesi sağlaması nedeniyle sanayinin ateşini harlamıştır. Muazzam bir şekilde büyüyen fabrika sistemi ve işleyen kollar isteyen Sanayi Devrimi, ücretleri arttırmış ve karşılığında kırdaki işçi gruplarının dikkatini gelişen kentlere çekmiştir. Kentlerde hızlanarak artan nüfusla birlikte işçi sınıfı, küçük dükkan sahiplerini ve vasıflı serbest çalışanları da içine çekerek; aletleri makinelere, atölyeleri fabrikalara ve esnafı vasıfsız mekânîk organ uzantıları haline getirerek büyümüş ve neticede tüm nüfusu iki karşıt öğeye bölmüştür: İşçiler ve kapitalistler. Engels, bu şekilde kırdan kente hızla akan nüfusun, tıpkı sermayenin merkezileşmesi gibi kentlerde yoğunlaşarak merkezileştiğini belirtmektedir.” (Merrifield, 2012: 75-76).

Engels İngiltere’de yaptığı geziler sırasında tüm büyük kentlerin birbirine benzediğini fark etmiştir:

“Hepsinde işçi sınıfının üst üste yığıldığı bir ya da daha çok kenar mahalle vardır. Çoğu zaman, işçi sınıfına ayrı bir toprak parçası ayrılmıştır; orada o, mutlu sınıfların gözünden uzakta, yapabildiği ölçüde ayakta kalmaya çabalar durur. Bu kenar mahalleler ise İngiltere’nin büyük kentlerinde birbirlerine oldukça denk biçimde düzenlenmiştir. Kentlerin en kötü mahallelerindeki en kötü evler; genelde uzun bir sıra üzerinde dizilmiş, tek ya da iki katlı, kiminin konut olarak kullanılan bodrumu da bulunan, kural dışı yapılmış kulübelerdir. Sokaklarda genelde kaldırım yoktur, inişli-yokuşlu, pis, çöp ve hayvan pisliği doludur; kanalizasyon ya da atık su kanalı yoktur; tam tersine yollar durgun, pis su birikintileriyle kaplıdır. Ayrıca kötü, karmakarışık yapılanma nedeniyle semtin hava akımı engellenmiştir” (Engels, 2010: 69-70).

Bu şekilde Engels, işçi sınıfının yaşadığı mahalleleri, hem kötü koşulları, hem de kentin sınıfsal olarak ayrışmasıyla oluşan kent içindeki konumlarıyla uzun uzadıya betimlemiştir. Bu durum, işçilerin çalıştıkları yerler ve yaşadıkları yerler arasında bir farklılık olmadığını, her iki yerde de (üretim ve yeniden üretim alanlarında) sömürüyü yaşadığını fark etmesine yol açacaktır. Tüm bunlar da bir araya gelerek işçi sınıfının sınıf bilincinin oluşmasına yardımcı olacaktır.

“İşçi sınıfı mahallelerinin yalıtılmış ve kontrolden uzak yapısı, zamanla işçi sınıfının kendine özgü bir dizi örgütlenmeyi bu birimlerde geliştirebilmesine olanak vermiştir. Okuma odaları, çalışan sınıflar kulübü, dernekler ve publar, işçilerin yaşam mekânında bir araya geldikleri ve gerek işyeri, gerekse yaşam mekânlarına ilişkin sorunlarını ve izleyecekleri stratejileri tartışabildikleri ortamlar olmuştur. Bu tür bir paylaşım ortamı, çalışan sınıfların kendilerini sadece işyerinde değil, aynı zamanda yaşam mekânında da bir sınıf olarak tasavvur edebilmesini olanaklı kılmıştır” (Şengül, 2001: 13).

İşçi sınıfı, söz konusu koşullarına karşı edilgen olmadığını, önce kendilerini teknoloji yoluyla yerlerinden eden ‘düşman makineleri’ kırmaya başlayarak, ardından Yeni Yoksul Yasası’na karşı hareketleri ile göstermişlerdir. Bunu, çalışma saatlerinin azaltılması talebi izlemiştir. Bunlar Çartizm denilen hareketin başlangıcı sayılabilir.* Bu hareket aynı zamanda burjuvazinin siyasi gücüne saldırıdır. Engels bu hareketin, sınıf bilincinin oluşmasına katkıda bulunabileceğini ama sosyalizme göre oldukça geri bir hareket olduğunu söylemiştir. Yine de sosyalizme giden yolda önemli bir adım olacak olan Çartizm büyük kentlerde başlamıştır:

“Büyük kentler, işçi hareketlerinin doğum yerleridir; işçiler kendi koşulları üzerinde düşünmeye ve o koşullara karşı savaşım vermeye

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Friedrich Engels, İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu, “İşçi Hareketleri”, s. 269-299

ilkin buralarda başlamışlardır. Proletarya ile burjuvazi arasındaki karşıtlık ilkin kendini büyük kentlerde ortaya koymuştur. Sendikalar, çartizm ve sosyalizm büyük kentlerden çıkarak ilerlemiştir” (Engels, 2010: 173).

“Büyük kentler, işçi hareketleri için bir tür kuluçka olmak yerine, yabancılaşmış bireyi çelişkili bir biçimde yıkan kolektivitelerin ortaya çıktığı yere dönüşmüştür. Engels, “toplumsal bedenin, tarihsel olarak kırsal yörelerde ortaya çıkan hastalığını büyük kentlerin keskinleştirdiğini, gerçek doğasını ve tedavi yollarını belirgin hale getirdiğini” ileri sürmüştür. Kent diyalektiği bu noktada da ortaya çıkmaktadır (Merrifield, 2012: 88). Engels, işçi sınıfının geldiği noktada, büyük kentler ve onun kamusal zeka üzerindeki zorlayıcı etkisinin önemli bir katkısı olduğunu belirtmiştir. Sınırsız sömürü ve rekabet en çıplak biçimiyle kentlerde ortaya çıkar(Engels, 2010: 11). İlerlemekte olan sanayileşme ve kentleşme; işçileri, kendi toplumsal konumlarından ders almaya zorlar; onları toplulaştırarak güçlerinin farkına vardırır (Engels, 2010: 13).

Engels’in bu öngörülerini doğrulanmamış ve İngiltere’de işçi sınıfının durumu zamanla daha da kötüleşmiştir. Engels 1872’de, bu kez işçi sınıfı için çok önemli bir sorun olan konut kıtlığını ele almış ve *Konut Sorunu* isimli çalışmasını ortaya koymuştur.

Engels, Konut Sorunu’nda, büyük burjuvazinin yanında küçük burjuvaziye de yaptığı eleştirilerle dikkat çekmektedir. Çalışmada önce konut sorununa getirilen Proudhoncu çözümler, ardında da burjuvazinin konut sorununa getirdiği çözümler ortaya konulmakta ve bunlar eleştirilmektedir.

Bir yanda aşırı bolluğu, diğer yanda aşırı yoksulluğu yaratan kapitalizmdir. Konut kıtlığını da, aşırı nüfusu ortaya çıkaran kapitalist üretim ilişkileri ortaya çıkarmıştır. Konut sorunu, kapitalizmin temel çelişkilerinden biri değil, yarattığı sayısız kötülükten yalnızca birisidir.

“Engels, büyük modern kentlerin gelişmesinin ‘kentlerin belirli kesimlerine, özellikle merkezi konumlu bölgelere yapay ve çoğu kez büyük ölçüde artan bir değer verdiğini’ söylemiştir. Her yerde sonuç aynıdır: Muazzam bir dolandırıcılık ve bireysel zenginleşme. Her yerde işçiler, kentlerin merkezinden dış mahallelere sürülmekte; işçi meskenleri ve genel olarak küçük meskenler nadir, pahalı ve çoğu kez bütünüyle elde edilemez bir hale gelmektedir. Çünkü bu koşullar altında daha pahalı konutlar ile çok daha iyi bir spekülasyon alanına kavuşan inşaat sanayi, ancak istisnai olarak işçi konutu yapmaktadır” (Merrifield, 2012: 92).

Der Volksstaat’ta yazısı çıkan Proudhoncu A. Mülberger, ortaya bir küçük burjuva çözümünün tam bir örneğini sergileyen, konut sorununun nasıl çözülebileceğine dair bir fikir atmış ve çözüm olarak da her işçinin bir ev sahibi olmasını sağlayarak tüm kiralık konutları ortadan kaldırmayı önermiştir. Bu haliyle Proudhoncu Mülberger’in çözümü, Engels’e göre, Proudhon’un “Mülkiyet hırsızlıktır.” sözüyle de çelişmekteydi.

Mülberger ve Proudhon, toplumun ekonomik yaşamının bir adalet kavramının etkisi altında olması gerektiğini söylemiş; o günün toplumunun ise bütün adalet kavramlarının değil, ama devrimin adalet kavramının eksik olduğu bir toplum olduğunu ifade etmişlerdir (Engels, 1992: 85). Buna karşılık Engels Mülberger’e şunları söyler:

“Mülberger, toplumun bir adalet kavramının etkisi altına girmesi gerektiğini talep etmekte ve buna tanımlama demek; tanımlama yapmaktan başka bir şey yapmamaktadır! Ve Alman Bilimsel sosyalizmi ile Proudhon arasındaki temel fark, işte tam de burada yatmaktadır: biz ekonomik ilişkileri oldukları gibi ve geliştikleri gibi tanımlıyoruz. Bir şeyin her gerçek tanımı, aynı zamanda onun açıklamasıdır ve kesinlikle ekonomik olarak, onların gelişmelerinin aynı zamanda bir toplumsal devrimin unsurlarının gelişmesi olduğunu kanıtladık: Bir yandan yaşam koşullarını zorunlu olarak, toplumsal devrime yönelten bir sınıfın, proletaryanın ve öte yandan da kapitalist çerçevesi ötesinde büyümüş olduğu için bu çerçeveyi zorunlu olarak çatlatacak olan ve aynı zamanda bizzat toplumsal ilerlemenin çıkarı uyarınca sınıf farklarını ilk kez ve son kez ortadan kaldıracak araçları

sunan üretim güçlerinin gelişmesi. Proudhon, tam tersine, günümüz toplumundan kendi ekonomik gelişme yasaları uyarınca değil, ama adalet hükümleri uyarınca kendini değiştirmesini istemektedir. (Engels, 1992: 88-89).

“İşçilerin kendi evlerine sahip olması gerektiğine dair Proudhoncu görüşü eleştiren Engels’e göre modern büyük sanayi tarafından yaratılan koşullar sağlıklı bir büyümeyi yaratır. Bu noktada Proudhonculuk ile Marksizm arasındaki, modernizm karşıtlığıyla modernist, eski güzel günlere duyulan özlemle gelecek yeni kötü günleri sahiplenme arasındaki bölünmeye dikkat çekmek gerekir. Marx ve Engels için gelecek kötü günler, proleterleri “bir kuş kadar özgür hale dönüştüren, bütün geleneksel bağlarından kurtarılmış; onların entelektüel kurtuluşunun en birinci koşulunu” sağlayacaktır(Merrifield, 2012: 93); tarih her zamanki gibi ileriye doğru hareket etmektedir. Ancak, işçi sınıfının kendi konutuna sahip olması, “gelecek kötü günlerin” gelmesini öteleyecektir. Burjuva ve küçük burjuva çözümüyle işçiye kendi küçük evinin mülkiyetinin verilmesi, onu özel kapitalistine yarı feodal biçimde zincirleyecek ve işçi geleneksel ayak bağlarından kurtulamayacaktır. Bu da, siyasal olarak kapitalistler karşısında köleliğin devam etmesi anlamına gelmektedir.

Proudhoncu çözümle birlikte, spekülasyon yapan finans kurumları aracılığıyla yükseltelen kiralara, işçileri kendi evlerini satın almaya yönlendirmiştir. Bankalardan yüksek faizli kredi alan işçilerin evlerini satın almalarıyla konutların değeri daha da yükselmiştir. Kredi alarak büyük borç altına giren ve evleri ipotek altında olan işçiler, her türlü koşulda çalışmaya ve her türlü siyasal baskıya boyun eğmek zorunda bırakılmışlardır. Görüldüğü gibi Proudhoncu plan, işçi sınıfını rahata erdirmemiş; aksine, kapitalist sistemin devamlılığı için ona karşı kullanılmıştır. Konut sorunu, bu şekilde, “işçileri kendi evlerine zincirleme yoluyla” çözülmeye çalışılmıştır.

Engels’in Proudhonculuk üzerine söylediği son söz, aslında özelde konut, genelde kent sorunsalı üzerine öne sürdüğü çözümü de işaret ettiği sözdür:

“Gelecekteki toplumun düzenlenmesi için ütopyik sistemler yaratılması bizim görevimiz değildir, sorunu burada ele almak son derece boş olacaktır. Ancak bir şey kesindir; rasyonel kullanımı varsayımıyla büyük kentlerde, herhangi bir gerçek ‘konut kıtlığını’ anında giderecek mesken için yeterli bina zaten vardır. Bu doğal olarak, ancak mevcut sahiplerin mülksüzleştirilmesiyle, yani onların evine evsiz işçileri ya da bugünkü evlerinde aşırı derecede kalabalık olan işçileri yerleştirerek olabilir. Proletarya, siyasal iktidarı alır almaz kamu çıkarları uğruna alınacak böyle bir önlemin uygulanması, mevcut devletçe yapılan diğer kamulaştırmalar ve yerleştirmeler kadar kolay olacaktır” (Engels, 1992: 34-35).

Engels konut sorununa getirilen Proudhoncu küçük burjuva çözümlerini eleştirdikten sonra, aynı soruna büyük burjuva tarafından getirilen çözüm önerilerini incelemeye ve onları eleştirmeye koyulmuştur. Bu konuda Engels, birçokları içinden Dr. Sax (Herr Sax)’ın çözüm önerilerini ele almayı ve eleştirileri onun üzerinden getirmeyi tercih etmiştir.

Modern doğa biliminin, işçilerin sıkışık bir şekilde yaşadığı yoksul semtlerin, zaman zaman kentleri etkileyen bütün salgın hastalıkların üreme yeri olduğunu kanıtlamasıyla “hayırsever burjuvazi” sorunu çözmek amacıyla harekete geçmiştir. Çünkü söz konusu salgın hastalıklar yoksul mahallelerden, kentin, kapitalistlerin yaşadığı daha havadar ve sağlıklı kısımlarına yayılmakta ve onların sağlığını tehdit etmektedir. Bu tehlikeye karşı özellikle en çok sayıda büyük kentin bulunduğu ve dolayısıyla burjuvazinin en büyük risk altında bulunduğu İngiltere’de yoğun çalışmalar başlamış; işçilerin konut koşulları incelenerek, bu koşulların iyileştirilmesi için birçok girişimde bulunulmuş, yasalara temel teşkil edecek olan raporlar hazırlanmış, kitaplar yazılmıştır.

Bu kitaplardan biri olan Dr. Emile Sax’ın *İşçi Sınıflarının Konut Koşulları ve Reformu* (Viyana,1869), bu konuya ilişkin burjuva yaklaşımını içeren tüm yazını özetleme çabasında olduğu için Engels tarafından örnek seçilerek ele alınmıştır.

Tüm burjuva sosyalistleri gibi, burjuva toplumunun devamlılığını sağlamak için “proletaryasız burjuvazi” isteğinde olan Her Sax, bunun çözümünü konut sorununun çözümünde bulmuş ve şu şekilde formüle etmiştir:

Emekçi sınıfların konutlarını düzelterek, tanımlanmış olan maddi ve manevi acıların giderilmesinin ve böylelikle – yalnızca konut sorunlarının köklü bir biçimde düzeltilmesiyle – bu sınıfların büyük kısmının çoğunlukla hiç de insanca olmayan varlık koşulları bataklığından, soyut maddi ve manevi refah düzeyine yükseltilmesi mümkündür (Sax, 1869: 14’dan aktaran Engels, 1992: 45)

Her Sax’a göre tüm suç işçinindir: Sorun ekonomik adaletsizlik değil, ahlaki eksikliklerdir. Engels Her Sax’ı, “Nasıl Proudhon bizi ekonomi alanından yasal terimler alanına götürüyorsa, aynı şekilde burjuva sosyalistimiz de bizi burada ekonomi alanından ahlak alanına götürmektedir.” (Engels, 1992: 47) diyerek eleştirmiştir.

Engels, burjuvazinin çözüm önerileri konut sorununu çözemeyeceğini, çünkü burjuvazi konut sorununu çözmek istemediğini ifade etmiştir. (Merrifield, 2012: 99). Engels’e göre “burjuvazinin konut sorununu ‘kendi modeliyle – yani sorunu sürekli olarak yeniden ortaya çıkaracak bir şekilde çözmek- için yalnızca bir yöntemi vardı. Bu yöntemi ‘Hausmann’ olarak adlandıran Engels, Hausmann’dan kastettiğinin, yalnızca Parisli Hausmann’ın Bonapartçı üslubu olmadığını söylemektedir: Nedenleri ne olursa olsun, kamu sağlığı etmeni ya da stratejik güzelleştirme ya da her ikisi birden olsun, bu girişimin etkisi ve sonucu her yerde, her zaman işçi sınıfının mahallelerinin güvenliğinde gedikler açılması olacaktır”(Engels, 21992: 74). Bu aynı zamanda, şehrin merkezinin yenilenmesi, şehrin yeniden fethedilmesi; bir lüks ve kazanç yeri haline getirilmesi, en rezil arka sokakların ve yolların ortadan kaldırılması ve bunların korkunç görünümüleri yok edilmesi anlamına gelmektedir(Merrifield, 2012:99). İşte, Hausmanncı çözümden kastedilen aynı zamanda budur. Bulaşıcı hastalıkları burjuvazinin

alanından uzaklaştırarak gözünün önünden kaldıran bu yöntemle, ortadan kaldırılan dar ve pis sokaklar, başka bir yerde tekrar ortaya çıkar. Yani sorun burjuvazi tarafından “ortadan kaldırılmamış, yalnızca başka bir yere kaydırılmıştır.” (Engels, 1992: 77):

“Onları ilk yerinde yaratmış olan aynı ekonomik zorunluluk daha sonraki yerinde de yaratmaktadır. Kapitalist üretim biçimi var olmaya devam ettiği sürece, konut sorununun, ya da işçilerin yazgısını etkileyen herhangi bir başka toplumsal sorunun tek başına çözümleneceğini ummak budalalıktır. Çözüm, kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılmasında; bütün geçim araçlarına ve iş araçlarına bizzat işçi sınıfının el koymasında yatmaktadır” (Engels, 1992: 77).

“Kentsel hiçbir reform yoksulları kurtaramaz, hiçbir konut politikası ya da sosyal politika yoksulluğun özüne hitap edemez ya da gerçek sanıkları ipe götüremez. Bunun yerine sadece sorunu, herhangi başka bir yere, kentin başka bir köşesine; siyasal, ekonomik ve sağlıklı bir şekilde yönetici sınıfın amacına uygun olan herhangi bir yere kaydırabilir” (Merrifield, 2012: 101). Bu açıdan Engels, kent ve kapitalist üretim ilişkileri arasındaki ilişkilerden doğan çelişkilerin giderilmesi için tek çözümün kapitalizmin ortadan kaldırılmasını sağlayacak olan devrim olduğunu belirtmiştir.

Aslında Engels de Marx gibi kent üzerinde çok fazla düşünmemiştir. Hatta şu anda kent üzerinde çok düşünmenin saçma olduğunu belirterek, kentsel sorunların tüm çözümlerinin “nihai hedefe ulaşılması” ile birlikte bulunabileceğini ifade etmiştir. Yine de “Engels, Marx’a nazaran kapitalist kentleşmenin ‘yaratıcı yıkıcı’ kapasitesinin farkına daha fazla varmış, bunun kaçınılacak bir şey değil de sahiplenilecek bir şey olduğunu gömüştür: Marksizmde kent sorunsalının temelini yerine oturtmuş, tarihte kentleşmenin önemine ve kapitalist üretim biçiminin dönüşümüne işaret etmiştir” (Merrifield, 2012: 102).

Kent sorunsalını Marksist bakış açısıyla ilk olarak ele alan Marx ve Engels için “kent, hem kapitalist mantığın bir yansıması hem de sosyalizme geçiş için gerekli koşulu sağlayacak olan kentleşmenin gerçekleştiği yerdir. Kapitalizmin yarattığı devrimci sınıf olan proletarya kendisini kentte gerçekleştirecek, sermayeye karşı girişilecek etkin mücadelenin koşulları, büyük kentlerde olgunlaşabilecektir” (Bıçkı, 2006: 115). Marx’ın analizinde, devrimci işçi sınıfını doğuran kentin kendisi değildir: Kent, ancak hastalık ve yoksulluğa neden olarak, kapitalist gelişmenin zaten içinde var olan potansiyel devrim koşullarını geliştirecektir (Saunders, 1993: 26-27’den aktaran Bıçkı, 2006: 115).

1.2.2. Henri Lefebvre ve Kentsel Devrim

Marksizm’de kent sorunsalı, 1960’lı yıllarla birlikte, bu alandaki yüz yılı aşan suskunluğun Fransız Marksist sosyolog Henri Lefebvre tarafından bozulmasıyla tekrar ele alınmaya başlanmıştır

1970’li yıllarda, kentin düzensiz ve kuralsız bir şekilde büyüdüğünü söyleyen ve bu kuralsız gelişmeyi, içine ve dışına doğru patlamalarla oluşan kentsel form olarak analiz eden Henri Lefebvre; eleştirel kent sosyolojisinin ve kentsel politik ekonominin öncüsü olarak kabul edilmektedir (Kurtuluş, 2010: 186-187).

“Mekânın toplumsal olarak üretildiğini söyleyen Lefebvre, bunu göz ardı eden klasik kent planlamasının, mekânı “saf, apolitik, nesnel, yansız, bilimsel ve masum bir çalışma nesnesi” olarak görmesini teorik değil, “ideolojik” bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir. Burada Lefebvre’nin neden ideoloji kavramını kullandığı söylediği şu cümlelerden çıkarılabilir.” (Alkan ve Duru, 2007: 88):

“Mekân, ideoloji ya da siyasetten arındırılmış bilimsel bir nesne değildir; her zaman politik ve stratejik olmuştur... Mekân elbette tarihsel ve doğal unsurlarca biçimlendirilmiştir, ama bunun kendisi politik bir süreç olmuştur... Bir mekân vardır. Neden? Çünkü saf biçiminde türdeş ve tümüyle nesnel görünen mekân toplumsal bir üründür... Mekân başka her şey gibi, sözcüğün klasik anlamında, tarihsel bir üründür. Dolayısıyla mekânın bilimi, türlü düzeylerde değerlendirilmelidir: biçimsel mekânın bilimi olarak görülebilir –bu durumda matematiğe yakındır-; yapı yoğunluğu, ağ (network) çözümlemesi, eleştirel yol analizi, program değerlendirmesi ve gözden geçirme teknikleri gibi kavramları kullanan bir bilim. Ne var ki bilim, salt bu düzeyde konumlandırılamaz; biçimsellikle yetinemez. Eleştirel çözümleme verili bir mekânın nasıl ve hangi stratejiye göre üretilmiş olduğunu tanımlar. Ve son olarak, verili bir mekânın içerdiklerini, bir başka deyişle bu mekânı kullanan insanları, belki de o mekânın fiziksel biçimine ya da işlevine karşı durmuş insanları dikkate alan bir bilimsel çalışma alanı vardır” (Lefebvre, 1976’dan aktaran Alkan ve Duru, 2007: 88) (vurgular Alkan ve Duru’ya ait)

“Lefebvre *kentsellik* kavramından, bütündeki diğer yapılarla ilişkileri ifade edip şekillendiren kendi kendine yeterli bir varlığın anlaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Kentsellik sadece mekânsal bir mantıkla şekillenen bir yapı değildir; ona bağlı belirli (kentsel imgelere karşı kırsal imgeler gibi) ideolojiler vardır ve bu yüzden de bir yaşam tarzını şekillendirmede belli özerk işlevlere sahiptir. Ve kentsel yapı bir kez yaratıldığında, toplumsal ilişkilerin ve üretimin örgütlenmesinin gelecekteki gelişimini etkiler” (Harvey, 2009: 277).

Neredeyse tüm dünyayı etkisi altına alan ’68 Hareketleri’ sonrası dünya başka bir yöne doğru evrilmeye başlamıştır. “Mekâna yerleşen ve mekânı üreten kapitalizm, kendisini bu şekilde yenileyerek yoluna devam edecektir: Artık Marx’ın tanımladığı kapitalist üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki çelişki kentsel mekânda farklı bir boyuta ulaşmaktadır” (Aslanoğlu, 2000: 68). Başka bir deyişle artık sermaye-emek çelişkisi, kent ve sanayi toplumu değil, kent ve toplum çelişkisidir (Merrifield, 2012: 186). Kapitalist sistem, malların mekânda üretildiği bir aşamadan, mekânın kendisinin üretildiği bir aşamaya evrilmiştir. Bu dönemde imalat sanayinin ağırlığı azalmış, inşaat ve alt yapı faaliyetleri öne çıkmıştır. Meta haline gelen kent

mekânı, artık sadece coğrafi bir alan değildir. Kapitalizmin kent temelli bu yeni üretim biçimi Lefebvre tarafından *kentsel devrim* olarak adlandırılmıştır.

Lefebvre, sermayedarların kent mekânını kullanışı ile kapitalizmin kendisini yenilemesi arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır. Engels'in Marksist sınıf ve kent analizine yaptığı katkılar çok önemli olmakla birlikte; kapitalist sistemin bir krize gireceği ve işçi sınıfının kapitalist sistemi ortadan kaldıracığı öngörüsü gerçekleşmemiş aksine kapitalizm kent mekânı sayesinde kendisini yeniden üretmiş ve bu şekilde gelişmiştir.

“Kapitalizm kendi iç çelişkilerini bir asırdır çözme bile hafifletmeyi başarmış ve sonuçta, Kapital' in yazılışından günümüze geçen yüz yıllık sürede büyümeyi gerçekleştirmiştir. Bu durumun maliyetinin ne olduğunu hesaplayamayız ancak nasıl bir araçla gerçekleştirildiğini biliyoruz: Mekânı işgal ederek ve mekânlar üreterek” (Lefebvre, 1976: 21).

Marx'tan bu yana değişen kapitalizm, yapısı gereği girdiği ekonomik krizi aşabilmek için bu kez kent mekânını kullanmış ve onu da bir meta haline getirmiştir. Üretimin analizi, şeylerin (metaların) mekânda üretiminden, mekânın kendisinin (meta olarak) üretimine geçtiğimizi göstermiştir (Lefebvre, 1979: 285). Artık mekân, sadece kapitalist üretim ilişkilerinin yaşandığı yer değildir; mekânın kendisi kapitalist üretim ilişkilerinin bir öznesi durumuna gelmiştir.

Kapitalist üretim ilişkileri mekânı metalaştırırken, bu ilişkiler içinde kent, yalnızca üretim güçlerinin bir parçası olarak değil; aynı zamanda bu ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Lefebvre, 2007: 129). Bir yandan toplu tüketimin örgütlendiği yer olarak “tüketimin mekânı” olan kent, diğer yandan bizzat tüketimin “nesnesi” olmuştur (Kaygalak, 2007: 194). Seyahat, turizm ve boş zaman etkinlikleri kent mekânının bir “mal” olarak tüketilmesinin başlıca araçları haline gelmiştir (Lefebvre, 2007: 349).

Bu şekilde kapitalizm kendisi için farklı bir mekân yaratarak, yeniden üretim yoluyla egemenliğini gerçekleştirmiştir (Gottdiener, 2001: 253). Bu açıdan Lefebvre, yeniden üretim vurgusu yapmış ve yeniden üretimin tarihsel olarak farklı üç yönünü vurgulamıştır: Ailece gerçekleştirilen biyolojik yeniden üretim, işgücünün yeniden üretimi ve üretimin toplumsal ilişkilerinin yeniden üretimi (Lefebvre, 2007: 42). Bu düzey ve süreçleri bir arada tutan unsur ise toplumsal eylemdir. Toplumsal eylem, sadece bireyler arası etkileşimle değil, mekânla da ilişkilidir; toplumsal eylemler mekânda gerçekleşir. Lefebvre'ye göre "üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin tam yeri, parçalara ayrılmış olmasına karşın, çok daha geniş bir mekâna yerleşen kapitalizm öncesi (tarihsel) kenttir." (Lefebvre, 2007: 66). Bu yüzden üretim ilişkilerinin kapitalist sistemin devamlılığını sağlayan yeniden üretimi yığılma (agglomeration) etkilerine bağımlıdır ve mekânsal bir biçimde; kent merkezinde gerçekleşir (Gottdiener, 2001: 254). O halde kent sadece yapısal bir çevre değildir; aynı zamanda kapitalist üretim ilişkilerinin devamlılığını sağlayan önemli bir unsurdur.

Kapitalizm kent mekânını metalaştırarak kendi devamlılığını sağlarken, mekânın içeriğini de bu işleve uygun olarak değiştirir. Bundan böyle kapitalizm için kent mekânının somut kullanım değeri değil; soyut, değişim değeri önemli olduğundan kent mekânı artık soyut mekândır.

"Sömürgeleşmemiş, otantiği bozulmamış veya ekonomik ve siyasal güçler tarafından paramparça edilmemiş mekânlar, mutlak mekânlar (ağaçlar, temiz hava vb.) ve doğal mekânlardır (yeşil alanlar). Soyut mekân, fiilen tarihsel mekânların üzerine dikilen mutlak mekânların yerini almıştır ve mutlak mekânla ilişkili olan şeyin bulunmayışıyla karakterize edilir. Soyut mekân, üzerinde egemenlik kurulmuş, denetim altına alınmış, otoriter (hatta vahşilik ve şiddeti içeren), baskıcı bir mekândır"(Ritzer, 2012: 171). Lefebvre soyut mekân üzerinde uygulanan gizli devlet gücünü şu şekilde vurgular: "Soyut mekân, iktidarın bir aracıdır" ve "iktidarın bütünlüğü mekân üzerinde baştan sonra denetim kurmak istemektedir" (Lefebvre, 2007: 388). Bu şekilde

soyut mekân, iktidarı elinde bulunduran yönetici sınıf tarafından bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanılmaktadır.

“Hükümet binaları, polis karakolları, yangın istasyonları gibi yapılar, topluma en kolay ve hızlı müdahale edebilecekleri mesafelerde mekânlara yerleştirilirler. Ayrıca kentsel arazi üzerinde de devletin geniş bir kontrolü vardır; kentsel arazinin nasıl kullanılacağına dair kararlar devlet otoritesi tarafından verilir. Devlet, ülke ölçeğinden mahalle ölçeğine kadar mekânı her türlü tanımlayabilir ve bu tanımlara göre oradaki toplumsal, ekonomik ve siyasi etkileşim üzerinde belirleyici rol oynar”(Kurtuluş, 2010: 187-188).

Lefebvre'nin, devletin soyut mekân üzerindeki egemenliğine yaptığı eleştiri, onun kent planlamasına/şehirciliğe bakışını da şekillendirmiştir. Gündelik hayatın yaşandığı somut mekân yerine, soyut mekânın hâkimiyetini kurması, kent planlaması aracılığıyla olmuştur. Kentin, kapitalizmin ve devletin, parçalara ayrılmış kenti istediği yere çekip çevirirken ve denetlenmiş mekânı üretirkenki en stratejik aracı olan şehircilikten ve kent planlamadan daha kötü bir düşman olamaz(Lefebvre, 1973:15'den aktaran Gottdiener, 2001:255).

Lefebvre'ye göre, şehircilik bir ideolojidir ve eleştirisinin yapılması kentsel stratejilerin oluşturulabilmesi açısından önemlidir.

“Bir ideoloji olarak şehircilik, kentsel stratejileri gizlemektedir. Şehircilik eleştirisi, şehircilik ideolojilerinin eleştirisi ve şehircilik pratiklerinin (kısmi-indirgemeci- sınıf pratiklerinin ve stratejilerinin) eleştirisi olmak üzere iki boyuta sahip olmalıdır. Bu eleştiri, kent pratiğinde gerçekte nelerin olmakta olduğunu aydınlığa çıkaracaktır ki bunlar, kent toplumunu bazı sorunlarını ortaya koymak ve çözmek için yürütülen beceriksizce veya aydınlatılmış çabalardır. Aynı zamanda bu eleştiri, sınıf mantıklarının (mekân politikası, ekonomizm vs.) üzerini örttüğü stratejilerin yerine bilgiyle bağlantılı bir strateji geçirecektir” (Lefebvre, 2013: 133-134).

Mekânı tek bir yapı halinde ele alan Lefebvre, bu yapıyı üçe ayırmıştır. Bu yapılardan ilki, *mekânsal pratik* olarak adlandırdığı yapıdır. İkincisi, mekânsal pratiklerin temelinde yatan ve onu denetleyen *mekân temsilleri*dir. Mekân temsilleri; bilgi biçimleri, planlama teknikleri ve devlet aracılığıyla mekânı örgütleyen ve temsil eden pratiklerdir (Urry, 1999: 43). Şehir plancıları, mimarlar, mühendisler vb. tarafından “doğru mekân” olarak kabul edilen mekân temsilleri, hâkim sınıflar tarafından egemenlik elde etmek ve bunu sürdürmek için kullanılır (Ritzer, 2012: 170). Üçüncü ise *temsilsel mekânlar*dır. Bunlar, insanların yaşamış gizli tecrübelerini, hâkim sınıfların pratikleri karşısında ortaya çıkan direnişleri; bireysel ve kolektif ihlal biçimlerini kapsamaktadır (Urry, 1999: 43).

Mekânın temsilleri, temsilsel mekânlar üzerinde de denetim kurar. Temsilsel mekânlar, mekân temsilleri gibi egemenlik elde etmek için hâkim gruplar tarafından yaratılan soyut bir doğruluğu değil, yaşanmış deneyimde gerçekten neyin meydana geldiğini yansıtır(Ritzer, 2012: 170). Ancak temsilsel mekân, mekânın temsilleri içinde kaybolur(Lefebvre, 2007: 398). Lefebvre, mekân pratikleri ve temsilsel mekânlar üzerindeki mekân temsiliyetlerinin hâkimiyetinin nasıl sona erdirilebileceğini sorgulamaktadır: Mekân temsiliyetleri yoluyla çalışan sınıfların hayatlarını kazandıkları mekânları da tehdit eden kapitalizm karşısında, çalışanlar günlük hayatın içinde de mekânın önemini anlarlar:

Bütün endüstrileşmiş ülkelerde, çalışma, iş ve iş yeri temelli taleplerden kaynaklanan oldukça eski hareketler mevcuttur. Ne var ki, dünya çapında ortaya çıkan yeni hareketler ki bunlar hala bölünmüş, eksiklikleri olan ve kendi potansiyellerinin bilincinde olmayan hareketlerdir, işyeri mekânı dışında da mekânın yeniden düzenlenmesini talep etmektedirler (Lefebvre, 1979:291, Şengül, 2001: 15).

Bu talep; soyut, değişim değeri önemli olan mekâna karşı, kullanım değeriyle öne çıkan, gündelik yaşamın geçtiği somut mekânı vurgulayan bir taleptir; sol hareketler bu noktaya özellikle değinmelidirler (Şengül, 2001: 15):

“Solun güçlenmesi için en önemli noktalardan biri, sesini bulamamış ve eylemlerinin siyasal önemini fark etmelerine izin vermeyecek sığılıkta bir çerçevenin içine kapanmış tüketici hareketlerine destek vermesidir. O zaman, sol için üstlenilecek siyasal rollerden biri, mekânda sınıf mücadelesini kullanmaktır.” (Lefebvre, 1979: 292, Şengül, 2001: 16).

“Lefebvre, kent toplumundaki temel çelişkiyi, özek ve çeperler arasındaki siyasal mücadeleler ve yaşam kalitesi farklılıklarına dayandırmıştır. Lefebvre' in çeper kavramı, yalnızca bölgeleri değil, siyahların getto'ların, göçmen işçilerin barakalarını ve Üçüncü Dünya'nın uluslararası çeperini de içermektedir. Lefebvre'e göre, kapitalist gelişimin kent aşamasındaki mücadele, gündelik yaşamı kapitalist örgütlenmeden kurtarma ve kentsel alanın yönetiminde söz sahibi olma mücadelesidir” (Akkoyunlu Ertan, 2007: 61).

Lefebvre, kapitalist üretim ilişkilerinin mekânsallığının ve kapitalizmin mekânı soyut mekân haline getirişinin etkilerinin üretim, dolaşım ve yeniden üretim süreçleri üzerindeki etkisine vurgu yapar ve bu konuyu çalışan sınıfların dikkatine sunar. Mücadele üretim alanında sıkıştırılmamalı, yeniden üretim alanına ve günlük yaşama yönelik olarak genişletilmelidir; çünkü üç alan da çelişkilerle doludur: Farklılıkların yok edildiği soyut-kapitalist mekânın, farklılıkları tanıyan sosyalist mekâna dönüştürülmesinin de yolu budur. Kapitalizmin mekânı kullanım şekli, sosyalist hareketlere örnek olmalıdır.

Kent sorunsalının çözümlenebilmesi açısından kentsel stratejilerin oluşturulması önemlidir. Lefebvre' ye göre kentsel bir strateji ancak Marksist yaklaşımla yapılan politik çözümlemeyle oluşturulabilir ki bu çözümleme koşullara, konjonktürlere ve durumun yapısal unsurlarına dayanır (Lefebvre, 2013, 137).

Lefebvre, felsefeyi yeni bir düzlem üzerinde sürdürmesi ve radikal bir eleştiri üzerinde bütün bilimleri kullanması açısından kent fenomeni düşüncesinin bir stratejiyi tanımlayabileceği ifade etmiştir. “Bu strateji *bilgi stratejisi* ve *politik strateji* olarak ikiye ayrılır ancak bu durum bir sorunsalın etrafına yerleştirilmiş olan bilginin siyasi hale geldiği temel bir birlik olan politik (kentsel) gerçeklik biliminin varlığını ortadan kaldırmaz. (Lefebvre, 2013: 136).

Kent fenomeni düşüncesinin ortaya koyacağı *bilgi stratejisi* şunları içermelidir(Lefebvre, 2013: 141) :

- a) “Şehircilik olarak adlandırılan şeyin yarattığı anlam karmaşasının, çelişkilerinin, çeşitlerinin, itiraf ettiklerinin ve gizlediklerinin radikal tarzda eleştirisi;
- b) Kentsel fenomene ilişkin bir bilimin oluşturulması (onun formlarından ve içeriklerinden yola çıkarak).”

Kent fenomeni düşüncesinin ortaya koyacağı *politik strateji* ise şunları içermelidir (Lefebvre, 2013: 141):

- a) “Kent sorunsalının ilk sıraya yerleştirilecek şekilde siyasal yaşama dahil edilmesi;

b) İlk maddesi genelleştirilmiş bir özyönetim olan bir programın oluşturulması. Nitekim, sanayiye sokulmuş olan özyönetim, kentsel özyönetimi “teşvik edebilir”; ve kentsel özyönetim de, önden giderek, sanayideki özyönetimi teşvik edebilir...Kentsel özyönetimin problemleri endüstriyel özyönetimin problemleriyle ilişkilidir, ve bütün bunlar, piyasayla, yatırımın kontrol altına alınmasıyla, yani genel bir programla da ilgilidir;

c) Sözleşmeye dayalı, genişletilmiş, dönüştürülmüş, somutlanmış sistem içerisine, kent hakkının (yani merkezden ve merkezin hareketinden dışlanmama hakkı) dahil edilmesi.”

Marksist bakış açısıyla ilk olarak bu kadar ayrıntılı bir kent teorisi ortaya koyan Lefebvre'nin çalışmaları, bu yönüyle, hem öğrencisi Manuel Castells'in hem de David Harvey'in çalışmalarının öncülü olmuş ve onlara yol göstermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DAVID HARVEY: SERMAYENİN DOLAŞIMI SÜRECİ VE KENT İLİŞKİSİ

2.1. KAPİTALİZMİN, SOSYAL ADALETİN VE KENTİN DOĞASI

David Harvey, Henri Lefebvre'nin açtığı yoldan ilerleyerek sermaye birikim süreçleri ve kent mekânı arasındaki ilişkileri ortaya koyan çalışmalar yapmaktadır. Harvey, sermaye birikim hareketleri ve coğrafya arasındaki ilişkiyi, kaçınılmaz olan kapitalist birikim krizlerinin ekonomide yol açtığı değişimler ve bu değişimlerin toplumsal ve kültürel alandaki sonuçları bağlamında incelemektedir. Tüm bunların kent mekânına yansımalarının incelenmesi kent sorunsalının çözülmesi açısından önemlidir.

2.1.1. Kapitalist Üretim ilişkilerinin Belirlenişinde Fiziki Kentsel Yapının Rolü

Harvey kenti; toplumsal olarak belirlenen artık ürünün harekete geçirilmesi, koparılması ve coğrafi olarak yoğunlaştırılması yoluyla yaratılan yapılanmış biçim olarak tanımlamakta (Harvey, 2003: 217) ve kapitalist birikim süreçlerinde kentsel yapılı çevrenin rolü üzerinde durmaktadır (Şengül, 2001: 17).

Harvey'e göre kapitalist toplumlarda kentleşme dinamikleri, sermaye birikim süreçlerinden bağımsız anlaşılamaz (Şengül, 2001: 20). Kentleşme süreci; üretim, dolaşım, değişim ve tüketim için maddi fiziksel altyapının inşasını içerir (Kurtuluş, 2010: 197).

Harvey'e göre, Marks'ın kapitalist üretim tarzı üzerindeki çalışmaları, sermaye birikiminin coğrafi bağlamda meydana geldiğini ve ardından bunun

da coğrafi yapıların özgün biçimlerini yarattığını ifade etmektedir. Dahası Marx, konum teorisine (ekonomik aktivitelerin coğrafi konumlarıyla ilgili teori)* yeni bir yaklaşım geliştirmiş ve ekonomik büyümenin genel süreçlerini, teorik olarak mekânsal ilişkilerin ortaya çıkan yapısının açıktan anlaşılmasına bağlamanın mümkün olduğunu ortaya koymuştur** (Harvey, 2012a: 287).

* Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/345682/location-theory> (09.06.2013)

** Konumsal analizlerle Marx'ın birikim teorisi arasında önemli bir bağlantı vardır. Bu bağlantıyı anlamak, birikim teorisi ve mekânsal yapı arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardım eder. Marx, kapitalist üretim tarzında ekonomik büyümeyi birikim teorisiyle açıklar. Birikim, kapitalist sistemde büyümenin en önemli unsurudur. Kapitalist sistem bu nedenle oldukça dinamiktir ve kaçınılmaz olarak yayılma eğilimindedir; yaşadığımız dünyayı hiç durmaksızın yeniden şekillendiren sürekli bir devrimci güç oluşturur (Harvey, 2012: 288). Marx'a göre bu durum burjuvazinin tarihsel misyonunu işaret etmektedir (Marx, 2011: 595). Bu tarihsel misyon, kapitalistin doğasında var olan açgözlülüktен kaynaklanmaz; aksine, kapitalistin bireysel iradesinden tamamen bağımsız güçlerden doğar (Harvey, 2012a: 288).

Marx büyümeyi, sık sık krizlerin patlak verdiği iç çelişkiler süreci olarak görür; kapitalizmdeki uyumlu ve dengeli büyüme, meta üretiminin kendiliğinden ve kaotik doğası nedeniyle rekabetçi kapitalizm koşullarında tamamen tesadüfidir (Harvey, 2012a: 288, Marx, 2012: 494-496). Kapitalizm, içinde, birikim süreci için elzem olan fakat aynı zamanda, sistemin krize girmesine neden olan unsurlar/çelişkiler barındırır. Bu unsurlardan ilki, üretimin büyümesini sağlayacak olan işsizler ordusunun varlığıdır. Bu işsizler ordusu, kapitalizmin kriz dönemlerinde ucuz işgücü olarak çalışmak üzere yedekte bekletilmektedir. Bu durum, göçlerle ve plansız nüfus artışı teşvik ederek sağlanır. Emekten tasarruf sağlayacak teknolojik yeniliklerin yaratılması da işsizliğe neden olur. İkinci unsur, yatırım yapabilmek için gereken üretim araçlarının, altyapının ve hammaddeye erişim olanaklarının bulunmasıdır. Üçüncü unsur, üretilen malların satılabileceği bir pazarın varlığıdır. Tüm bu unsurlar kapitalist sistem içinde üretildiği için, kapitalizm aslında kendi gelişiminin önünde engeller üretme eğilimindedir. Bu da ekonomik krizlerin kapitalist birikim sürecine özgü olduğu anlamına gelir (Harvey, 2012a: 288-289). Kapitalistler, karlarını arttırmak için aşırı üretim yaparken, işgücünün ücretini aşağı çekerler. Talep fazlası ürün, yani aşırı birikim sonucu kriz patlak verir.

“Kapitalist ekonomik sistemin rekabetçi anarşisi içinde, başka dengeleyici güçler olmadığı için krizlerin önemli bir işlevi vardır; kapitalist ekonomik gelişmeyi bir çeşit düzene ve rasyonaliteye zorlar. Bu kapitalistlerden yana bir rasyonalizasyondur. Bu rasyonalizasyon, sosyal bir maliyet çıkarır; iflaslar, ekonomik çöküş, sabit sermaye ve bireysel tasarrufların zorunlu devalüasyonu, enflasyon ekonomik ve politik gücün daha az kişinin elinde toplanması, işsizlik ve reel ücretlerin düşüşü biçiminde trajik sonuçlara yol açar. Her bir kriz sonrası, işgücü verimliliğiyle birlikte üretim kapasitesi de artar, birikim sürecinin koşulları yenilenir ve yeni bir düzleme çıkar” (Harvey, 2012a: 290-291).

Birikim sürecinin yeni düzleminde; kriz dolayısıyla ucuzlayan sabit sermaye ile daha gelişmiş makineler kullanılmaya başlanır ve bu da emeğin üretkenliğini artırır. Yaygın işsizlik nedeniyle işgücü maliyeti düşer ve daha fazla birikim sağlanır. Yatırım olanaklarından yoksun kalan sermaye fazlası, yüksek karlı yeni alanlara yönelir. Ürüne olan talebin artması sonucu piyasa, üretilen fazla mallardan temizlenir.

Bu durumda, piyasadaki ürünlerin tüketilmesi için gerekli olan talebin nasıl arttırılabileceği meselesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun ilk yolu, sermayenin önceki faaliyet alanlarını düzenleyerek ortaya yeni faaliyet alanları çıkarmasıdır. Etkin talebin artmasını sağlayacak diğer bir yol, 20. yüzyıldaki otomobil satışlarındaki fırlamalar örneğinde olduğu gibi, toplumda yeni istek ve ihtiyaçlar

yaratılmasıdır. Üçüncü yol, birikimin temel koşullarından biri olan nüfus artışının teşvik edilmesidir. Son yol ise, dış ticaret ve sermaye ihracatı ile coğrafi olarak yeni bölgelere yayılma ve Marx'ın ifade ettiği *dünya piyasasını** yaratmaktır (Harvey, 2012a: 292).

Piyasadaki mallara olan etkin talebi arttıracak olan tüm bu unsurlar, bir yandan da sermaye birikimi için yeni alanlar açmaya devam eder. Yukarıda sayılan dört unsurdan ilk üçü, aslında, “toplumsal faaliyetin, piyasaların, belirli bir mekânsal yapı içerisindeki insanların yoğunlaştırılması meselesidir; son madde ise bizi, birikim sürecinin zorunlu ürünü olarak mekânsal düzenleme ve coğrafi yayılma sorununa götürür. Mekânsal yoğunlaşma ve mekânsal (coğrafi) yayılma arasında önemli bir ilişki vardır: Mekânsal yoğunlaştırma zorlaştıkça, sermaye birikiminin sürdürülmesi açısından coğrafi yayılım daha önemli hale gelir” (Harvey, 2012a: 292). Bu noktanın anlaşılabilmesi için de, sermaye birikimi ve mekânsal yapıların üretimi arasındaki ilişki incelenmelidir.

Sermayenin dolaşım süreci, ürünlerin gerçek değerini ortaya çıkarması açısından önemli bir aşamadır. “Dolaşımın iki yönü vardır: Birincisi, malların üretim noktasında tüketim noktasına doğru fiili fiziksel hareketi; ikincisi ise harcanan zamana ve üretilmiş mekânın nihai kullanıcıyı bulması için gerekli olan sosyal dolaşıma (toptancı zinciri, perakendeci, banka işlemleri vb.) bağlı fiili ya da örtük bedellerdir” (Harvey, 2012a: 293). Ürünlerin mekânsal olarak yer değiştirmesi, taşıma ve iletişim sanayisi ile sağlanır. Taşımacılık maliyetleri ürün maliyetlerini etkilemesi açısından önemlidir. Kapitalist üretim tarzı, hem taşımacılık ve ulaştırma araçlarının gelişimiyle, hem de taşımacılığın yoğunlaşmasıyla, tek tek metalar için taşıma maliyetlerini azaltır (Marx, 2012: 146).

Sermaye birikim sürecinin kesintisiz ilerlemesi için ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler zorunludur. Marx, birikim sürecinin ilerlemesinin, mekânsal sınırların aşılmasına bağlı olduğunu şu şekilde vurgular:

“Üretim, değişim değerine; böylece değişime daha çok bağlı hale geldikçe, değişimin fiziksel koşulları da –iletişim ve taşımacılık araçları- dolaşımın maliyeti için daha önemli hale gelir. Sermaye, doğası gereği tüm mekânsal sınırların ötesine geçer. Böylece değişimin fiziksel koşullarının yaratılması... onun için sıra dışı bir zorunluluk haline gelir” (Marx, 2008: 524).

Dolaşım giderlerini ve devir sürelerini azaltma ihtiyacı, üretimin, gerçekte kapitalist üretimin atölyesi haline gelen birkaç büyük kentsel merkezde yığılmasını teşvik eder (Marx, 2011: 352). Bu noktada Marx'ın “mekânın zaman tarafından yok edilmesi” dediği şey devreye girer. Birbirleriyle ilişkili üretim faaliyetlerinin, özellikle ara malların taşıma maliyetlerini düşürecek şekilde “rasyonel” bir şekilde konumlandırılmasıyla “mekân zaman tarafından yok edilmiş” olur.

Büyük kentsel merkezlerde yığılma eğilimi, üretim faaliyetleri gibi özel koşullar tarafından farklı eğilimler gösterebilir. Bazı alanlarda “ bölgesel işbölümü ve üretimin özel kollarının ülkedeki özel bölgelerle sınırlandırılması”(Marx, 2011: 353) eğilimi görülürken, bazı alanlarda ise “ bira fabrikaları gibi, ürünleri doğası gibi yerel tüketime bağımlı tüm üretim kollarının büyük ölçüde nüfusun ana merkezlerinde geliştiği”(Marx, 2011: 251) görülür. Üretim faaliyetlerinin “rasyonel” olarak mekânda konumlanışını etkileyen önemli unsurlardan birisi teknolojik gelişme ile yeniliklerdir. Sermayenin doğasında var olan toplanma ve yığılma eğilimlerinin sürdürülmesi için bu unsur çok önemlidir. Üretimi yerel enerji kaynaklarına bağımlılıktan kurtaran ve büyük kentsel yerleşme birimlerinde yoğunlaşmasına izin veren teknolojik yenilikler de taşımadaki gelişmelerle birlikte, “mekânın zaman tarafından yok edilmesi” ne hizmet eder (Harvey, 2012a: 296).

Sonuçta taşıma alanındaki yenilikler ve teknolojik yenilikler “eskinin yıkımını ve yeni üretim merkezlerinin doğuşunu beraberinde getirir” (Marx, 2012: 249). Kapitalizmin doğuşuyla birlikte farklı mekânsal yapıların ortaya çıkması çelişkisiz bir süreç değildir: Mekânsal sınırları aşmak ve

Harvey'e göre Marx'ın teorisi, birikim ile mekânsal yapıların dönüşümünü nasıl ilişkilendireceğimizi öğretir ve nihayetinde bize coğrafya ve tarih arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamamıza olanak verecek olan teorik ve maddi anlayışı sağlar (Harvey, 2012a: 299). Bu noktadan yola çıkarak Harvey çalışmalarında, kentsel sistemin örgütlenişi ve sermayenin örgütlenişi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. "Üretimin örgütlenmesinde ve sosyal ilişkilerin biçimlendirilişinde mekânın oynadığı ayırıcı rol, son kertede kentsel yapıda ifadesini bulmaktadır; kentsel yapı bir kez kurulunca üretimin örgütlenmesini ve sosyal ilişkilerin gelecekteki gelişimini etkilemektedir. Kent formunun mekânsal değişimi, örneğin, gelir dağılım mekânizmalarını etkilemektedir. Mekânsal formun değişimi, gelirin yeniden dağılımını birkaç şekilde etkilemektedir: Örneğin, ekonomik faaliyetin yerinin değişmesi, iş imkânlarının değişmesi anlamına gelir. Oturma alanlarının değişimi, konut fırsatlarının değişimini getirir. Her iki durumda da, ulaşım maliyetleri üzerinde bir değişim yaşanır. Ulaşım imkânlarında meydana gelen değişim, iş fırsatlarına giriş maliyetlerini etkiler." (Harvey, 2009: 61-62; Bıçkı, 2006: 116).

Kapitalizm, doğası gereği kar ve rekabet üzerine kurulu bir sistem olduğundan sermayedarlar arasındaki rekabet, üretimde emeğin aşırı kullanılması ile oluşan karın yarattığı aşırı birikimle sürekli yenilenir. "Kapitalistin karını artırması; malların üretimi, piyasaya sürülmesi ve piyasada dolaşım süresini kapsayan zamanı kısaltması yoluyla mümkün olabilmektedir. Bu zamanı kısaltmak ise kapitalistleri, teknolojik anlamda yenilik yapmaya, yeni makinelere yatırım yapmaya, zaman kazandırıcı üretim ve yönetim teknikleri geliştirerek uygulamaya, çalışma zamanını uzatmaya, toplumsal-kentsel yaşamın temposunu hızlandırarak üretimin artırılmasını sağlamaya mecbur bırakır" (Merrifield, 2012: 296). Biriken sermayenin yatırıma dönüştürülememesinden kaynaklanan aşırı birikim, yatırımı zorunlu

"mekânı zaman ile yok etmek" için nihayetinde kendisi de daha fazla birikimin önünde bir engel oluşturan mekânsal yapılar yaratılmıştır (Harvey, 2012a: 297).

kılar. Tüm bu süreçler sermayenin birincil döngüsü olarak adlandırılır. Oluşan karların yatırıma yönlendirilememesiyle sistem ekonomik krize girer. “Ortaya çıkan krizin çözüm yolu ise sermaye yatırımlarının birinci döngüden ikinci döngüye kaydırılmasıdır. Yatırımların birinci döngüden ikinci döngüye kaydırılması, kapitalizmin aşırı birikim sorununun geçici olarak aşılmasıdır. Bu durum, sermayenin dikkate değer bir bölümünün yapıli çevreye yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle, yapıli çevreye yapılan yatırımlar, bunalım dönemlerinde, kapitalist ekonomide, istikrarı sağlamanın yolu olarak görülmelidir.” (Şengül, 2009: 20).

Sermayenin ikinci döngülerine yapılan yatırımlar kentsel alana yapılan yatırımlardır. Sermaye, sermaye sınıfının, kentsel alana, yani inşa edilmiş çevreye yaptığı yatırımlarla (fabrikalar, bürolar, konutlar) kendisini yeniden üretir (Harvey, 1989: 71). Bu yeniden üretim sürecinin esasını, üretim ve tüketim için yaratılan fiziksel çevre oluşturmaktadır. Burada sermaye birikim süreçleri ve kentleşme süreçleri, bir yandan yapıli çevreye yapılan yatırımlar, diğer yandan da emek gücünü yeniden üretmek için gerçekleştirilen toplumsal harcamalar çerçevesinde bir araya gelirler (Pınarcıoğlu - Kanbak - Şiriner, 2010: 94). Bu şekilde, kentsel alana yapılan yatırımlarla, hem aşırı birikim sorunu, hem de birinci döngüde ortaya çıkan kriz, yeni taleplerin yaratılması ile çözülmüş olur. Krizin çözülmesinde sabit bir sermaye haline gelen kent mekânı büyük rol oynamıştır.

Kapitalizmin eşitsiz gelişmesi, kriz karşısında kapitalistlerin kar oranlarını yükseltmek için, bir yerden başka bir yere hareket etmelerini olanaklı kılmaktadır(Şengül, 2009: 20). Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ve rekabetin iptidai baskıları altında karlarını asgariye çıkarmaya çalışan tekil sermayedarlar, daha fazla artı değer üretmeye dönük kapasitenin ortadan kalktığı noktaya kadar, üretimi genişletmeye ve üretim mevkilerini kaydırmaya özen gösterirler(Harvey, 2012b: 470). “Bu nedenle sermaye, gelişmiş bir alandan çekilir ve başka bir az gelişmiş alana (aynı ya da farklı bir ülke içinde) yatırılır. Böylece kapitalizm, bir yandan bir yerlerdeki

yapılı çevreyi yok ederken, diğer bir yerde yeni yapılı çevreler üretir” (Şengül, 2009: 20-21). Sonuçta kar oranlarını yükseltme arayışındaki sermaye, kendi içindeki yarışmacı mantığı ve istikrarsızlığı yansıtan bir yapılı çevre ortaya çıkarır (Harvey, 1985: 135).

Kapitalizm kenti kendi mantığı çerçevesinde dönüştürürken, onu hem bir yaşam mekânı olarak hem de değişim değeri olan bir meta olarak görmektedir (Şengül, 2010’dan aktaran Güler, 2012:8). Bunun en önemli örneklerinden birisi III. Napolyon’un desteği ile Haussman’ın Paris’te yaptığı büyük ölçekli kentsel dönüşüm yatırımlarıdır. III. Napolyon’un desteği ile Paris kentinde büyük ölçekli imar operasyonları başlatan Haussman, aslında sermayenin birinci döngüde içine düştüğü krizi yatırımları kente yönlendirerek çözmüştür. (Şengül, 2001: 21). Paris’in yıkılıp yeniden yapımı (1853-1870) süreci, devlet açısından ekonomik durgunluğun en büyük mağduru olan emek gücünün isyanının bastırılmasına yönelik olup; toplumun kentsel hizmetlere yönelik talebi, isyanın bastırılması için iyi bir çözüm olarak görülmüş fakat daha büyük faydayı sermaye sınıfı görmüştür (Güler, 2012: 57). Kentsel alanda gerçekleştirilen tüm bu dönüşüm ve reform projelerinin, mevcut toplumun günlük bireysel ilişkilerini değiştirmesi ve onların yaşam alanlarını düzenlemesi işlevinin yanında (Lefebvre, 1996: 371), devlet desteğiyle, üretim ve tüketim ilişkilerini sermaye sınıfının lehine düzenlemek gibi önemli bir işlevi de vardır.

Sonuç olarak imalat sanayinde piyasanın doygunluğa ulaşmasıyla kar artışını sürdüremeyen sermaye ikinci döngüye, yani kentsel fiziksel mekâna yatırım yapmaktadır. Artık kentsel fiziki mekân, sermaye yatırımı yapılacak bir metadır.

2.1.2. Kapitalist Sistemin Gerekliliklerine Göre Düzenlenmiş Mekânsal Örgütlenme ve Sınıf Bilincinin Parçalanması

Kentsel süreç; üretim, dolaşım, değişim ve tüketim için maddi altyapının yaratımını ifade etmektedir (Harvey, 1978: 113'den aktaran Şengül, 2009). “Bu nedenle kent mekânı her ne kadar yapılı çevre olarak algılanıp kapitalizmin 20. yüzyıldaki krizini çözmekte merkezi bir rol oynamışsa da, Harvey'e göre kente kapitalist birikim süreçlerinden özerk bir yapı ve özgünlük atfetmek hatalıdır; kent ancak kapitalist birikim süreçleriyle anlam kazanmaktadır. Tersine, kent mekânını fetişleştirmek, mekâna toplumsal ilişkilerden bağımsız bir güç atfetmek anlamına gelmektedir” (Şengül, 2009: 22).

Harvey kentleşme sürecini, birbirini tamamlayan kavramlar olarak sermaye birikimi ve sınıf mücadelesi çerçevesinde analiz etmektedir. Kentleşme, hem üretim ve artık değer için kaynak sağlayan bir sistem, hem de tüketim alanının temelindeki kavramdır. Kapitalist kent, alışılmadık ölçüde geniş, karmaşık ve yapay çevrelerin üretilmesiyle yeni bir nitelik kazanmıştır ve bu yeni niteliğin anlaşılmasında, kentsel mekânın neden ve nasıl üretildiği sorusu önemlidir (Kurtuluş, 2010: 197).

Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde sermayedarlar, azalan karlarını tekrar azamiye çıkarabilmenin bir yolu olarak kentsel yapılı çevreyi görürler; üretim faaliyetleri dışında kentsel yapılı çevreye de yatırım yaparlar. Harvey'e göre modern kentlerin büyümesi, kapitalistlerin karlarını azamiye çıkarmak istemesinin tarihidir. Bu noktada kentler, kapitalist sermaye birikim mantığını yansıtan birer aynadır (Güllüpınar, 2013: 75).

Harvey, kapitalist kentleşme süreçlerini daha detaylı inceleyebilmek için, kentleşme süreçlerinin Fordist ve Post-Fordist birikim rejimleriyle olan ilişkisi çerçevesinde, kent kavramını Keynesçi ve Keynesçilik sonrası kent olarak ikiye ayırır. Keynesçi kent, tüketim temelli bir oluşumdur ve talep yanlı

kentleşme sürecine dayanır. Keynesçi ekonomi politikasında devlet sürekli sosyal harcamalara yatırım yaparak toplumun ekonomik ve siyasal hayatını garanti altına alır. Aslında devlet bu şekilde, borçlanarak talebi arttırır ve kapitalist sistemin istikrarını sağlamaya çalışır. Diğer bir anlatımla, Keynesçi projenin başarısı tüketim ruhunun kitlesel biçimde harekete geçirilmesine bağlı olduğu için, Keynesçi kentin vurgusu tüketim üzerinedir (Harvey, 1985: Bölüm 8'den aktaran Şengül, 2009: 21).

Harvey, 1970'li yıllarla birlikte Keynesçi programın çöküşünün tüm bunları değiştirdiğini söylemektedir. “Ekonomik yapılardaki değişikliklere koşut olarak, kentleşme süreçleri de dramatik bir değişime uğramıştır. Bu değişimin temelinde küçülen piyasaların, işsizliğin, mekânsal kısıtlardaki ve küresel işbölümündeki hızlı değişikliklerin, sermaye hareketinin, işyeri kapatmaların ve teknolojik-mali yeniden yapılanmanın bir bileşimi yatmaktadır. Bu türden kriz ve yeniden yapılanma dönemlerinde, kentsel yapılı çevrenin ana dinamiği olan sabit sermaye yatırımları ve ortaya çıkan fiziksel altyapılar ciddi bir tehditle karşı karşıyadır” (Harvey, 1985: 211-216).

Harvey'in bu şekilde açıkladığı Fordizm'den Post-Fordist esnek birikime geçiş, Marx'ın “mekânın zaman tarafından yok edilmesi” tezinin bir nevi açıklamasıdır. Bu yeni birikim rejimi, yeni mekânsal örgütlenmeleri de beraberinde getirecektir. Harvey bu zorunluluğu “zaman-mekân sıkışması” savı ile açıklar:

“Dünyayı kendimize gösterme biçimlerini... değiştirmeye zorlayacak denli, mekânın ve zamanın nesnel niteliklerini devrimcileştiren süreçler... Mekânın küçülerek telekomünikasyon “küresel köyü” ne ve ekonomik ve ekolojik karşılıklı bağımlılıkların oluşturduğu “uzay gemisi yeryüzü” ne dönüştüğü görülür... ve zaman ufku sonunda içinde bulunduğumuz andan başka bir şey kalmamacasına kısalırken, mekânsal ve zamansal dünyalarımızın sıkışması duygusunun hâkimiyetiyle başa çıkma zorunluluğuyla karşı karşıyayız” (Harvey, 2010: 270).

Kısaca *zaman-mekân sıkışması*; üretimdeki hızlandırıcı iş miktarı zamanını, modanın değişiminin ve kısa ömürlülüğünün artan hızını, ürünlerin neredeyse her yerde bulunabilirlik oranının artışı, ürünlerin, ilişkilerin ve sözleşmelerin artan geçiciliğini, kısa dönemliliğin artan önemini ve bir “bekleyiş kültürü” nün gerileyişini, toplumsal yaşam açısından reklamcılığın ve hızla değişen iletişim araçları imajlarının, sözde “promosyon kültürü” nün büyük önemini, yapıları ve fiziksel peyzajları kapsayan simulasyon tekniklerinin artan mevcudiyetini ve saniyenin milyonda biri düzeyinde bir hızla mekânı anında aşan yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin olağanüstü çoğalmasını gerektirmektedir (Harvey, 2010: 317-341). Harvey, zaman - mekân sıkışmasının yarattığı yön duygusunun yitilmesi ve parçalanmışlığın sonucu olarak postmodernizmin ortaya çıktığını söylemektedir.

Harvey’e göre mekânsal engellerin azalması, sermayedarlara, çok küçük mekânsal farklılıkları, kendi çıkarlarına uygun biçimde sömürme gücü kazandırır: Mekânın, işgücü arzı, kaynaklar, altyapı vb. açısından içerdikleri bakımından küçük farklılıklar gittikçe daha fazla önem kazanır (Harvey, 2010: 327-328).

Kentlerdeki gökdelenler, alışveriş merkezleri, oteller ve lüks konutlar, sermayedarların karlarını yükseltmek için kentsel alana yaptıkları yatırımlar sonucu ortaya çıkmıştır. Sermaye yatırımları, kentlerin çevresini yeniden yapılandırmaktadır. Yeniden yapılandırılan mekân, modern kentte ideolojik bir amaca sahiptir: Kısım, toplumdaki egemen grup ve kurumların yürürlükteki ideolojisini yansıtır, kısmen de piyasa güçlerinin, hiç kimsenin özellikle arzu etmediği sonuçlar doğurur (Güllüpcinar, 2013: 77). Sermayedarların kar hırsıyla, kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirdiği kentler, kapitalist sistemin çelişki ve adaletsizliklerini de en iyi şekilde yansıtmaktan geri kalmazlar.

Toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda değil, kapitalist üretim ilişkilerinin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilen kentler, ciddi şekilde mekânsal ayrışmanın yaşandığı yerler haline gelir. “Gelir düzeyleri yüksek olan orta ve st sınıflar, kentsel mekânda kendileri için en uygun yerlerde yaşamayı seçerken, alt gelir grupları ve yoksullar kentin gelişmemiş, yoksul bölgelerinde kalırlar. Bu şekilde mahalleler gelir, etnik, ırksal ve sınıfsal temelde ayrışmayı yansıtan yerler olurken” (Güllüpınar, 2013: 77), kentler de eşitsizliğin mekânı haline gelir. Harvey bu durumu “Serbest piyasa popülizmi, orta sınıfları etrafı çevrilmiş ve korunaklı siteler ve alışveriş merkezleri içine yerleştirmiş, ama yoksullara gelince, onları evsiz barksızlığın yeni ve oldukça kâbus dolu postmodern manzarasının orta yerine fırlatmıştır”(Harvey, 2010) diyerek açıklamaktadır.

Sermaye yatırımlarının kent mekânında yarattığı eşitsizlikler, kentsel yapıların üzerinde oluşan spekülatif faaliyetlerle birlikte artar. “Bunun en çarpıcı rneği kent merkezlerinde oluşan çöküntü alanlarıdır. Bu alanlarda yaratılan yoksulluk ve mekânsal çöküntünün kentsel yenileme süreci ile tekrar bir rant sağlama aracı haline dönüştürülür, bunun sonucunda, bu alanlarda yaşayan alt gelir grupları ve marjinal kesimler, soylulaştırılmış (gentrified) alanlardan dışlanırlar ve yeni orta sınıf bu alanlara el koyar” (şengül, 2009: 310). Bu tür sorunlara kapitalist sistem içinde çözüm bulunamaz çünkü Engels’in dediği gibi, kentin bir bölgesinden kaldırılan çöküntü alanı, başka bir bölgede ortaya çıkar (Engels, 1992: 77).

1970’li yıllardan itibaren, kapitalist yeniden yapılanma sürecinde kentsel alanları radikal bir şekilde dönüştürecek kapsamlı kentsel yatırım projeleri uygulamaya konulmuştur. Neoliberal kentleşme politikaları olarak adlandırılabilcek bu politikalar, kapitalist yeniden yapılanma sürecinin temel dinamiklerinden biri olmuştur. “Devlet retim ve sosyal hizmetler alanından (sosyal konut, sağlık, eğitim vb.) ekilirken, mal ve hizmetlerin küresel ölçekte dolaşımını sağlayacak neoliberal politikaların altyapısı olan düzenlemeler hayata geirilmıştir. Neoliberal ekonomi politikalarının dünyada yaygınlık

kazanması, mekânsal yapılarda doğrudan ve dolaylı olarak bir dizi dönüşümle mümkün olabilmektedir” (Kurtuluş, 2010: 190). Bu dönüşümle birlikte kentler sanayisizleşme sürecini yaşamış, üretim mekânlarından, tüketim mekânlarına dönüşmüştür.

“Bu dönemde küresel ölçekte gerçekleşen kentsel yatırımların yarattığı mekânsal dönüşümü incelemek gerekmektedir. Refah devletinin sona ermesi ile kesilen kamusal hizmetler ve yatırımlar bir yandan geleneksel işçi ve memur kesiminde ciddi sosyal güvence kayıplarına neden olurken, sanayisizleşme ve enformelleşme de geniş ölçekli iş kayıplarına neden olmaktadır.

Aynı zamanda, II. Dünya Savaşı sonrasında uygulanan sosyal refah politikaları ile mekânda yerleşmiş sınıfların yarattıkları sosyo-mekânsal ölçekler, büyük kentsel dönüşüm projeleriyle çözülmekte ve kentte geniş ölçekli bir yerinden edilme ve mobilizasyon gerçekleşmektedir. Bir yandan kentin geleneksel sınıflarının yaşadıkları mekânlardaki dönüşümler, diğer yandan da sermaye birikim hızı yükselmiş belli kentsel bölgelerin aldıkları düzensiz ve formel göçler kentlerde ciddi bir kentsel yoksulluk sürecini de beraberinde getirmektedir” (Kurtuluş, 2010: 194).

Harvey’in küresel ekonomiyle eş anlamlı biçimde kullandığı metropoliten ekonomide, yoksul kitlenin önemli bir fonksiyonu vardır: Birincisi, sermaye için yedek işgücü sağlamak; diğeri ise, değişen ekonomi dolayısıyla özellikle düzenli işgücüne katılamayan gruplar için, giderek küçülen bir hacimle kaynak transferinde bulunarak, efektif talebin devlet politikaları aracılığıyla yönlendirilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda, kapitalist toplumdaki gelir dağılımı, belli oranda yapısal biçimde belirlenmiştir; kendi kendisini düzenleyen pazar, farklı gelir gruplarını farklı mekânlara yerleştirmektedir. Buna göre, mekânsal bölünmeler, kapitalist ekonomideki yapısal durumun coğrafi yansımasından ibaret olmaktadır (Harvey, 2009: 272-273). Diğer bir

biçimde söylendiğinde, kent sistemi önceden öngörölmüş bir program çerçevesinde yapısal biçimde belirlenmiştir (Bıçkı:2006:116).

Harvey, “Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma” teorisinde, kapitalist sistemin yarattığı eşitsizlikler temelinde mekânsal ayrışmayı tartışmaktadır. Harvey’e göre, sermayenin sürekli büyüyen bir ölçekte birikimi, hızla ivme kazanan bir kentleşme süreci içinde gerçekleşmiştir (Harvey, 2002a: 160). Buna bağlı olarak da kentlerde toplumsal yapı bölünerek toplumsal farklılaşma sürecine girmiştir. Toplumsal yapı, toplumsal farklılaşmanın birincil, tortul ve türev öğeleri biçiminde bölünmeye uğramıştır. Sermaye ile emek arasındaki iktidar ilişkisine dayanan temel etmen birincil öğe; kapitalizmin çelişkili ve evrimsel niteliğinin yarattığı emeğin bölünmesi ve işlevlerde uzmanlaşma, yetke ilişkileri, devingenlik (dikey doğrultuda sınıfsal konum değiştirme) olanaklarına getirilen engeller ile toplumsal farklılaşmayı güçlendiren etmenler türev öğeler; daha önceki üretim biçimi içindeki toplumsal ilişkileri yansıtan etmenler de tortul öğelerdir. Bu öğeler, toplumsal farklılaşmalar yaratarak kapitalist toplumun sürekliliğini sağlamaktadırlar. Harvey, mekânsal farklılaşma ile toplumsal yapıyı ilişkilendirmek için şu temel varsayımları ortaya koymaktadır (Harvey, 2002a: 160-161):

1. “Mekânsal farklılaşma, toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde açıklanmalıdır.
2. Mekânsal birimler, komşuluk birimleri, yerel topluluklar; bireylerin değerlerini, beklentilerini, tüketim alışkanlıklarını ve bilinç durumlarını önemli ölçüde etkileyecek özel, toplumsal etkileşim ortamlarıdır.
3. Büyük nüfus yoğunluklarının farklı topluluklara ayrılması Marksçı anlamda sınıf bilincinin bölünmesine hizmet eder ve bu nedenle sınıf savaşımı yoluyla kapitalizmden sosyalizme dönüşümü güçleştirir.

4. Mekânsal farklılaşma modelleri kapitalist toplumdaki çelişkilerin birçoğunu yansıtır ve somutlaştırır; bunları yaratan ve sürdüren süreçler, sonuç olarak, kararsızlık ve çatışma mekânlarıdır.”

“Kapitalist kentteki mekânsal farklılaşma “pazar donanımına (bireylerin emek güçlerini belli iş tabakaları içinde pazarlamalarına ve belli işlevsel roller üstlenmelerine olanak sağlayan yetenek ve özelliklerin bir paketi)” (Giddens, 1973: 103’den aktaran Harvey, 2002: 161) ulaşabilmek için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında farklılaşma anlamına gelir. Eğitim fırsatlarına erişim olanaklarındaki farklılıklar buna örnektir. “Bu durum, devingenlik olanaklarının belirgin bir biçimde kısıtlanmasına yol açar. Fırsatlar öyle yapılmış olabilir ki, beyaz yakalı işgücü beyaz yakalı bir komşuluk biriminde, mavi yakalı işgücü mavi yakalı bir komşuluk biriminde vb. yeniden üretilir. Topluluğun yaşadığı mekân, üretim yeri için uygun, işgücünün yeniden üretildiği mekândır” (Harvey, 2002a: 161-162).

Mekânsal gruplaşmalar, bir yandan, emeğin zaten var olan bölünmüşlüğüne gereklerini karşılarken, diğer yandan da aynı mekân içinde tüketim açısından farklı gruplaşmalar yaratabilir. Bu durum, mekânsal farklılaşmaya daha türdeş bir nitelik kazandırmaktadır. Mekânsal farklılaşma ayrıca, farklı yerel gruplar yarattığı ölçüde, işçi sınıfının bir araya gelememe durumu var olagelir.

Görüldüğü gibi, Harvey açısından mekânsal ayrışma, insanların kendi isteklerinin bir ürünü olarak değil, kapitalist üretim sürecinden doğan güçlerce üretilmekte olan bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Tümtaş, 2012: 59). Mekânsal farklılaşmayı, toplumsal ilişkiler temelinde oluşan bir yeğleme dizgesinin edilgen ürünü olarak görmek yerine, sınıfsal ilişkilerin ve toplumsal farklılaşmaların üretildiği ve sürdürüldüğü süreçler içinde tamamlayıcı bir aracı etki olarak algılamak gerekmektedir (Harvey, 2002a: 170). Dolayısıyla kentsel mekândaki eşitsizliklerin ve bu çerçevede oluşan ayrışmaların

temelini bir yandan emek sermaye arasındaki artı değere el konulma kapsamındaki eşitsiz bölüşüm ilişkileri içerisinde değerlendirmek gerekirken öte yandan da kapitalist sistemin varlığını sürdürmek için muhtaç olduğu üretim- tüketim döngüsünde aramak gerekmektedir (Tümtaş, 2012: 59-60).

Harvey'e göre sermaye kentleşirken bilinç de kentleşmektedir. Ancak kentleşme süreci bilinç açısından ortaya çok daha karmaşık bir yapılanma çıkarmaktadır.(Şengül, 2001: 21). Kapitalist kentleşme, çalışan sınıfların kentsel olguları sınıf bilinciyle kavrayamamasına neden olmaktadır. "Harvey, sınıf bilinci dışında dört ayrı bilinç odağı tanımlamaktadır: birey, topluluk, aile ve devlet. Kentleşme süreci, kapitalizmdeki asli bilinç odağı olan sınıf bilincini gölgeleyen yeni bilinç odakları yaratmaktadır. Keynesçi dönemin kentsel alana sürekli müdahale eden devleti, kendi başına bir aktör olarak görülüp başarı ya da başarısızlıkları onun hanesine yazılabilmekte ya da yerel topluluklar tüm diğer toplumsal ilişkilerden ve bilinç odaklarından yalıtılmış biçimde bir dayanışma odağı olabilmektedir ve birçok durumda bu tür bir bilinç oluşturma süreci kapitalist kentin gerisindeki temel çelişkileri olduğu gibi görmeyi de engellemektedir. Harvey bunun bir yanlış bilinç durumuna işaret etmese bile, kentleşmenin yarattığı karmaşık yapılanma ve ilişkilerin, sonuçta fetişleştirmeye yol açtığını öne sürmektedir. Bu durum günümüz kentlerinin sorunlarının ve bunların yol açtığı felaketlerin gerçek sorumlusu olan sermayenin ve onun kentlere dayattığı mantığın kavranmasını da zorlaştırmaktadır; örneğin, gerçekte kapitalist kentleşme dinamiklerinin yarattığı yüksek suç oranlarının gerçek nedeni çöküntü alanları olarak görülüp, bu alanlarda yaşayanlara karşı tavır alınabilmektedir" (Harvey, 1985b: 251'den aktaran Şengül, 2001: 21).

Kapitalist kentleşme süreçlerinin sınıf oluşumu ve sınıf bilinci üzerine etkilerinin görülebileceği en önemli uygulamalardan birisi, Paris kentinin 1850-1870 döneminde yaşadığı dönüşümdür. Bu dönemde III. Napolyon'un isteği ile Haussman, Paris'te büyük ölçekli bir imar operasyonu başlatmıştır. Bu şekilde hem sermaye yatırımlarının kentsel yapılı çevreye

yönlendirilmesiyle sermayenin birinci döngüde içine düştüğü kriz çözülmüş, hem de bilincin kentleşmesi süreci yeniden yapılandırılmıştır. Haussman'ın geniş bulvarlar açma ve kent merkezindeki çöküntü alanlarını temizlemeye yönelik müdahaleleri, bu alanlardaki emekçileri yerinden ederken, kentin daha önce hiç olmadığı biçimde sınıfsal temelde mahallelere bölünmesine yol açmıştır (Şengül, 2001: 21).

Haussman öncesi Paris'te, farklı sınıflar arasındaki mekânsal ayrışma sınırlı kalmıştır. (Harvey, 1985b: 167). Haussman'ın müdahalesiyle birlikte, kentin çöküntü alanlarının temizlenmesi sonucu artan kiralarla, hem çalışan sınıflar kentin dış mahallelerine gönderilmiş, hem de burjuvaziyle çalışan sınıflar arasındaki mekânsal ayrışma yaratılmıştır. Bu şekilde burjuvazi kentin batısında, alt gelir grupları da kuzey ve doğuda yoğunlaşmıştır. Harvey, bu tür bir ayrışmanın bir yandan sınıf konumlarını daha açık hale getiren bir nitelik taşıdığını belirtirken, diğer yandan da kentsel düzeyde sınıf temelli olmayan bir bilinç odağını güçlendirdiğini vurgulamaktadır; bu, yerel topluluk temelli bir bilinçtir (Şengül, 2001: 22). Bu yeni oluşan bilinç, kendisini sermayedar gruba karşı konumlandıran bir bilinç değil; kendisinin, kentin belli bir bölgesine ait olmasından dolayı diğer bölgelerine karşı konumlandıran bir bilinçtir. Bu tür bir bilinç odağının sınıf bilincine alternatif olarak belirginleşmesi, çalışan sınıfların siyasal mücadelesine de ket vurmuş, tutarlı bir sınıfsal hareketin konumunu engellemiştir (Şengül, 2001: 22). Harvey'e göre bu durum, günümüz kentlerinde de mevcuttur; sınıf bilincinin dışında yaratılan bilinç odaklarının ortaya çıkardığı bölünme ve ayrışma, siyasal eylemsizlikle sonuçlanmaktadır. Burada sözü edilen ayrışma hem mekânsal hem de toplumsal ayrışmadır.

Bu siyasal eylemsizlik durumunu, Harvey, "Sınıf ilişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası" (Harvey, 2001: 173-203) isimli çalışmasında ele almıştır. Çalışma, Kuzey Carolina'da küçük bir kasaba olan Hamlet' teki Imperial Foods firması tarafından çalıştırılan tavuk işleme fabrikasında çıkan yangın örneğiyle başlamaktadır. Bu yangında, giriş kapılarının çoğunun kilitli

olmasından dolayı, fabrikada çalışan 200 işçiden 25'i ölmüş, 56'sı da ağır yaralanmıştır. Bu azımsanmayacak rakamlar ve fabrikanın yangından önce de var olan son derece kötü çalışma koşullarına rağmen fabrika işçileri, işverenlere karşı bir direniş göstermemişlerdir; çünkü çalışanlar kötü bir işlerinin olmasını, hiç işlerinin olmamasına yeğlemişlerdir. Kırsal yerleşim alanlarında bir çok yeni işin ortaya çıkması ve yayılması, örgütsüz ve itaatkar işgücü arayan kapitalistin çalışan emek üzerindeki kontrolünü kolaylaştırmıştır (Harvey,2001: 176). Bu durum, aynı zamanda esnek birikim modeli ve sanayisizleşme süreci ile ilgilidir. Harvey de çalışmada esas olarak afet olarak nitelendirilebilecek bu yangına genel bir siyasi tepki verilmeyişinin nedenlerini inceler ve son kertede bunu kapitalist üretim ilişkilerinin lehine geliştirilen toplumsal ayrışmaya bağlar.

Harvey, Hamlet'te ölen 25 kişiden 18'inin kadın, 12'sinin Afrika kökenli Amerikalı olduğuna dikkat çekmekte ve ırk ve toplumsal cinsiyetin ortak paydasının sınıf olduğunu, geleneksel bir sınıf politikasının da ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herkesin çıkarını koruyabileceğini belirtmektedir.

Sonuç olarak bu, ırk ve toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak, sömürülen nüfusun korunmasında hangi tür politikanın, hangi sosyal adalet ve etik sorumluluk tanımının yeterli olduğu gibi çok önemli soruları beraberinde getirir. Buna bağlı olarak Harvey'in bu çalışmadaki tezi, bir yangının böyle ciddi sonuçlara yol açmasına neden olan şeyin esas olarak sömüren sınıfların politikası olduğudur (Harvey, 2001: 177). Sermaye sınıfının yürüttüğü bu politikanın bu kadar etkili olabilmesinin en önemli sebeplerinden biri, genel olarak 1970'ler sonrası tüm dünyada etkisini gösteren politikaların da etkisiyle zayıflayan işçi sınıfı siyasetidir. "Bu siyasetin zayıflamasına katkıda bulunan önemli bir unsur 'ilerlemeci' siyasetin giderek artan bir biçimde özel konular etrafında yoğunlaşmış olması ve toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, ekoloji, çok kültürlülük, cemaat gibi kavramlara odaklanmış sözüm ona yeni toplumsal hareketler vb.dir. Bu hareketler sıklıkla, geleneksel biçimiyle sınıf siyasetine bir alternatif olmuş ve

kimi durumlarda da bu tür siyasete açıkça düşmanlık sergilemişlerdir (Harvey, 2001: 180). Örneğin; bu olayda ölenlerin çoğunun kadın olmasına karşın, tek bir kadının şiddet görmesi ya da tayininin yapılmamasına karşı ayaklanan kadın örgütleri, konuya sessiz kalmışlardır. Bu, çalışan sınıfların bir araya gelmesini engelleyen ve böylece kapitalizmin devamlılığını garanti altına alan birçok etmenden birisidir.

Harvey'in Imperial Foods Plant kazası olayından çıkardığı sonuç, fabrika çalışanlarının, belli bazı kimliklerinin ön planda olmaması ve işçi sınıfı temelli etkili bir siyaset yürütmeleri durumunda haklarını etkili bir şekilde koruyabilecek olmalarıdır (Harvey, 2001: 196).

Harvey'in Kuzey Carolina- Hamlet' teki fabrikada çıkan yangın olayında dikkat çektiği bir diğer nokta; genelde kapitalizmde, özelde ise bu fabrikada görülen sosyal adaletsizlik durumudur. Bu nokta ise bizi, bir sonraki başlıkta işleyeceğiz; doğrudan sosyal adaletin evrensel normlarının olup olmadığı tartışmasına, dolaylı olarak ise evrenselciliğin postmodern eleştirilerine götürür.

2.1.3. Sosyal Adalet ve Postmodernizm

Harvey, sosyal adaleti, “bireysel ilerleme arayışında toplumsal işbirliği yapma ihtiyacından doğan çatışmalar için adil ilkelerin uygulanması” (Harvey, 2009: 94) olarak tanımlamıştır. Harvey’in incelediği sosyal adalet kavramının iskeletini “adil yollarla sağlanan adil bir dağıtım” ilkesi oluşturur (Harvey, 2009: 95). Harvey, sosyal adalet kavramına da diğer kavramlara yaklaştığı şekilde yaklaşmaktadır: Sosyal adalet de toplumsal ve mekânsal pratiklerden ayrı bir şekilde, bağımsız bir araştırma alanı olarak ele alınamaz. Harvey’in sosyal adalet kavramının tartışılmasına verdiği önem, “21. yüzyılda yaşamaya elverişli kentler ve çalışmaya elverişli çevreler yaratılması savaşımında adalet sorunu temel odak noktası”(Harvey, 2002b: 240) olarak görmesinden kaynaklanır.

Harvey, sosyal adaletin evrensel ilkeleri olduğu savına temkinli yaklaşmaktadır. Çünkü evrensel doğruların, ideolojik olarak faaliyet yürüten ve kendi fikirlerini herkesin fikriymiş gibi “meşrulaştıran” yönetici sınıfı güçlendirmek için, yöneticilerin gizli ve sapkın istekleri olarak işlev görme gibi de kötü bir yanı vardır (Merrifield, 2012: 287). Bu iddiasını Marx’ın Komünist Manifesto’da yazdığı “komünizm tüm adaleti ve ahlaki ortadan kaldıracak” sözüne dayandıran Harvey, Marx’ın bu sözüyle, sosyal adalet kavramını evrensel ilkelere bağlamaya uğraşmak yerine, bu kavramın nasıl insan pratiklerinden kaynaklandığı ve bunlarla nasıl ilişkilendiği üzerinde düşünmenin daha doğru olacağını kastettiğini belirtmiştir (Merrifield, 2012: 287). Bu bağlamda, sosyal adalet gelirin paylaşımıyla ilgilidir. Geliri belirleyen temel unsur üretim ilişkileriye, sosyal adalet kavramı da üretim ilişkileriyle yakından ilişkilidir.

“Marx ve Engels için hüküm süren toplumsal ilişkileri eleştirmek veya karşı toplumsal düşünceler geliştirmek için dayanılabilecek ebedi adalet ilkesi yoktur. Adalet düşüncesi her zaman tarihsel ve her şeyden önce hüküm süren üretim biçimiyle bağlantılı olarak görülmek zorundadır. Ahlak ve adalet

kavramları ekonomik alana gönderme yapılmadan açıklanamaz” (Göçmen, 2003: 260-261).

Marx, kapitalizmin sosyal akılcılık ya da adalet kavramlarını ele alıp, bunları sosyalizm çatısı altında yaygınlaştıracak evrensel değerler olarak kabul etmenin, yalnızca, sosyalist proje yoluyla kapitalist değerlerin daha derinlere yerleştirilmesi anlamına geleceğini belirtmiştir (Harvey, 2002b:234).

Özellikle yapıbozumu teorisi ve postmodern eleştiri, sosyal adaletle ilgili tüm söylemlerin iktidar ilişkilerini nasıl gizlediğini açığa çıkarmaktadır. Son dönemdeki postmodern tartışmalar, sosyal adaletin evrenselliğini tartışılır hale getirmişlerdir. Birçok sömürge halk, batı emperyalizminin kısmi adaletinin elinden, birçok Afrika kökenli Amerikalı beyaz adamın adaletinden; pek çok kadın ataerki düzenin yarattığı adaletten, pek çok işçi kapitalistler tarafından dayatılan adaletten büyük acılar çekmiştir (Harvey, 2001: 181).

Harvey’e göre Batı düşüncesinin uzun tarihi boyunca sosyal adalet kavramına yapılan idealist ve felsefi yorumlar, bu kavram üzerinde çalışmayı zorlaştırmaktadır. Birçok sosyal adalet teorisi ve bunların tümünün kusurlu ve sağlam yanları vardır. Örneğin eşitlikçi görüşler, hemen, “eşit olmayanlara eşit muamele edilmesinden daha eşitsiz bir şey yoktur sorunu” ile karşılaşılır. Pozitif hukuk teorileri (yasanın söylediği adildir), faydacı görüşler (en çok insana en çok fayda), toplumsal sözleşme ve doğal hak görüşleri, çeşitli sezgici yorumlar, görelî yoksunluk ve diğer adalet yorumları hep birlikte dikkatimizi çekmek için yarışır ve bizi içinden çıkılması çok zor bir karmaşayla karşı karşıya bırakırlar: Toplumsal olarak en adil olan sosyal adalet teorisi hangisidir (Harvey, 2001: 182)?

Bu durumda tartışma iki yönlü olarak ilerleyebilir: Bunlardan ilki bu çoklu adalet kavramlarının dile nasıl gömülü olduğuna bakmaktır(Harvey, 2001, Harvey, 2002b). Bu da bizi Wittgenstein’in geliştirdiği türden anlam teorilerine götürür. Bu bakış açısına göre; sosyal adaletin, evrensel olarak

kabul edilen bir anlamı değil, fakat bir anlamlar kümesi vardır ki bunlar ancak her birinin belirli bir dil oyunu içine gömülü olan biçimiyle anlaşılabilir. Wittgenstein'in formülasyonu hakkında ilk olarak bir anlamlar kümesinden söz etmek bir tür karşılıklı ilişkili olma durumunu gerektirir ve bizim bu ilişkilerin neler olacağına dikkat etmemiz gerekir. İkinci olarak, her dil oyunu, onu dile getirenin, toplumsal, iletişimsel, yaşamsal ve algısal dünyasıyla ilişkilidir(Wittgenstein, 1967'den aktaran Harvey, 2001: 183).

İkinci yol, adaletle ilgili söylemlerin göreliliğini kabul etmek, fakat söylemlerin, toplumsal gücün bir anlatımı olduğu konusunda ısrarlı olmaktır (Harvey, 2002b: 232). Bu düşüncenin en basit şekli, sosyal adaleti, herhangi bir yönetici sınıf ya da grubun hegemonik söylemlerinin içine yerleşmiş bir şey olarak yorumlamaktır(Harvey, 2001: 183).

Kentsel yapının üretim ilişkileri ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisine gelir dağıtım mekanizmaları da dahildir. Kentsel mekândaki değişikliklerin kentteki gelir mekanizması üzerinde çok yönlü etkileri vardır: Kentteki işyerlerinin mekânsal değişimi iş imkânlarının değişimine neden olur. Konut alanlarının yer değişimi ise konut imkânlarını etkiler. Hem işyeri hem konut alanların değişimi, ulaşım imkânlarını değişimine neden olur. Ulaşım imkânlarının değişimi ise iş fırsatlarına erişim olanaklarını etkiler. Kentlerde düşük gelirli bireyler uygun konut arzı esnek olmadığı için, düşük gelirli konut ihtiyaçlarını kentin merkezi bölgelerinde karşılarlar. Kısmen imar planı kuralları gibi kurumsal kısıtlamalar nedeniyle iç kentte konut arzını arttırmak güç olduğundan düşük gelirli aileler, yaşam kalitesi düşük ve görece yüksek fiyatlı konutlarda yaşamak zorunda kalırlar. Bu da, düşük gelirli grupların, kentin çevresindeki iş hayatından uzak kalması anlamına gelir. Kentteki gelir dağılımı mekânizmaları, düşük gelirli grupları, iç kentin görece durgun sanayi bölgelerinde ya da çok az oranda vasıfsız işçi çalıştıran merkezi iş bölgesinde, iş aramak zorunda bırakmakta ve onları düşük ücretli ve vasıfsız işlere mahkum bırakmaktadır (Harvey, 2009: 61-62). Kapitalist üretim

ilişkilerinin kentsel alanlarda yarattığı ‘sosyal adaletsizlik’ bize kabaca bu tabloyu çizmektedir.

1960’lı yıllarda, sol çevreler içinde sosyal adalet ve toplumsal ussalık kavramlarına karşı başlatılan eleştiri acımasızca sürdürülmüştür. Bu tartışma o kadar etkili olmuştur ki, sol camiyi aşarak tüm topluma yayılmış ve evrensel değerlerin geçerliliğine karşı büyük bir kuşku doğurmuştur. Harvey bu tartışmayı kısa ve yetersiz bulmakla birlikte, bugün postmodernizmin de yaptığı şeyin bunun aynısı olduğunu belirtir.

Bu süreçteki tartışmalar, her biri kendi sosyal adalet ve akılcılık tanımlarını ortaya koyan, Harvey’ in deyimiyle “sözde” yeni toplumsal hareketlerin (kadın, çevre, barış, ırkçılık, sömürgeleştirme karşıtı vb. hareketler) doğuşuyla daha da güçlenmiştir. Sosyal adalet ve akılcılık kavramları öylesine farklılaşmıştı ki bunları uzlaştırmak için hiçbir felsefi, dilsel ya da mantıksal yol görünmüyordu. Bu tartışmaların etkisi; devlet politikalarının meşruiyetini baltalamak, bütün akılcı bürokratik kavramlara saldırmak, toplumsal politika formülasyonlarını açmaza sokmak ve en kötüsü sosyal adaleti ve akılcılığı, iktidarda bulunanların güçlerini pekiştirecek şekilde, güçsüz kılmak olmuştur (Harvey, 2002b: 235).

Harvey, Engels’in, “adalet kavramının yalnızca zaman ve mekâna göre değil, ilgili insanlara göre de değiştiği” sözünde gerçekten haklıysa, bu durumda toplumun bu tür kavramların değişkelerini yaratma yollarına bakılması gerektiğini ifade eder: Bu farklı adalet kavramlarını üreten ve bunları sınıflar, ırklar, etnik ve politik kümeleşmeler, aynı zamanda toplumsal cinsiyet bölünmeleri arasındaki ideolojik hegemonya üzerindeki savaşım içine yerleştiren erk farklılaşmalarını anlamak için, tarihsel-coğrafi maddeci yöntemlerin ve ilkelerin uygulanması gerekir (Harvey, 2002b: 235).

Tüm tartışmalara rağmen, sosyal adalet ve akılcılık tartışmaları politik dünyadan yok olmamış; sadece tanımları ve kullanımları değişmiştir.

1960'ların sonlarında yaşanan savaşımmlarla sınıf uzlaşmasının çöküşü ve sol hareketlerin yükselişinin aşırı sermaye birikiminden kaynaklanan ekonomik krizle aynı döneme gelmesi, kapitalist sistemin sürdürülmesi için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Gerek sosyal adalet, gerek toplumsal akılcılığın alternatif tanımların ortaya çıkışını bu bağlamda ele almak gerekir. Fakat 1973'teki krizinin, sadece sermaye birikiminden kaynaklanan devalüasyonun değil, aynı zamanda yaygın işsizliğe karşı örgütlenmiş emeğin gücüne saldırının ve yeniden yapılanmanın işaretlerini verdiğini de unutmamak gerekir. "Neoliberal politikalarla, sermaye ile emek arasındaki toplumsal sözleşmeye işaret eden herhangi bir kavramdan kaçınmak, toplumsal akılcılık kavramını terk etmek için pazar akılcılığının yararı ön plana çıkarılmıştır. Buradan çıkan sonuç, devletin bundan böyle adalet ve akılcılığı tanımlamaya zorunlu olmadığıydı çünkü pazarın bizim için bunu en iyi şekilde yapacağı öne sürülüyordu. Bu adalet ve akılcılığın tümünden terk edilmesinden çok belli bir yönde kavramlaştırılmasına işaret etmektedir. Toplumsal örgütlenmenin en akılcı biçimlerini sağlamanın en iyi aracının pazar işleyişi olduğu düşüncesi, sermayenin hegemonik söylemlerinin güçlü bir yönü durumuna gelmiştir. Tüm dünyada planlı ekonomilerin çöküşü, bu geçiş süreci boyunca pazar aracılığıyla yönlendirilen adaleti, yalnızca toplumsal olarak doğru değil, aynı zamanda son derece akılcı olduğunu var sayan bir pazar egemenliğini daha da derinleştirmiştir" (Harvey, 2002b: 236-237). Sonuçta, Keynesçi ve Keynes sonrası dönemde de adalet ve akılcılık kavramı çok kullanılmıştır, ancak Keynes sonrası dönemde bu kavramlar, özelleştirmenin ve pazar etkinliğinin gerekçelendirilmesine yardımcı olmuştur. Bu nedenle bu kavramlar politik gündemin en üst sıralarında olmuştur.

Harvey'e göre sosyal adalet konusunda Engels haklıdır; adalet ve akılcılık kavramlarına; mekân, zaman ve kişilere göre farklı anlamlar yüklenmektedir. İnsanlar bu kavramları gündelik hayatta kullanırken, bu kavramlara aynı zamanda önemli ölçüde politik ve devindirici bir güç kazandırmaktadırlar(Harvey, 2002b: 239). Öyleyse, "yeni toplumsal hareketler ve köktenci sol hangi noktada kendi kavramlaştırmalarına

ulaşmıştır ve bununla hem serbest pazara hem de birleşik refah kapitalizmine meydan okumalıdır?” soruları önemlidir (Harvey, 2002b: 240).

Harvey, Young’un “Adalet ve Farklılığın Politikası” (1990) isimli kitabındaki çözümlemesinin sosyal adalet konusunda, yakın tarihlerdeki en iyi anlatımlardan birisini ortaya koyduğunu söylemektedir. Young, adalet sorununu, refah devleti kapitalizminin yeniden dağıtıcı niteliğinden uzak bir biçimde yeniden tanımlamakta ve baskının “beş yüzü” olarak adlandırdığı şeyde odaklanmaktadır(Harvey, 2002b: 240-244):

- Baskının birinci yüzü, geleneksel işyeri içi sömürü kavramını, emeğin yaşama yerindeki sömürüsüyle birleştirmektedir. İşsizlerin ve evsizlerin içinde bulunduğu koşullar, nüfusun önemli bir bölümü (göçmenler, kadınlar, çocuklar) için temel gereksinimleri ve hizmetleri satın alma gücünün bulunmaması geleneksel sömürü biçimi olarak adlandırılan bu duruma örnek gösterilebilir.
- Baskının ikinci yüzü, kıyasallaşma olgusundan kaynaklanır. Young, “kıyasallaşmış olanlar”ın, “emek dizgesinin kullanılmadığı ya da kullanmayacağı insanlar” olduğunu belirtmektedir. Irk, etnisite, bölge, toplumsal cinsiyet, göçmenlik konumu, yaş vb. özellikleriyle ayırt edilen bu insanlar, toplumsal yaşama katılımdan dışlanmakta ve böylece, gizil olarak, önemli ölçüde maddi yoksunlukla, dahası yok oluşlukla yüz yüze bırakılmaktadır.
- Diğer bir sorun, kıyasallıktan çok daha yaygın olan erksizliktir. Burada bahsedilen erk, kendini anlamlandırmanın özel politikası ve politik erki uygulama gücüdür. Kendini saygıyla dinletebilme gücü, refah devleti kapitalizminde katı bir biçimde sınırlandırılmıştır. Meslek sahibi kesimler bu açıdan üstünlüklere sahip olmakla birlikte; politika içinde olma durumu, sendikacılığın, siyasal

partilerin ve geleneksel kurumların çözölüşünün etkisi ve hem uluslararası bağımlılığın ve hem karşılıklı bağımlılığın artması ile gücünü yitirmiştir.

- Bir diğerkaskı yolu kültürel emperyalizmdir. Bu, “bir toplumun egemen değerklerinin, bir bireyin kendi kümesinin özğün bakış açısını görünmez kılması, aynı zamanda bir kümeyi tek tipleştirerek onu ‘öteki’ olarak damgalamasının” yollarıyla ilişkilidir. Bu, belli yönlerden açıkça ayırt edilmesi en güç baskı biçimi olmakla birlikte, birçok Batı Avrupa ve Kuzey Amerika kentinde görölen yabancılaşma ve toplumsal huzursuzluk, kültür emperyalizmine gösterilen tepkinin bütün işaretklerini taşımaktadır ve bu noktada da refah devleti kapitalizmi, geçmişte hem kayıtsız hem hareketsiz kaldığını kanıtlamıştır.
- Beşinci sorun şiddet sorunudur. 21. yüzyılda, hızla büyüyen fiziksel şiddet sorunuyla yüzleşmeksizin kentsel geleceğın ve yaşam çevrelerinin değerklendirilmesi güçtür. Kişilere ve mallara karşı şiddet korkusu, maddesel temellerini serbest pazar kapitalizminin toplumsal koşullarında bulur ve bu nedenle bir tür örgütlü çözümü gerektirir. Bu sorun kendisini savunmaya dönük kentsel alanlar arayışına girmek, kentsel alanı sıcak savaş düzenine sokmak ya da dışlayıcı yaşam çevreleri yaratmak şeklinde gösterebileceğiki gibi, birçok kentteki mafya ya da dengi örgütlenmelerin, kent yönetiminde çok güçlü bir konuma gelmeleri şeklinde kendisini gösterebilir.

Harvey, Young’un ileri sürdüğü beş ilkeye bir ilke daha eklemektedir. “Bu ilke, bütün toplumsal projelerin ekolojik projeler olduğı –ya da tersi- önermesinden ortaya çıkar. Burada Harvey, “doğanın haklara sahip olduğı” ya da tam tersi, “doğanın egemenlik altına alınabileceğiki” görüşünde ısrar ederken, gelecek kuşaklar ve yeryüzünün bugünkü yaşayanları bağlamında

adaletin, bütün toplumsal projelerin ekolojik sonuçları açısından yoğun bir değerlendirmeye bağlı tutulmasını zorunlu kıldığını savunmaktadır. İnsan kendi tarihini yaparken çevresini zorunlu olarak kullanır ve dönüştürür ancak bunu kendisinden zaman ya da mekân açısından ayrılmış insanların yazgısını tehlikeye atacak bir umursamazlıkla yapmak durumunda değildir” (Harvey, 2002b: 244).

Harvey, Young’un sosyal adalet kavramsallaştırmasından, hakça dağılımı sağlayacak olan planlama ve politika uygulamalarının;

- Hem işyerinde hem de yaşama yerinde emeğin sömürüsünü en aza indirecek toplumsal - politik örgütlenmenin yanı sıra üretim ve tüketim dizgelerinin yaratılması sorunu ile dolaysız olarak yüzleşmesi,
- Paternalistik olmayan bir biçimde kısıysallaşma görüngüsüyle yüzleşerek, bu farklı baskı türüne tutsak kesimleri özgürleştirecek örgütlenme ve savaşımlar yollarını bulması,
- Baskı altına alınmış kesimlerin politik erke ulaşma ve kendini ifade etme yeterliliğini ortadan kaldırmak yerine güçlendirmesi,
- Kültürel emperyalizm sorunlarına özellikle duyarlı olması ve çeşitli yollarla gerek kentsel projelerin, gerekse halka danışma yöntemlerinin düzenlenmesinde emperyalist tavrı ortadan kaldırmanın yollarını araması
- Şiddetin hem kişisel hem de kurumsallaşmamış düzeylerine yönelecek ve bir yandan da güçlenme ve kendini ifade etme yeterliliklerini yok etmeyecek nitelikte bir toplumsal denetimin dışlayıcı ve silahlı olmayan biçimlerinin arayışında olması,

- Bütün toplumsal projelerin, kaçınılmaz ekolojik sonuçlarının gelecek kuşaklar üzerinde olduğu kadar, uzakta yaşayan insanlar üzerinde de etkileri olacağını göz önüne almak ve olumsuz etkileri kabul edilir ölçüde azaltacak adımları atması gerektiğini ifade etmiştir (Harvey, 2002b: 240-244).

Harvey, yukarıda sayılan altı ilkenin birleştirilebilmesinin ya da bir stratejiye dönüştürülmesinin zor olduğuna işaret etmektedir. “Bu ilkeler kişilere uygulanırken birbiriyle çatışır. Örneğin; toplumda her alanda baskı altında olan bir kişi, aynı zamanda şiddet gibi bir toplumsal adaletsizliğin taşıyıcısı olabilir. Tüm bunların yanında Harvey, bu ilkelerin tamamen birbirinden ayrılarak uygulanmasına da karşı çıkmaktadır: Eğer sorunlar, üzerinde uzlaşmaya varılmamış adalet kavramlarıyla ele alınır ve ortada bırakılırsa, toplumsal süreçlerin merkezinde bulunan bu sorunlar görmezden gelinmiş olunur. Bu durumda Harvey, sosyal politika ve planlamanın iki düzeyde ele alınmasını önermektedir: Baskının farklı boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir. Baskının gündelik yaşamdaki belirtileriyle yüzleşirken, uzun dönemde ise baskının değişik biçimlerinin, kapitalist ekonomi politiğin merkezindeki temel kaynaklarına da eğilmek gerekir” (Harvey, 2002b: 245).

“İster serbest pazar kapitalizminin, ister refah devleti kapitalizminin içinden çıksın, adaletin ve akılcılığın evrensel kavramlaştırmaları hala geçerlidir; ancak son otuz yıldır var olan yeni toplumsal hareketlerin içinden çıkmış olduğundan, bu kavramların alternatif kavramlaştırmalarına bakmak da değerli ve özgürleştiricidir. Sonuç olarak, Marx ve Platon’un gözlemlemiş olduğu gibi “eşit haklar söz konusuysen bile, karar verenin ‘güç’ olduğu” gerçeği her zaman geçerliken, son birkaç yılda kentsel hastalıkların birçoğuna getirilen yetkeci çözüm önerileri ve adaletle akılcılığın farklı kavramlaştırmalarına kulak verme yeteneksizliği, daha çok, sorunun bir parçasını oluşturmaktadır” (Harvey, 2002b: 246).

Harvey, fiyat belirleyici piyasalarla ilgili olarak, yoksunluk ve kıtlığın toplumsal örgütlenmesinin, piyasa mekanizmasını otomatik olarak sosyal adalet ilkelerinin düşmanı yaptığına işaret etmektedir (Harvey, 2009: 110). Harvey, sosyal adalet ilkelerinin incelenmesinden, adil yollarla sağlanmış adil bir dağıtım olarak adlandırdığı *bölgesel sosyal adalet* kavramına ulaşır. Bölgesel sosyal adalet şunları içermelidir (Harvey, 2009: 111):

1. Gelir dağıtımı, (a) her bölgedeki nüfusun ihtiyaçlarının karşılanacağı, (b), kaynakların bölgelerarası çarpan etkilerini azami düzeye çıkaracak şekilde tahsis edeceği, (c) fazla kaynakların fiziksel ve toplumsal çevreden kaynaklanan özel zorlukların karşılanmasına tahsis edileceği şekilde olmalıdır.
2. Mekanizmalar (kurumsal, örgütsel, siyasal ve iktisadi) en az avantajlı bölgelerin başarı şansının olabildiğince yüksek olmasını sağlayacak şekilde düzenlenmelidir.

Harvey, bu koşullar sağlandığında adil olarak erişilmiş adil bir dağıtımın oluşacağını ifade etmiştir.

Görüldüğü üzere, “her ne kadar sosyal adaletin kavramsallaştırması ‘yalnızca zaman ve mekâna göre değil, aynı zamanda söz konusu kişilere’ göre değişirse de, adaletin belirli bir kavramsallaştırmasının gündelik hayatımızda “bir yanlış anlaşılma olmaksızın kabul edilebilmesi” gibi bir gerçeğin siyasal iktisadi etkisinin farkında olunmalıdır. Soyut bir şekilde incelendiğinde ‘ümitsiz bir şekilde muğlaklaşmasına’ rağmen sosyal adaletin idealleri (Engels’in Fransız Devrimi örneğinde gösterdiği gibi) hala politik eylem için etkili bir harekete geçici söylem olarak iş görmektedir (Harvey, 2001: 198). “

2.2. POSTMODERN KAPİTALİZM VE KENT

Harvey'in postmodernizm hakkındaki temel tezi, 1970'lerin ilk yıllarından itibaren ekonomik, politik ve kültürel faaliyetlerde köklü bir değişimin yaşandığı ve bu köklü değişimin "mekân ve zaman algılayışımızda yeni hâkim biçimlerin" ortaya çıkmasıyla ilişkili olduğudur:

Zaman ve mekânın değişmekte olan boyutlarıyla eşzamanlılık, zorunlu ya da nedensel bir bağıntının varlığı için bir kanıt olarak gösterilemezse de, postmodernist kültürel biçimlerin yükselişi, sermaye birikiminde daha esnek tarzların ortaya çıkışı ve kapitalizmin örgütlenişinde "zaman-mekân sıkışması"nın yeni bir atılımı arasında bir tür zorunlu ilişki olduğu görüşüne güçlü bir takım önsel kanıtlar getirmek mümkündür (Harvey, 2010: 7).

Ancak Harvey, kapitalist birikimin temel kurallarıyla karşılaştırıldığında bu değişimleri, bütünüyle yeni bir kapitalizm sonrası (post-kapitalist), hatta sanayi ötesi (post-endüstriyel) toplumun ortaya çıkışından ziyade, yüzeysel görünümelerde beliren bazı değişiklikler gibi görmektedir (Harvey, 2010: 7)

Postmodernizm; ekonomik, siyasal ve kültürel alanda "kafa karıştırıcı bir dönem" başlattığı için araştırılması gerekir. Harvey, postmodernizm tartışmasını yaptığı *Postmodernliğin Durumu*(2010) isimli çalışmasında işe, postmodernizmin kabul görmüş tanımlamaları ve çözümlemelerinden başlamakta ve bu şekilde postmodernizmin ekonomi-politik arka planını incelemektedir. Harvey böylelikle; kapitalizmin tarihsel, coğrafi, kültürel ve ideolojik gelişim dinamikleri ile zaman ve mekân deneyimleri arasında bir bağ kurmuş ve dünyada yaşanan köklü değişimlerin ancak bu şekilde kavranabileceğini savunmuştur.

Postmodernizm, modernizm düşüncesine karşı ortaya çıkmıştır ve postmodernizm hakkındaki tüm kavramsallaştırmalar bu sebeple, bu karşıtlık ilişkisi çerçevesinde ifade edilmektedir. O halde, postmodern dönüşümü kavramak için moderniteyi kavramak elzemdir. Modernitenin anlamı üzerinde

yürütülen tartışmaların büyük bölümünde ise modernitenin temelini oluşturan, temel unsur olarak ilerleme fikrine dayanan ve tarih ile gelenekten kopmayı hedefleyen Aydınlanma düşüncesi yer almaktadır(Harvey, 2010: 25-26).

Üretim (makine, fabrika, kentleşme), dolaşım (yeni ulaştırma ve haberleşme sistemleri) ve tüketim (kitle pazarlarının, reklamcılığın, kitleye yönelik modanın ortaya çıkışı) alanlarında, yeni koşulların yaratılmasında öncü rol üstlendiği kabul edilen Modernizm, aslında bu koşullara bir cevap niteliğindedir (Harvey, 2010: 37). Harvey'in modernizm üzerine diğer bir vurgusu ise, 1848'den sonra modernizmin, büyük ölçüde kentsel bir olgu olduğu, patlamalı kentsel büyümeyle, kırdan kente yoğun bir göçle, sanayileşmeyle, makineleşmeyle, mimari çevrede devasa bir değişimle ve kentsel politik hareketlerle huzursuz ve karmaşık bir ilişki içinde varlığını sürdürdüğüdür (Harvey, 2010: 39).

Modernizm, 20. yüzyılda, ölüm kampları ve ölüm mangaları, iki dünya savaşı, militarizm, nükleer yok olma tehdidi, Hiroşima-Nagazaki gibi felaketlerle karşılaşmış ve "doğrusal ilerlemeye, mutlak hakikate ve toplumsal düzenlerin rasyonel biçimde planlanmasına" dair kendisine duyulan güven yitirmeye başlamıştır. Ardından gelen süreçte ise modernist sanat, mimarlık, edebiyat vb. alanları, tekelci kapitalist bir sistemin sanatı ve pratiği haline gelmeye başlamıştır (Harvey, 2010: 50). Aydınlanma projesinin kendi amaçladığının tersine yol açarak, insanlığın özgürleşmesi hedefini, insanlığın kurtuluşu adına evrensel bir baskı sistemine dönüştürmeye daha baştan mahkum olduğu yolunda bir kuşku doğmuştur(Harvey, 2010: 26).

İlk olarak mimarlık alanında kullanılmaya başlanan Postmodernizm terimi, daha sonra sanat ve kültür alanında kullanılmaya başlamıştır. Bu süreci, terimin, ekonomi, siyaset ve sosyoloji gibi alanlarda kullanılması izlemiştir.

Harvey, Postmodern düşüncenin temel özelliklerinin parçalanma, belirlenemezlik ve bütün evrensel ya da bütüncül söylemlere karşı duyulan derin bir güvensizlik olduğunu belirtmektedir (Harvey, 2010:21). Bu açıdan postmodern düşünce meta-anlatılara (üst anlatı) cepheden karşıdır.

Harvey, postmodernizm ile modernizm arasında keskin bir ayrım yapmamakta ve postmodern çağın birçok yönünün tamamıyla yeni olmadığını vurgulamaktadır. Kapitalizm daima tarihi boyunca görülen çelişkili eğilimleri içermektedir. Bu nedenle hiçbir zaman sabit bir düzene sahip olmamıştır. Bunun yanı sıra merkezlenme ve dağılma, otorite ve yapıbozum, hiyerarşi ve anarşi, kalıcılık ve esneklik arasında bir ileri bir geri sallanmaktadır (Harvey, 2010: 54-83). Harvey, kapitalizmin daha ileriye, postmoderne doğru sallanmakta olduğunu ve modernden ve onun özelliklerinden uzaklaştığına inanmaktadır (Haralambos ve Holborn, 2008: 913). Bu açıdan Harvey, postmodernizmi ayrı bir süreç olarak değil, modernizmin evrildiği bir aşama olarak görmektedir. Harvey'e göre, postmodernlik; mimari, kültür ve ekonomiyi, esnek birikim düşüncesinde birleştiren zaman ve mekân deneyimimizdeki büyük bir değişimdir (Merrifield, 2012: 315).

2.2.1. Ekonomide Kentler Arası Rekabet Dönemi ve Yeni Kent Girişimciliği

20. yüzyıl sonunun ekonomi politikasında yaşanan dönüşümün temellerinin ve gelişiminin incelenmesi önemlidir. Çünkü bu inceleme, kapitalist üretim tarzının temel kurallarının, tarihsel-coğrafi gelişmede biçimlendirici güçler olarak işleyişinin değişmeden sürmekte olduğunu gözler önüne serecektir (Harvey,2010: 143).

Kentler, toplumsal artık üretiminin coğrafi yoğunlaşması sonucu oluşmaktadır (Harvey, 2009: 198). Burada Harvey'in kastettiği artık, her toplumun yaşamını sürdürmesi için gerekli olan, örneğin çalışmayan nüfus

için ürettiği artık değil; Marksist anlamda, toplumdaki başka bir grup için üretilen; sömürülen ve yabancılaşan emeğin ürettiği yabancılaşmış artıktır.

Kentsellik ise, kümелendiklerinde toplumsal olarak yaratılan önemli miktarda artık ürünü harekete geçirme, koparma ve yoğunlaştırma yeteneğine sahip iktisadi ve toplumsal bütünleştirme tarzı oluşturan bireysel faaliyetlerin şekillenmesidir (Harvey, 2009: 217). O halde, toplumsal artığın coğrafi yoğunlaşmasını sağlayacak bir mekânsal ekonomi kentselliğin devamlılığı için şarttır. Dikkat edilirse bu özellikler, özel olarak sanayi kentinin, genel olarak kapitalizmin özellikleridir.

Kapitalizm artık değer dolaşımına dayanır. Kentte yoğunlaşmış olan bu artık değer yönlendirilmesinde toplumsal, teknolojik ve kurumsal olanaklar belirleyicidir. Bu nedenle söz konusu süreçte kentler büyük rol oynamaktadır. İçinde yer aldığı bölgenin iktisadi büyümesine katkıda bulunan “üretici” kentler ile iktisadi açıdan savurgan olan kuruluşlar yoluyla toplumsal artığı tüketmeye yönelik bir toplumsal ve iktisadi biçime sahip olan “asalak” kentler arasındaki ayrım da buradan doğmaktadır (Harvey, 2009: 212-213).

“Kentselliğin oluşması için şart olan artık ürünün yoğunlaşması; artık mal ve hizmetlerin coğrafi dolaşımı, insanları hareketliliği ve bir para ekonomisinde yatırım, para ve kredinin dolaşımı demektir. Bu da, yaratılan bir mekân ekonomisinin, her tür ikame, inkıta, çöküş, kayma ve büyüme etkisine açık olması demektir. Tek tek kentlerin önleri ve önemleri, büyük oranda, artığın coğrafi dolaşımına göre konumlarına bağlıdır. Kentselliğin nitel özellikleri de, benzer şekilde artık niceliğinin toplam artış veya düşüşünden olduğu gibi, artığın hangi oranda yoğunlaştırılabilir biçimde üretildiğinden de etkilenir.” (Harvey, 2009: 224).

Kentsel gelişmeyi yönlendiren en önemli etmenlerden birisi, kentin ülkesel ve küresel düzeyde oluşan mekânsal işbölümünde oynadığı roldür; her kent bir ekonomik bütün içerisinde izlenen büyüme stratejileri

çerçevesinde belli roller üstlenmektedir (Harvey, 1991'den aktaran Ersoy, 2001: 38). Bu roller her gelişme döneminde yeniden tanımlanır; her gelişme dönemi bir ekonomik yapıyı yaratırken, aynı zamanda bu yapıyla ilişkili mekânsal yapılanmaları ve bir yerel toplumsal yapıyı da ortaya çıkarır. Ekonomik büyüme stratejileri değişirken, bu yapılar yeni stratejiler tarafından yeniden belirlenir (Massey, 1984'ten aktaran Ersoy, 2001: 38). Bu süreçleri incelemek için, II. Dünya Savaşı sonrası ekonomi politikalarının dönüşümü incelenmelidir.

II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik anlamda uygulanan iki dönem Keynesçi dönem ve Keynesçilik sonrası dönemdir. Keynesçi döneme, Harvey'in "Keynesçi kent- Keynesçilik sonrası kent ayrımını" incelerken değinmiştik. Kısaca, Keynesçi dönemin temel özelliği; ulusal ekonomilerin bir bütün olarak kurgulanması, ekonomik karar ve stratejiler belirlenirken ulusal ekonominin temel veri olarak alınmasıdır (Ersoy, 2001: 39). Bu dönem için vurgulanması gereken en önemli nokta, merkez ve çevre ülkelerdeki kentleşme süreçlerinin, mekânsal farklılık ve kentsel yoksulluk bağlamında ciddi farklılıklara yol açmış olmasıdır. Harvey, bunun sebebinin, gelişmiş ülkelerin, bir taraftan eğitim, sağlık gibi sosyal harcamalara yatırım yaparken, diğer taraftan da kentleşmeleri için büyük kaynaklar ayırabilmelerine; bu şekilde kentleri devlet müdahalesi çerçevesinde daha planlı geliştirebilmelerine bağlamaktadır. Buna karşın, az gelişmiş/ gelişmekte olan ülkeler, sermaye birikimlerinin sınırlı olmasından dolayı tüm kaynaklarını kalkınmaya yatırmaları nedeniyle kentleşme süreçlerini sağlıklı bir şekilde geliştirememişlerdir. Bu karşıtlığa rağmen kentler hem merkez, hem de çevre ülkelerde, ulusal ölçekte meydana gelen işbölümü çerçevesinde uzmanlaşmışlardır. Bazı kentler üretim üzerinde uzmanlaşırken, diğerleri finansman merkezi ya da turizm kenti işlevini üstlenmekte; birbirleriyle yarışan değil, birbirlerini tamamlayan bir özellik arz etmektedirler.

Keynesçi refah devleti uygulamalarının tüm dünyada 1970'li yıllardan itibaren içine girdiği krize bulunan liberal çözümlemelerle yeni bir döneme

girilmiştir. Neoliberal dönem olarak da adlandırılabilen bu dönemde, tüm ülkeler refah devleti uygulamalarını terk ederek devleti küçültmek ve özel sektörü özendirmek için stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Fordist düzen, büyük ölçüde esnek üretim ve tüketim modelleriyle, çok yönlü kapsam ekonomisi anında emek süreçleri ve sendikası çalışmalarıyla yer değiştirmiş, benzeri görülmemiş bir özerklik ve finans kapitalde görülen dalgalanma gerçek fiziki üretimden bağları koparmıştır(Merrifield,2012: 315). Ulusal bağlamda özelleştirmeler hız kazanırken, uluslararası bağlamda da sermaye, ulusal sınırları aşarak hızlı bir şekilde ulus ötesine yönelmiştir. Mali sermayenin aşırı büyümesi, “zaman-mekân sıkışmasının” ve zaman ilişkilerinin hızlandırılmasının arkasındaki başlıca dayanak olmuş; bu da mekân ilişkilerinde eşdeğer bir daralma yaratmıştır (Merrifield, 2012: 315), Kısaca küreselleşme olarak adlandırılabilen bu olgu ulus devletleri zayıflatırken yerel birimleri özerkleştirmiştir. Bu açıdan, süreç, kentleri de önemli şekilde etkilemiştir.

Sanayileşmiş ülkelerde 1970’lerde uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar çerçevesinde ivme kazanan küreselleşme süreciyle birlikte, ulus devlet, bir taraftan otoritesini uluslararası kuruluşlara devrederken, diğer taraftan da yerelleşme taleplerinin etkisiyle yetki ve görevlerinin belli bir kısmını merkezi yönetimin taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına devretmektedir (Kalabalık, 1999: 403’den aktaran Polat, t.y. :1252). Yani, bir olgu olarak ulus devlet zayıflarken kentler daha da fazla önem kazanmakta; doğal olarak kentlerdeki ilişki ağları ve biçimleri de, kent mekânının yapılanması da eskisinden daha da karmaşık bir hale gelmektedir (Polat, t.y. :1252)

“Gelişmiş kapitalizmin ekonomi politiğinin 1973 Petrol Krizi ile sarsılmasıyla, kentlerde yeni yapılaşma, mimari değişiklikler, kentin yeniden geliştirilmesi için yeni programlar uygulanmaya başlanmış ve bu durum daimi olarak kentsel mekânlarda hissedilir hale gelmiştir. Aynı zamanda, merkezi yönetimin “toplum tüketim zorunlu görevinden azledildiği” ve yeni yatırım ve

büyüme yakalamak için kamu-özel ortaklığına girdiği yeni bir girişimcilik modeli, 1960'lar ve 1970'lerin başındaki sosyal demokrat belediyeciliğin yerini almıştır" (Merrifield, 2012, 307). Bu yeni girişimcilik modeli, sermayenin bitmek tükenmek bilmeyen kar hırsıyla, bir süre sonra kentler arası rekabete yol açmıştır. Bu rekabet, kent yönetimlerini, kentleri, mekânsal imajlarını geliştirerek ve ticaret odağı haline getirerek, diğer kentler karşısında üstün bir rakip haline getirecek her türlü yola/ stratejiye başvurmaya itmiştir. "Özellikle küreselleşme süreci içinde yer alan sermaye yatırımlarını kente çekmek için gerçekleştirilen bu rekabet, zaman zaman kentlerin ulusal stratejileri bir yana bırakarak kendi stratejilerine ağırlık vermelerine; dolayısıyla kendi kalkınmalarını ulusal kalkınmanın önüne almalarına neden olmuştur. Kimi araştırmacıların kentsel kalkınmanın gerçekleşmesinin ulusal kalkınmaya etkilerinin olumluğundan bahsetmelerine karşın, rekabette geri kalan ve rekabetten aslında haberi olmayan kentlerde yatırımların azaldığı, durduğu ve buna paralel olarak da nüfusun dışa doğru hareketlendiği gözlenmiştir" (Sert, Karpuz ve Akgün, 2005: 102).

Küreselleşmenin kent yönetimlerine en önemli etkisi, Keynesçi dönemdeki kentlerin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinin ortadan kalkması olmuştur. Son durumda, "bir tarafta uluslar arası ölçekte kendileri için en çekici yerel birimi bulmaya çalışan yatırımcılar, diğer tarafta ise yatırımcıları kendisine çekmeye çalışan yerel birimler vardır. Kentler arasındaki rekabet de buradan doğmaktadır: Uluslar arası dolaşımdaki sermaye sınırlıdır ve bu sermayeyi kendisine çekebilmek için her kent birbiriyle yarışmak zorundadır. Yatırımcıya en iyi olanakları sunabilen kent karlı çıkacak, yatırımı kendi birimine çakabilecek böylece de yerleşmede yeni iş olanaklarının açılmasını sağlayacaktır. Bir kentin çekici hale gelmesi ise, coğrafi konumu ve doğal kaynaklarının yanı sıra sunduğu teknik ve sosyal altyapı ile de ilişkilidir. Nitelikli ve olabildiğince düşük ücretli işgücünün varlığı, gelişmiş fiziksel ve teknik altyapının sağlanması, düşük vergi oranları gibi özendiricilerin sağlanması bir kenti diğeri karşısında daha üstün bir duruma getirebilmektedir." (Harvey, 1989'dan aktaran Ersoy, 2001: 41).

Kentler arasındaki rekabette, bir kentin diğerlerinden önde olabilmesi için uzmanlaşma alanını(turizm, finans vb) iyi belirlemiş olması gerekmektedir. Başarılı olacağı alanı yanlış belirleyen kentler, rekabet içinde yenik düşme ve bulundukları noktadan daha geriye gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. Aynı alanda birbirleriyle yarışan kentlerin ise, dışarıdan gelecek sermayenin yanı sıra kendi sermayelerini ve kaynaklarını da harekete geçirme başarıları, onları rekabet içinde üst sıraya taşıyacak en önemli özelliktir (Le Gales, 1998: 486).

Kentler arası rekabet döneminde kentler, “festival ve gösteri mimarisi” ile birer gösteri mekânı haline getirilmiştir. Harvey, bu durumun, esnek birikime geçişin arkasında yatan aşırı birikim sorununu iyileştirmek yerine, ona katkıda bulunan toplumsal açıdan savurgan yatırımlar ürettiğini ileri sürmektedir. (Harvey, 1989’dan aktaran Merrifield, 2012: 313).

“Kentleşme, mekânsal olarak temellenen toplumsal bir süreçtir ve bu süreçte, farklı amaç ve gündemlere sahip çok sayıdaki ve çeşitteki aktör, birbirine bağlanmış mekânsal pratiklerin belli bir biçimlenişi aracılığıyla etkileşime girerler. Kapitalizm gibi, sınıfa bağlı bir sistemde, bu mekânsal pratikler belirgin bir sınıfsal içerik kazanırlar. Bir çok araştırmacının gösterdiği gibi, mekânsal pratikler ırkçı, cinsiyetçi ve bürokratik-yönetimsel içerikler alabilirse de, kapitalizmde her daim egemen olmayı sürdüren, sermayenin dolaşımına, iş gücünün yeniden üretimine ve sınıf ilişkilerine bağlı çeşitli sınıf pratikleri ve iş gücünü kontrol etme ihtiyacıdır” (Harvey, 2012a: 413).

Kapitalizmin küreselleşme olarak adlandırılan yeni evresi, ekonomi ve siyasetle birlikte kentlerin de ciddi bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. “Şiddetli rekabete olan ilgi, kentlerin tüm fiziksellikindeki esnek dönüşümlere paralel olarak tüm emek piyasalarını, emek süreçlerini, ürünleri ve tüketim kalıplarını daha fazla “esnek” hale getirerek onları dönüştürmüştür. Yeni iş hanları, aşırı gösterişli oteller, kıyı marinaları, spor stadyumları, alışveriş ve

kültür merkezleri çoğalarak frapan ve göz alıcı mimari tarzlarıyla eski donuk tersanelerin, değirmenlerin, makaraların ve ambarların yerini almışlardır. Hükümet kamu hizmetlerinden tamamen çekilmiş, şirketleri ve geliştirici yatırımları; sermayenin ikinci döngüsünü yapan özel sermayeye bırakmıştır. Sonuç, ticaret ve sermayenin kent mekânlarına güçlü bir şekilde yerleşmesi olmuştur “(Merrifield, 2012: 310).

Küreselleşen dünyadaki kentler arası rekabet döneminin en önemli aktörlerinden biri kent yönetimleridir. Kent yönetimlerinin 1960’lı yıllardaki “idari” yaklaşımları, 1970’li yıllarla birlikte tanıtıcı ve girişimci bir hal almıştır. Harvey’in ifadesiyle “kent işletmeciliğinden bir tür girişimciliğe kayış” 1970’lerden beri kalıcı bir temadır ve bunun hem nedenleri hem sonuçlarını incelemek gerekmektedir (Harvey, 2012a: 411).

Hiç kuşkusuz kent yönetimlerinin girişimciliğe kayışındaki temel sebep, 1973’teki ekonomik durgunluğun kapitalist ekonomide yarattığı sıkıntılardır. Ulus devletlerin çok uluslu para akışını kontrol etme güçlerinin azalması, sanayisizleşme, yapısal işsizlik, hem ulusal hem yerel seviyelerdeki mali tasarruflar ve bütün bunlara eşlik eden muhafazakar bir eğilimle beraber özelleştirme ve pazar rasyonalizminin güçlü çekimi gibi sıkıntılarla baş etmede yerel eylemin ön plana çıkarılmasına neden olmuştur. “Böylece kente yatırım; giderek uluslar arası finansal sermaye ile bu sermayeye cazip gelmesi için bir bölgenin çekiciliğini arttırmaya çalışan yerel yönetimler arasındaki bir anlaşmaya dönüşmüştür. Kent girişimciliğinin yükselişi, aynı zamanda, kapitalizmin genel dinamiklerinin Fordist-Keynesçi bir sermaye birikim rejiminden “esnek birikim” rejimine geçişinde önemli bir rol oynamıştır” (Harvey, 2012a: 412).

Harvey, girişimci kent yönetimlerinin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (Harvey, 2012a: 416-417):

- “Yeni girişimciliğin en önemli ögesi olan kamu-özel ortaklığı içinde, geleneksel kent pazarlama mekanizmaları ile yeni yatırımlar, yeni istihdam kaynakları ve dış fon kaynakları çekmeye çalışan yerel idari güçler birleşmiştir. Kamu-özel ortaklığına yapılan methiyeler bununla ilgilidir. Örneğin İngiltere’de 1970’lerde yapılan yerel yönetim reformlarının amacı kamu-özel ortaklıklarının oluşmasını kolaylaştırmak ya da önünde sonunda, kentsel gelişim şirketleri kurarak yerel direnişi atlatmaktır.
- Kamu-özel ortaklıklarının faaliyetleri, tam da, tasarlanma ve uygulamada spekülatif olması sebebiyle girişimcidir ve bu sebeple, rasyonel bir şekilde planlanmış ve koordine edilen bir gelişmenin tersi olan spekülatifliğin bütün zorlukları ve tehlikeleri ile doludur. Çoğu zaman bu, kamu sektörünün riski üstlendiği ve özel sektörün karı topladığı anlamına geliyordu.
- Girişimcilik araziden çok yerin ekonomi politığıne odaklanır. Arazinin ekonomi politığı, belli bir yetki alanı içindeki yaşama ve çalışma koşullarını geliştirmek için birincil olarak tasarlanmış ekonomik projelerdir (konut, eğitim vb.). Öte yandan, yerin inşası (yeni bir şehir merkezi, endüstriyel park vb.) ya da bir yerdeki koşulların iyileştirilmesi (örneğin, yeniden eğitime yönelik tasarımlar ya da yerel maaşları baskılamak gibi yollarla yerel istihdama müdahaleler), bu projelerin bulunduğu araziden çok daha büyük ya da küçük etkilere sahip olabilir. Yani, yerel bölgede yapılan bir düzenleme tüm anakent bölgesinin çıkarına olabilir ya da sadece yerel etkiler yaratabilir.”

Görüldüğü üzere, *yeni kent girişimciliği* temel olarak kamu-özel ortaklığına dayanmaktadır. Bu kamu-özel ortaklığı, öncelikli ekonomik ve siyasi amaç olarak, belli bir yöredeki koşulları geliştirmeye değil, yerin spekülatif inşası ile gelen yatırım ve ekonomik gelişmeye odaklanmıştır (Harvey, 2012a: 418).

Küreselleşmeyle birlikte, kentler arasındaki ticari ilişkiler ve dolaşım örüntüleri, engelsiz bir şekilde artığın dolaşımına imkân verecek düzeye gelmiştir. Buradan da yeni bir olgu ortaya çıkmıştır: Bağımlı kentsellik. Artık, gelişmiş ülkeler yatırımlarını az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirmekte; böylece işgücü maliyetini azaltmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelere ise yeni bir işgücü piyasası ortaya çıkmış olur. Bu durum,

artığın mülk edinilmesindeki akışın, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere doğru olmasına yol açmıştır. Gelişmiş ülkelerde ise artık değer, daha çok üretim elde etmek için ticari süreçlere sokulmaktadır. Bu şekilde çok fazla büyüyen artık değer holdinglerde yoğunlaşmaktadır. Büyük şirketler bir süre sonra, bu artık değerın soğurulmasını sağlayacak ve artık değerin dolaşımını artıracak bir piyasa bulma sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Sorunun çözümü her zaman olduğu gibi talebin üretilmesi ve tüketilmesidir: Kapitalist ekonominin devamlılığı için, uzun dayanma süresine sahip metalar ve mekânlar artık yerini daha kısa ömürlü meta ve mekânlara bırakmaktadır. Harvey, sürekli süren inşaatlar ve yıkımların, bu sürecin bir ürünü olduğunu söylemektedir.

Harvey'e göre küreselleşme kavramını tam olarak karşılayan ifade *eşitsiz coğrafi gelişmedir* (Harvey, 2011a: 91). Bu kavramı Harvey, tarihsel olarak belli bir yerde çökelmiş sosyo-ekonomik ilişkileri, hiyerarşik ve çok katmanlı olarak biçimlendirilmiş sosyo-ekonomik yapılanmaların mozağini, zaman içinde mekânda coğrafi farklılıkları yaratan, güçlendiren, ortadan kaldıran ve genellikle kaotik nitelikteki sosyo-ekolojik akışı açıklamak için kullanmaktadır (Harvey, 1997a: 429). Eşitsiz coğrafi gelişme, kısmen de olsa, sermaye dolaşımında yoğunlaşma ya da dağılmaya yol açacak şekilde, birbirlerine karşıt yönde etkide bulunan güçler arasındaki bir karşılaşma bağlamında ifade edilebilir (Harvey, 2012b: 501). Marx'ın da değindiği gibi, üretici güçlerin kent merkezlerinde yoğunlaşması* ile ana kent merkezlerinde 'başıboş dolaşan' yedek sanayi ordusu oluşur; bu aynı zamanda yoğunlaşan bir sefalet demektir ki sermaye birikiminin sürekliliği ancak bu şekilde sağlanabilir. (Harvey, 2012b: 502). Bu süreç, Harvey'in 'postmodern kapitalizm'ine doğru ilerlemiştir. Postmodern kapitalizm ise, aslında tam olarak Marx'ın, *Grundrisse*'de "mekânın zaman yoluyla ortadan kaldırılması" olarak adlandırdığı zorunlu kapitalist göreliliktir: Bu, modanın, ürünlerin, üretim tekniklerinin, emek süreçlerinin, fikirlerin ve ideolojilerin, değerlerin ve

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Karl Marx (2011) : **Kapital**, Sol Yayınları, C.I, s.352, Ankara

yerleşik uygulamaların uçarılığında ve bunların gelip geçiciliğine önem veren bir tahakkümdür (Merrifield, 2012: 315) ve esas şimdi “katı olan her şey buharlaşmaktadır”(Marx ve Engels, 2013).

2.2.2. Mekân Zaman Tarafından Yok Edilirken Yeni Bir Mekân Siyaseti Geliştirmek

Harvey, kapitalist kentleşme sürecinin yarattığı ve beslediği tüm olumsuzluklara rağmen, kentte sınıf temelli hareketlerin gerçekleşmesinin mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bunun koşullarını ise şu şekilde dile getirir:

Gelişmiş kapitalist ülkelerde kendisini kentsel süreçlerin kalbine yerleştirmeyen her siyasal hareket başarısızlığa mahkumdur. Kentsel süreçler içinde kendi iktidarını gerçekleştiremeyen bir hareket uzun süre yaşayamaz. Çağdaş kentsel yaşamın çoklu yabancılaşmalarına karşı bir çıkış noktası gösteremeyen herhangi bir hareket, kapitalizmin devrimci dönüşümü için kitlesel destek sağlayamaz (Harvey, 1985b: 276).

Mekânsal değişim ile toplumsal değişim arasında önemli bir ilişki vardır. Harvey, toplumu değiştirmek isteyen herhangi bir projenin, mekânsal ve zamansal anlayış ve pratiklerin dönüşümünün karmaşık ağını kavramak zorunda olduğunu söyler. Aslında iktidarların yaptığı da budur; yönetim erkini ele geçirdikleri andan itibaren mekân düzenlemesine girer ve mekânı kendi bakış açılarına göre yeniden üretirler (Alver, 2010: 28). Bu açıdan, “mekânsal ve zamansal pratikler, toplumsal meseleler karşısında hiçbir zaman tarafsız değildir. Bunlar bir tür sınıfsal ya da başka türden toplumsal içeriğin ifadesidir ve çoğu zaman yoğun bir toplumsal mücadelenin konusudur” (Harvey, 2010: 269).

Kentleşmenin sermaye birikim süreçleriyle olan ilişkisi çok açıktır. Eğer sermayedarlar, kent yaşamını, sermaye mantığı çerçevesinde sürekli

değiştirmek için ellerinden geleni yapıyorsa, buna karşı oluşacak sınıf mücadelesi de kent odaklı hareket etmelidir. Bu bağlamda Harvey, antikapitalist mücadele ve kentsel mücadele arasında sıkı bir bağ kurmaktadır.

Harvey, sık sık kent temelli sınıf mücadelelerinin tarihinin çok eski olduğunu belirtmektedir. Paris'te 1789 Fransız Devrimi ile başlayan, 1830 ve 1848 ayaklanmaları ile devam eden ve 1871 Paris Komünü'ne uzanan hareketler, 19. yüzyıldaki en çarpıcı örneklerdendir.

Kent mekânı, siyasi hareket ve başkaldırı için önemli bir saha işlevi görmektedir, bu açıdan mekânın somut özellikleri önemlidir; toplumsal açıdan yeniden şekillendirilmesi ve farklı alanların organizasyonu siyasi mücadelede bir silah işlevi görür (Harvey, 2013: 174). Harvey, bu duruma, askeri bir harekatta seçilen ve şekillendirilen sahanın hangi tarafın savaşı kazanacağını belirlemede çok önemli olmasını örnek verir.

Diğer önemli nokta ise, siyasi bir protestonun kentsel ekonomiyi sekteye uğratmakta ne derece başarılı olursa, kendisini o derece etkin saymasıdır (Harvey, 2013: 174). Bu duruma örnek, 2006 yılında ABD'de uzun yıllardır ikamet etmekte olan kaçak göçmenleri kanun önünde suçlu eden bir kanun taslağının meclise sunulmasının ardından göçmen kitleler arasında başlayan hareketlerdir. Yasal göçmenler ve kaçak göçmenlerin oluşturduğu örgütsüz işçi kitlesinin belli başlı kent merkezlerinde mal ve hizmet akışlarının yanı sıra üretim akışlarını da kesintiye uğratarak çarpıcı biçimde ortaya koyduğu siyasi ve iktisadi güç, kanun tasarısının durdurulmasının yanında, göçmen işçiler arasında sabit bir ittifak ve ABD'de 1 Mayıs'ın İşçi Bayramı olarak kutlanması gibi iki önemli kazanım elde edilmesini de sağlamıştır. (Harvey, 2013: 174).

Kentsel hareketlerle antikapitalist hareket arasındaki önemli ilişkiyi açıklamaya girişen Harvey'in vurguladığı önemli bir nokta, 1990'lı yılların

sonlarından bu yana küreselleşme karşıtı hareketlerin inişli çıkışlı durumudur. Bu bize, antikapitalist mücadelenin farklı bir evrensinde olduğumuzu göstermektedir. Bu hareketler, Dünya Bankası, IMF ve G7 gibi uluslararası örgütlerin toplantıları sırasındaki gösterilerde vücut bulmaktadırlar. Bu gösterilerde iklim değişikliği, ırkçılık, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi söylemler ön plana çıkmaktadır. Harvey bu durumun, solun geleneksel örgütlenme biçimleri olan, sol siyasi partiler ve sendikalar gibi kurumların ortadan kalktığı anlamına gelmeyeceğini söyler. Ancak bugün bu örgütlerin, muhalif hareketlerin daha dağınık olarak bir arada bulunduğu, üst siyasi tutarlılıktan yoksun bir okyanus içinde yüzen hareketlere dönüştüğünü ifade etmektedir (Harvey, 2013: 176).

“Günümüzde, kapitalist “yaratıcı yıkım”ın kaotik süreçleri kolektif solu enerjik olarak parçalanmış bir tutarsızlığa indirgemiş gibi görünmektedir. Öte yandan, düzenli aralıklarla kentlerde patlak veren kitlesel protesto hareketleri ve kapitalizmin “kemirgen siyaseti” nin derinden ve usul usul işleyen tehdidi, kapitalist değer yasasından köklü bir kopuşun nesnel koşullarının fazlasıyla olgunlaşmış olduğuna işaret etmektedir” (Harvey, 2013: 184). O halde tartışılması gereken önemli noktalardan biri, isyan hareketlerinin merkezi olan kentleri, antikapitalist mücadele içinde nasıl kullanabileceğimize dair alternatiflerin ne şekilde üretilebileceğidir.

Harvey, Marksizmin kentsel toplumsal hareketleri önemsememesini ve tali bir alan olarak görmesini her fırsatta eleştirmektedir. Marksizm kentsel mücadeleyi devrimci potansiyelden yoksun bir alan olarak görmüş, bu yüzden önemsiz görerek tartışmanın dışında bırakmıştır. Bunun sebebi, kentsel mücadelelerin üretim alanına değil yeniden üretim alanına ilişkin olduğu ve sınıfa ilişkin sorunlara değil haklara, özerklik ve yurttaşlığa dair meselelerle ilgili olduğunun düşünülmesidir (Harvey, 2013:177). Ancak Harvey buna itiraz etmektedir ve bu düşünceye göre 2006’daki göçmen işçilerin örgütsüz emek hareketinin sadece bir hak talebinden ibaret olduğu ve devrimle ilgisi olmadığı önermesinin yanlış olduğunu belirtmektedir.

Harvey'in bu konudaki diğer bir itirazı ise 1871 Paris Komünü pratiğiyle ilgilidir. Harvey'e göre, Marx (ve ardından Lenin) işçileri, sınıf tahakkümünden özgürleştirme arzusuna kadar burjuva hâkimiyetindeki şehri yeniden sahiplenme yönündeki bir arzunun hareketi devindirdiği gerçeğini göz ardı etmiş (Harvey, 2013:177) ve bu hareketi sadece proleter kalkışması olarak nitelendirmiştir*. Bu bağlamda, Marksist anlamıyla antikapitalist mücadele, üretim sürecinde sermayenin artı değer üretmesini ve ona el koymasını mümkün kılan, sermaye ve emek arasındaki sınıfsal ilişkinin tasfiyesi için gerçekleştirilir (Harvey, 2013: 177). Harvey, işte bu devrimci gayenin kentleşme ile yakın bir ilişkide olduğunu ifade etmektedir.

Kapitalizmin aslında, krizlerinin çelişkilerini çözmediğini, başka yerlere; başka bir zamana, başka bir ülkeye veya başka bir sektöre itelediğini vurgulayan Harvey, 2008 krizi örneğinden yola çıkarak krizin nasıl küreselleştirildiğine değinir. 2007'de ABD'nin batı eyaletlerinde gayrimenkul sektöründe başlayan krizin, hızla finans sektörüne yayıldığını ve ardından İspanya ve Portekiz gibi ülkelere sıçradığını anlatan Harvey, bu noktadan yola çıkarak gayrimenkul krizleriyle makroekonomik krizler arasındaki ilişkiyi incelemeye koyulmaktadır. Bu konuyla ilgili tarihte pek çok örnek olmasına rağmen uzun süre Marksist literatürde hiç bir şey olmadığını söyleyen Harvey, Japonya'nın canlılığının 1991'de gayrimenkul sektörünün bitmesiyle son bulduğunu, 1973'te gayrimenkul piyasasının pek çok ülkede çöktüğünü, 1970'lerin krizinin bunun sonucunda ortaya çıktığını, 1920'li yıllarda 1929 krizinden bir yıl önce ABD'de gayrimenkul piyasasının çöktüğünü hatırlatarak kentleşme ve makroekonomik krizler arasındaki bu ilişkinin kentleşme ve sermaye birikimi arasındaki ilişki açısından dikkat çekici olduğunu vurgulamaktadır (Görgülü, 2012).

Burjuvazinin tarihsel olarak üretim ve birikimi bir fetiş halinde yaptığını söyleyen Harvey, mücadele verenlerin antikapitalist hareketin içeriğini iyi bir

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Marx, Karl (2012) : **Fransa'da İç Savaş**, Sol Yayınları, Ankara

şekilde belirlemesi gerektiğini vurgulamakta ve antikapitalist mücadelenin ebedi sermaye birikimini yerinden etmesi gerektiğine işaret etmektedir (ETHA, 2012). Kalıcı bir kapitalizm karşıtı mücadelenin ortaya konması için geçmişteki ve günümüzdeki antikapitalist stratejilerin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyen Harvey, üzerinde düşünülecek ve ortaya konulacak çözümlerin şu üç bağlayıcı sorun üzerinde durması gerektiğini belirtmektedir (Harvey, 2013:185-186):

- “Dünya nüfusunun çoğunu etkisi altına almış olan ezici maddi yoksulluk ve bununla birlikte kapitalist sistemin, insan kapasitesi ve yaratıcı güçlerinin gelişmesine ket vurmuş oluşudur. Yoksulluğun küresel birikimi sorunuyla yüzleşmek için önce küresel ölçekte müstehcen boyutlara varmış olan servetin birikimiyle yüzleşmek gerektiği aşıkardır. Yoksullukla savaşıyan kuruluşların aynı zamanda servet karşıtı bir siyasete ve kapitalizm içerisinde hüküm süren toplumsal ilişkilerden farklı toplumsal ilişkilere angaje olmaları gerekmektedir.
- İkinci sorun, dizginlenemeyen çevresel tahribat ve ekolojik dönüşümlerin yol açtığı, yaklaşan apaçık tehlikeyle ilgilidir. Bu sorun sadece maddi bir sorun değil, insanın doğaya dair algısını ve doğayla kurduğu maddi ilişkiyi değiştirmeyi kapsayan ruhsal ve ahlaki bir sorundur. Bu sorunun salt teknik bir çözümü yoktur. Yaşam tarzında hissedilir değişikliklerin (son yetmiş yılın banliyöleşmesinin yol açtığı siyasi, iktisadi ve çevresel sonuçları tersine çevirmek gibi) yanı sıra, tüketim kültürü, üretkenlik kültürü ve kurumsal düzenlemelerde de köklü değişikliklere gidilmesi zaruridir.
- İlk ikisini belirleyen üçüncü bir sorun kümesi, kapitalist büyümenin kaçınılmaz olarak izlediği çizginin tarihsel ve teorik olarak kavranışıyla ilgilidir. Birçok nedenden dolayı artan büyüme, sermayenin sürekli birikimi ve yeniden üretimi için mutlak bir koşul teşkil eder. Sermayenin ebedi birikimine dair toplumsal olarak inşa edilmiş ve tarihsel özgüllüğe sahip bu yasanın sorgulanması ve nihayetinde tasfiyesi gereklidir. Kapitalizm karşıtı herhangi bir seçeneğin, kapitalist değer yasasının dünya piyasasını denetleme gücünü tasfiye etmesi şarttır ve bu, hâkim sınıf ilişkisinin tasfiyesini gerektirir. Zira, giderek daha eşitsiz hale gelen servet ve güç dağılımının yanı sıra, toplumsal ilişkiler ve ekosistem üzerinde küresel ölçekte bunca tahripkar baskı uygulayan sürekli büyüme sendromunu üreten de bu sınıfsal ilişkidir.”

Harvey, “kent temelli toplumsal hareketlerin, kapitalizm karşıtı mücadelenin bu üç boyutunun her üçünde yapıcı bir rol üstlenip kalıcı bir etki bırakıp bırakamayacağı” sorusunun önemli olduğunu belirtir. Bu sorunun cevabına ulaşmak içinse, sınıfın niteliğinin yeniden kavramsallaştırılması ve sınıf mücadelesinin yeniden tarif edilmesi gerekmektedir(Harvey, 2013: 186).

Sol düşünce, mücadelenin temel öznesi olarak sanayide çalışan işçi sınıfını, mücadelenin odak noktası olarak ise üretimin yapıldığı atölye ve fabrikaları görmektedir. Bu düşünce, Paris Komünü’nü meydana getirenlerin fabrika işçileri olmaması sebebiyle, komünün, sınıf temelli bir hareket değil de hemşerilik hakları ve kent üzerinde hak talep eden kentsel toplumsal bir hareket olduğun görüşünü benimseyen bir savın ortaya çıkmasına neden olmuştur*. Harvey aynı zamanda komünün antikapitalist olmadığını iddia eden bu görüşe karşı çıkmakta ve komünün aynı anda hem bir sınıf mücadelesi hem de işçilerin yaşadıkları yere dair hemşerilik/yurttaşlık hakları mücadelesi olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir; Harvey’e göre komün, kendisi de dramatik bir dönüşüm geçirmekte olan kapitalist bir dünyanın belirli bir mekânı üzerinde kurulmuş belirli bir sınıf düzeninin içindeki iktidar ilişkilerini ve toplumsal ilişkileri dönüştürme arayışından ortaya çıkmıştır (Harvey, 2012c: 399). Bu savı, sınıf sömürsünün dinamiklerinin işyeriyle sınırlı olmadığını söyleyerek destekleyen Harvey, kanıt olarak konut piyasasına ilişkin olarak yürütülen akbaba taktiklerini ve mülksüzleştirmeye dayalı ekonomiyi örnek vermektedir. “Başta esnaf, ev sahipleri ve mali sektör tarafından örgütlenen bu ikincil sömürü biçimlerinin etkileri fabrikadan ziyade yaşam mekânında hissedilmektedir ve bu sömürü biçimleri her zaman sermaye birikimi ve sınıfsal erkin sürdürülmesini sağlayan dinamiklerde yaşamsal bir rol oynamıştır. İşçiye ücret konusunda verilen tavizler, ticaret sermayesi ve ev sahipleri, günümüz koşullarında daha da acımasız biçimde kredi simsarları, bankerler ve finansörler tarafından sermayedar sınıf adına

* Ayrıntılı bilgi için bkz: Castells, Manuel (1983) : The City and the Grassroots, CA: University of California Pres, Berkeley

geri alınmakta; bu şekilde mülksüzleştirme yoluyla yaratılan sermaye birikimi ve ranta el konulması, nüfusun büyük bir kısmının gündelik yaşam standartlarından duyduğu hoşnutsuzluğun kaynağını oluşturmaktadır. Kentsel toplumsal hareketler de her zaman bu tür sorunlar etrafında gelişmekte, sınıf iktidarının devamını sağlayan örgütlenmenin çalışma sahasında olduğu kadar yaşam sahasında da şekillendiği gerçeğinden hareket etmektedir. Bu bağlamda kentsel toplumsal hareketler, haklar, yurttaşlık/hemşerilik ve toplumsal yeniden üretim açısından değerlendirildiği durumlarda bile daima siyasi bir içeriğe sahiptir.” (Harvey, 2013: 187).

Harvey’in kentsel toplumsal hareketler ve sınıf mücadelesi temelli hareketler arasında kurduğu bağa geliştirdiği ikinci argüman, “kentleşmenin kendisinin de, binlerce işçinin istihdam edildiği; hem değer hem de artı değer yaratan bir üretim süreci olduğudur. Bu minvalde, artı değer üretiminin asıl sahası olarak fabrikalara değil de kente odaklanmak mümkündür. Paris komünü pratiği bu açıdan bizzat kenti üretmiş olan proletaryanın, kendi ürününe sahip olma ve onu denetleme hakkını talep etmesi olarak görülebilir.” (Harvey, 2013: 187).

Burada karşımıza bir kavram tartışması ortaya çıkmaktadır: Günümüzde proletarya kavramı Marksizmin temel öznesi olan öncü sınıfa mı karşılık gelmektedir?

Harvey, neoliberal ekonomi politikalarının bir sonucu olarak, kayıtdışı, dönemsel, geçici, yarı zamanlı ve mekânsal olarak dağınık koşullarda çalışan işçi sınıfının, fabrika temelli örgütlenmesinin çok zor olduğunu belirtmektedir. Zaten ileri kapitalist ülkelerde Marksist anlamda tarif edilen işçi sınıfı ortadan kalkmıştır. Bu durumda Harvey, yapılması gereken şeyin proleter kavramının, kentleşmeyi üreten tüm örgütsüz kitleleri içine alacak şekilde genişletilmesi olduğunu söylemektedir. Harvey’e göre, eğer kapitalizm “evler inşa edip içini eşyalarla doldurarak” krizlerini aşıyorsa, bu kentleşme faaliyetine dahil olan herkes sermaye birikiminin makro-iktisadi dinamiklerinde merkezi bir rol

oynuyor demektir ve eğer bakım, onarım ve parça değiştirme edimlerinin her biri Marx'ın ileri sürdüğü gibi değer üreten akışın bir parçasıysa, kentlerde bu işlerle uğraşan geniş işçi ordusu da değer ve artı değer üretimine katkıda bulunuyor demektir (Harvey, 2013: 188-189). Bu bağlamda yine esnek birikim rejiminden kaynaklanan esnek çalışma koşullarında çalışan; kenti üreten ve yeniden üreten emek gücü, günümüzde ABD'deki Dışlanmış İşçiler Kongresi* gibi çeşitli organizasyonlar kurarak antikapitalist mücadelede önemli roller üstlenebilirler. Ayrıca, bugün, özellikle ileri kapitalist dünya olarak nitelendirilen ülkelerin büyük kısmında, alışlageldik işyerlerinin ortadan kalkması ölçüsünde, salt iş değil yaşam mekânındaki koşullar etrafında bir örgütlenmeye gitmek ve bir yandan da bu ikisi arasında köprüler kurmak giderek daha önemli bir hal almaktadır. (Harvey, 2013: 191).

Harvey'in kent, sınıf ve antikapitalist mücadele ilişkisini incelerken dikkat çekmek istediği bir diğer nokta ise, tarihte fabrika işçilerinin ortaya koyduğu pek çok hareketin aslında fabrika işçilerinin dışında pek çok kesimi içerdiğidir. E. P. Thompson İngiliz işçi sınıfının oluşumunda işyerindeki olaylar kadar, mahalleler ve kiliselerde yaşanan olayların da etkili olduğunu belirtmektedir. Yerel ölçekli şehir lonca birliklerinin İngiliz siyasi örgütlenmesinde oynadığı rol, yeni doğmakta olan İşçi Partisi'nin ve bilhassa kasaba ve şehirlerdeki diğer sol örgütlerin militan tabanını nasıl bir arada tuttuğu fazlasıyla göz ardı edilmiştir (Thompson, 1968'den aktaran Harvey, 2013: 190).

Mücadele alanı yaşam mekânlarını da içine alacak şekilde genişletildiğinde, iş yeri ve yaşam alanı arasındaki toplumsal dinamikler arasındaki farklılıkları incelemek önemli hale gelmektedir. "Yaşam alanında, toplumsal cinsiyete, ırk, etnisite, din ve kültüre dayalı farklar, toplumsal dokuya, işyerinde olduğundan çok daha fazla nüfuz etmiş durumdadır; keza yaşam alanında, toplumsal yeniden üretime dahil meseleler siyasi öznellikleri

* Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.excludedworkerscongress.org/> (27.04.2013)

ve bilinci şekillendirmede daha baskın bir rol oynamaktadır. Öte yandan, sermayenin halklar arasında etnisite, ırk ve toplumsal cinsiyet eksenlerinde farklılık yaratması, yaşam alanında (parasal ve ticari sermaye döngüleri sayesinde) görülen mülksüzleştirme dinamiklerinde bariz eşitsizlikler üretmektedir” (Harvey, 2013: 192). Harvey, bu duruma, ABD’de 2005-2009 yılları arasında hane halkı başına azalan servet ortalaması %28 iken, bu oranın Güney Amerika kökenli nüfusta %66, siyahi nüfusta %55 ve beyaz nüfusta % 16 olmasını örnek vermektedir. Varlık kaybının başlıca nedeni konut değerindeki düşüştür, dolayısıyla bu ayrımcılık, her bir etnik grubun mahalle yaşantısına birbirinden çok farklı şekilde yansır (Whoriskey 2011’den aktaran Harvey, 2013: 192). “Aynı mahalle mekânındaki ortak kültürel bağlar, ayrıştırıcı olmaktan daha çok birleştirici bir rol oynayabilir ve işyeri temelli dayanışma biçimlerinden tamamen farklı bir boyutta toplumsal ve siyasal dayanışma olanakları yaratabilir. O halde, farklı toplumsal cinsiyetler, farklı etnisiteler, farklı mekânlar(işyeri ve yaşam alanı gibi) arasındaki gerilim, sermaye ile emek arasındaki gerilim kadar önemlidir ve tüm bunlar arasında birlik sağlandığında antikapitalist mücadele zafere ulaşabilir” (Harvey, 2013: 192-193).

Harvey, Paris Komünü’ne katılanların, üretiminde rol oynadıkları kent üzerinde haklarını talep ettikleri savından yola çıkarak kent hakkının, antikapitalist mücadelede, kitleleri harekete geçirecek temel bir slogan olarak kullanılabileceğini belirtmektedir. Harvey’e göre “kent hakkı bireysel bir hak değil, belli bir odağı olan kolektif bir haktır. Sadece inşaat işçilerini değil, gündelik yaşamın yeniden üretimini sağlayan, bakım hizmeti verenler ve öğretmenlerden kanalizasyon ve metro işçilerine, su ve elektrik tesisatçılarından inşaat iskelesi kuranlar ve vinç operatörlerine, hastane çalışanlarından kamyon, otobüs ve taksi şoförlerine, lokantalarda ve eğlence sektöründe çalışanlardan banka memurları ve belediye yetkililerine kadar herkesi kapsamaktadır; bu bağlamda kent hakkı kavramı, sayısız kola ayrılan işbölümünden doğan parçalanmış toplumsal mekân ve konumların bu

inanılmaz çeşitliliğinden bir birlik türetmeye çalışmaktadır” (Harvey, 2013: 197).

Harvey, “kapitalist kentleşme dinamikleri ve kent hakkını kazanmak isteyen kesimlerin toplumsal karakterleri, kent hakkı kavramının karmaşık bir hal almasına neden olmaktadır (Harvey, 2013: 197) diyerek, Lefebvre’ nin de bir anlamda katıldığı, Murray Bookchin’in görüşü hatırlatmaktadır: Kapitalist kentleşme süreçleri, işleyen bir siyasi topluluk olarak kenti öylesine tahrip etmiştir ki, sivil bir antikapitalist seçeneğin kent üzerinde inşa edilmesi artık mümkün değildir (Bookchin,1986’dan aktaran Harvey, 2013: 197). Bu açıdan siyasal hareketlerin merkezi olan kentlerde, işyeri mücadelesi ile yaşam alanındaki mücadele birleştirilmelidir. Günümüz kapitalist sistemi içinde, mahallelerin gücü ve işyerinin gücü birleştirildiğinde antikapitalist hareketler başarıya ulaşma şansı yakalayabilir.

Tüm bunlardan çıkan sonuç şudur: Antikapitalist bir mücadele içinde, yurttaşlık hakları mücadelesi ve sınıf mücadelesi birlikte ilerlemelidir. Fakat bu ancak, Park’ın uzun zaman önce ileri sürdüğü gibi “kapitalizmin tahripkar kentleşme uygulamalarının yıkıntıları üzerinde sosyalist kenti kolektif olarak inşa etme görevini enine boyuna idrak etmemiz” halinde mümkün olacaktır; insanları sahiden özgürleştirecek kent havası bu şekilde teneffüs edilebilir ve bu antikapitalist düşünce ve pratikte bir devrimi gerektirir (Harvey, 2013: 215).

“Harvey, ilerici antikapitalist güçlerin küresel bir koordinasyon düzeyine sıçramalarının, kentlerin bir araya gelerek oluşturdukları bir şebeke sayesinde daha kolay gerçekleşebileceğini ileri sürmektedir. Harvey, bu şebekenin, çok merkezli ve hiyerarşik, korporatist ve demokratik, eşitlikçi, yatay ilişkilere dayanan, sistematik olarak içi içe geçmiş ve özerk yapıda; kendi içinde fikir ayrılıkları ve çatışmalara izin veren, ancak sermayenin sınıf iktidarı karşısında dayanışma sergileyen; ve hepsinden öte, gerek çalışma gerekse yaşam alanında tabi olduğumuz toplumsal ilişkileri dünya piyasaları üzerinden dayatan kapitalist değer yasalarını aşındırma ve nihayet alaşağı

etme yolundaki mücadeleye sıkı sıkıya bağılı olması ve sınıf tahakkümü ile metalaşmış piyasa belirlenimlerinin ötesinde insan gelişimini teşvik etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Marx'ın ısrarla vurguladığı gibi, hakiki özgürlük alanı ancak bu tür maddi kısıtların geride bırakıldığı yerde başlar ve antikapitalist mücadele adına kentleri yeniden sahiplenmek ve örgütlemek, bunun için en iyi başlangıç noktasıdır" (Harvey, 2013: 216).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MANUEL CASTELLS: KOLLEKTİF TÜKETİM, EMEĞİN YENİDEN ÜRETİMİ VE TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA KENT

3.1. ALTHUSSER'İN YAPISALCI MARKSİZMİ İLE 'KENTSEL SORUN'U ANLAMAYA ÇALIŞMAK

1970'li yıllarda Henri Lefebvre'nin çalışmalarından çoğu zaman, eleştirel bir şekilde de olsa, etkilenecek Marksist bir bakış açısıyla sermaye birikim süreçleri ve kent mekânı arasındaki ilişkileri incelemeye koyulan bir diğer kent sosyologu Manuel Castells'tir. Castells, Lefebvre'nin, ekonominin nasıl işlediğiyle, teknolojinin nasıl çalıştığıyla, yeni sınıf ilişkilerinin nasıl kurulduğuyula ilgili hiçbir fikri olmamasına rağmen, bir önsezi yeteneği olduğunu söylemiş ve bu açıdan fikirlerini güçlü bularak, onun sahip olduğumuz en güçlü kent filozofu olduğunu ifade etmiştir (Castells, 1997b: 146-147). Bu açıdan Castells'in kent çalışmaları, tıpkı Harvey'inkiler gibi, Lefebvre'nin çalışmalarını tamamlar niteliktedir.

Lefebvre'nin kente yaklaşımını eksik bulan Castells, kent çalışmaları için o dönemde Marksizm algısının “değişken siyasi ve toplumsal iklime uygun olduğunu düşündüğü, ona bir çerçeve ve analitik bir araç sunan” (Merrifield, 2012: 237) Louis Althusser'in yapısalci yaklaşımını benimsemiştir.

Althusser'e göre ideoloji “bireylerin gerçek varoluş koşulları ile kurdukları imgesel ilişkinin tasarımılanması” dır (Althusser, 2008: 89). “Materyalist bir bakış açısı ile ortaya koyduğu ideoloji sorunsalında Althusser, üstyapıyı altyapıdan görece özerkleştirmiş ve ideolojiyi üstyapının bulunduğu alan içerisinde konumlandırmıştır. Yeniden üretim olarak nitelediği pratikler üzerinden açıkladığı ideolojinin toplumun devamlılığının sağlanmasındaki etkisini ve önemini ortaya koymuştur”(Onay, 2006: 6).

“Althusser ideolojiyi tarihsizleştirmiştir. Tarih ötesinde olan ideoloji bilinç dışıdır ve her yerde hazır bulunur. Daha doğmadan özne olarak konumlandırılan, kendi özneliliği içinde yapılandırılan bireyin korkunç derecede ideolojiye maruz kalmasına karşın kendi bilincini oluşturabildiğini ortaya koyar. Dayatılan kültürel nesnelere, dünyanın birey tarafından ideoloji dolayımı ile algılanmasına rağmen, birey toplum içindeki yerini ve konumunu ideoloji içerisinde anlayacak, çelişkilerin farkına varacak ve devrimci bilinç geliştirebilecektir”(Onay, 2006: 7).

Üretim ilişkilerinin, dolayısıyla da toplumun devamlılığının sağlanması için ideolojiye ihtiyaç vardır. İdeoloji “devletin ideolojik aygıtları”yla somutlaşmaktadır. Devletin ideolojik aygıtlarıyla kurumlar ve kurumların pratikleridir. Althusser’e göre ideoloji bir fikirler dünyası değil, insanlar ile insanların dünyaları arasında yaşanan ilişkidir(Althusser, 1995: 280). Özne ve ideoloji birbirinin koşuludur; özne ideolojiyi yaşayarak yeniden üretirken, ideoloji de özneyi kurar ve yapılandırır (Onay, 2006: 10).

“Althusser’e göre, tarihin özneliği insanlar değil, ekonomik, ideolojik ve siyasi yapılardır. Tarihin gerçek öznesi üretim ilişkileridir ki bunlar eylemleri oluşturacak biçimde insanların rollerini ve konumlarını belirler” (Onay, 2006: 34).

“Toplumu üç ana düzlemde kavramsallaştıran bu teoriye göre “en alta ekonomi, ortada devlet, politik sistem ve ona eşlik eden unsurlar, üstte ise ideoloji bulunmaktadır. Castells’e göre bu üç düzlemde oluşan yapı kentleşme süreçlerini etkilemektedir. Ekonomi, mekânsal anlamda “üretim mekânı” olarak ofisler ve sanayiye kapsar. “Tüketim alanı”, emeğin yeniden üretimini sağlayan barınma ve sosyal hizmetler gibi kolektif tüketim unsurlarını içerir. “Değişim alanı” ise mal ve bilgi akışını kapsar. Castells, dördüncü bir kategori olarak da yerel yönetimler ve kent planlaması gibi konuları kapsayan “idari mekân”dan bahseder. Bu şekilde Castells, kentsel gerçekliği ideolojik, ekonomik ve fiziksel düzeyler olarak ayırmış ve bu üç

düzeyin kentsel yapıyı biçimlendirirken karşılıklı etkileşimde bulunmalarının önemine vurgu yapmıştır” (Kurtuluş, 2010: 196).

Castells'in erken çalışmalarında görülen bu yapısalcı Marksist yaklaşım, *Kent ve Halk Örgütlenmesi* isimli çalışmasıyla birlikte yerini aktör merkezli bir yaklaşıma bırakmıştır.

3.1.1. 'Kentsel' Kavramı ve Castells'in "Kent İdeolojisi"

Castells, yazıldığı dönemde büyük ilgi uyandıran *Kentsel Sorun* isimli kitabının önsözünde, teorik düzlemde özellikle filozof Louis Althusser'in Marxla ilgili çalışmalarını kullanarak, Marksist kavramların kent alanına uyarlamasını önerdiğini söylemiştir. Bunun sebebini ise toplumsal sınıflar, değişim, mücadele, isyan, çelişki, çatışma, siyaset gibi konularla ilgili sorunların cevaplanması için somut analize demir atmış bir Marksist konumun gerekliliğiyle açıklamıştır (Castells, 1979: vii-ix).

Lefebvre'nin çalışmalarına Althusserci çizgide bir mekân teorisiyle karşılık verme isteğiyle yola çıkan Castells, Lefebvre'den farklı bir 'kentsel' tanımını üzerinde çalışmıştır (Gottidiener, 2001: 249).

Toplumların kalkınmasının sadece kentte, kent toplumunun hayata geçirilmesi ile mümkün olabileceğini belirten Lefebvre (Lefebvre, 1968 : 158'den aktaran Castells, 1979: 87)'ye göre kent toplumu, sanayi sonrası toplumu; sanayileşmeden doğan ve onu takip eden toplumu tanımlamakta ve tamamlanmış bir olgudan ziyade eğilimi, yönelimi, olanağı belirtmektedir(Lefebvre, 2013: 8). Lefebvre'nin virtüel* bir nesne olarak ele aldığı kent toplumu, süreç ve praksis(pratik bir eylem) ile ilişki içinde bulunan, doğuşu ve gelişimi gösterilmesi gereken bir muhtemel nesnedir (Lefebvre, 2013: 9).

* Gizil, potansiyel, henüz gerçekleşmemiş veya kendini gerçekleştirmemiş gibi anlamlara gelen virtüel, aynı zamanda felsefi bir tartışmanın da odağı konumunda bulunmaktadır.

Kent toplumu Lefebvre'nin diyalektik dizilimin bir modeli olarak gördüğü tarihi süreç içerisinde oluşur. Uygulamada, insanlık tarihinin tarım, sanayi ve kent olmak üzere üç çağdan, alandan ve kıtadan oluştuğunu(Castells, 1979: 88) söyleyen Lefebvre'ye göre, kent toplumu hızlı bir şekilde sanayi toplumunun yerini almaktadır. “Lefebvre'nin gündelik hayat şemasında sanayileşme kentleşmeye, üretim biçimi kent toplumuna sınıf nesnelliği sınıf özneliliğine bağlıdır ve Castells bu noktada Lefebvre'yi, klasik Marksizmden ayrıldığı ve onun yerine Wirth'in “şehirdeki toplumsal ilişkilerin üretildiği ve devrimcileştiği araçlar olan katıksız yoğunluk yığınının harikulade olduğunu” aktaran “bir yaşam biçimi olarak şehircilik” tezine sarıldığı için ağır bir şekilde eleştirmiştir” (Merrifield, 2012: 242). Kentin ideolojik-kültürel bir birim olarak tanımlanmasını reddeden Castells'in Lefebvre'yi eleştirdiği temel nokta, toplumları üretim tarzlarına göre tanımlayan görüşün aksine, bir toplumun doğasının tümüyle kentsel olarak nitelendirilebileceği fikrine kapılmış olmasıdır(Gottidiener, 2001: 250).

Castells'in tartışmaya başlangıç noktası “bir toplumsal yapı teorisinin özel bir alana uygulandığı bir mekân teorisinde ‘kentsel’in kavramsal sınırlarının” (Castells, 1979: 128) çizilmesinin gerekli olup olmadığıdır. Castells, kentsel olanın kıstaslarının tarihsel yönden göreliliği ve teorik muğlaklığı sebebiyle bu kavramın sınırlarının belirlenmesinin zor olabileceğini, ancak böyle bir işe teorik olarak girişilmemesi durumunda ise yalnızca mekân kavramıyla baş başa kalınacağını ifade etmiştir (Gottidiener, 2001: 249). Oysa Lefebvre'nin teorisinde önemli bir yer edinen ‘mekân’, sadece, yapılı çevrenin üretilmesinde geçerli olan toplumsal ilişkilerin basit bir kılıfı veya gerçeği gizleyen bir görüntüdür (Gottidiener, 2001: 250). Castells bu noktada bize daha derin bir bakış açısı sunmaktadır:

Mekânın, özel olarak da ketsel mekânın özgüllüğü sorununu ortaya atmak, toplumsal yapının düzeylerinden birinde tanımlanan bir birim içindeki toplumsal yapı elemanlarının ilişkilerini kavramakla eşdeğerdir. Daha somut bir ifadeyle ‘kentsel’in sınırlarının çizilmesi karşımıza ya ideolojik düzeyde ya siyasal-yasal düzeyde ya da

ekonomik düzeyde tanımlanan bir birimi çıkarmaktadır (Castells, 1979: 235)

Castells'e göre her bir toplumda mekânsal birimler başat düzeye yani, üretim tarzının niteliğine göre tanımlanır ve feodalizmde siyasal-yasal olan üretim tarzının niteliği, kapitalizmde ekonomik süreçlerle ilişkilendirilir (Castells, 1979:235). Bu bağlamda Castells için 'kentsel' olanın tanımı ancak ekonomik ögeyle yapılabilir.

Castells de Lefebvre ve Harvey gibi kenti anlatırken "ideoloji" kavramını kullanmıştır. Kent ideolojisi kavramını kent kültürü miti ile anlatmaya çalışan Castells, bu mitin mekânı, tarihsel koşullar içinde gerçekleşen toplumsal ilişkiler bağlamında çözümleyemediğini ifade etmektedir ve bu çerçevede Kentsel Sorun'nun yazılma amacını şu şekilde açıklamaktadır:

Bu çalışmanın temel amacı; bir taraftan toplumsal bilimlerin, teknokrasinin ve kitle iletişim araçlarının kentsel sorunları algılayışının geleneksel kategorilerini eleştirirken, diğer taraftan yeni araştırma araçları geliştirebilmektir ... Mekânı tarihsel olarak toplumsal ilişkilerle inşa edilmiş bir yapı olarak değil de, fiziksel bir yapı olarak değerlendirmek, doğal olarak ulaşılan bir nokta değildir: bu nokta bizi, toplumsal davranışın belli bir fiziksel çevreye verilen tepkilerle belirlendiğini varsayan organik ve mekânî bir bakış açısıyla ilişkilendirir. Bu durumda gereksinim duyduğumuz, kentsel-toplumsal bilimleri, çarpıtıcı ideolojik mekânizmaları soruşturacak biçimde eleştirel bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirmektir (Castells,1977: vii-viii).

Toplumsal örgütlenmenin tarzları ve biçimlerini toplumun kendine has evrim aşamasının bir özelliği olarak gören kent ideolojisi, insan varlığının teknik- doğal koşullarıyla ve sonuçta onun çevresiyle çok yakından bağlantılıdır. Son tahlilde, kendisine has özellikleri nedeniyle teorik mekân

olarak anlaşılan bir kent bilimini büyük oranda olası hale getiren de bu ideolojidir (Castells, 1979: 73-74).

Kent toplumu ve kent kültürü kavramları, dar sosyolojik ve antropolojik terimlerle belirli değerler, normlar, tarihi bir özgünlük taşıyan toplumsal ilişkiler sistemi ve ile kendi örgütlenmesi ve dönüşümü mantığıyla düzenlenmiştir (Castells, 1979: 74). Castells, bu evrimci-işlevselci düşüncenin, özellikle George Simmel yoluyla Ferdinand Tönnies'ten Oswald Spengler'a uzanan Alman sosyoloji okuluyla bağlantılı olduğunu söylemiştir (Castells, 1979: 75). Bu konu, özellikle Almanya'da eğitim gören Robert Park'ın kurucusu olduğu Chicago Okulu tarafından yeniden ele alınmış, böylelikle kent sosyolojisinin, büyük metropollerde görülen toplumsal hayatın yeni formlarının bir bilimi olarak nasıl ortaya çıktığı esas inceleme konusu olmuştur (Castells, 1979: 76). Robert Park'ın yardımı ve etkisiyle Anglo-Amerikan kent çalışmaları ve sosyoloji "bilimsel" güvenilirlik kazanmış ve bu da onun tam anlamıyla "ideolojik" olarak işlev görmesini sağlamıştır (Merrifield, 2012: 240). Kenti kendi başına bir teorik nesne olarak gören bu anlayışa cepheden karşı olmasına rağmen Castells, Wirth'in kent teorisini ayrı bir yerde tutmuş ve onun yaklaşımını "kent sosyolojine teorik bir özgüllük sağlama yönünde yapılmış en ciddi teorik girişim" (Castells, 1979: 77) olarak nitelendirmiştir

Castells'e göre kent kendi başına bir nesne olarak var olamayacağından kent bilimi ya da kent sosyolojisinin tek başlarına varlığı da mümkün değildir. Castells'in, yaklaşımlarını 'kültüralist' olarak nitelendirdiği, Chicago Okulu'ndan Louis Wirth, Robert Park, Burgess, Mc Kenzie ve metropol yaşamı ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Simmel'i kenti 'boyut ve çevre'ye indirgedikleri için eleştirmiştir. Söz konusu grubun kültüralist perspektifine göre, "kent ne kadar büyük olursa bireysel çeşitlilik spektrumu o kadar geniş olur ve ayrıca toplumsal çeşitlilik de o kadar çok olur; resmi kontrol ve toplumsal rekabetin yerini aldığı topluluk bağlarının gevşemesini de bu durum belirlemektedir. Bu nedenle bu tür bir davranış sisteminin ayırt edici özellikleri anonimlik, kuralsızlık, katılım eksikliğidir (Castells, 1979: 77.)"

Bu da, kültüralist bir perspektifle “kentin, kent karşıtı bir yorum kazanması, kent kültürünün de bozulmuş bir hayat tarzının karşılığı haline gelmesi” (Merrifield, 2012. 241) demektir. Castells, kent kültürünün ideolojik olarak insan türünün tarihini naklettiği için bir miti anlattığını ifade etmiştir (Castells, 1979: 78); esas olarak kent kültürü, insanların kentsel varlıklarının gerçek koşullarıyla hayali ilişkilerinin bir temsilidir.(Merrifield, 2012 241).

Kent kültürünü neden kapitalist topluma ait olan davranış sistemleri olarak kabul etmediğimizi soran Castells, bu tür bir kabulün, kent kültürünün hayali temsiline ardındaki kent dünyasının gerçekliğini anlamamızı sağlayacağını ifade eder. Bu aynı zamanda iktidar, sınıf ve parayla ilgili açık sorular yöneltmek ve bir bütün olarak kapitalist toplumsal yapıdaki mekânsal biçimlerin eklemlenme ve dönüşüm yasalarını keşfetmek anlamına geldiği için ‘güvenilir’ ekolojik temayüllere meydan okumak demektir (Castells, 1979: 82-83). Castells’in *Kentsel Sorun*’da incelediği ve çözmeye çalıştığı sorunsal da işte tam olarak budur.

Sonuç olarak, Castells için kenti, toplumsal yapının mekândaki yansıması olarak düşünmek kaçınılmaz bir başlangıç noktasıdır ve genel sosyal teorinin parçası olmayan bir mekân teorisi olanaklı değildir(Castells, 1979: 115). “Kültüralizmin ve historisizmin ideolojik duruşuna karşı, sosyal teoride ekolojik ve materyalist problematiği birleştiren bir bakış açısına ihtiyaç vardır. Mekânın, doğal ve kültürel nedenlerle analizinin yerine, sosyal yapının analizi geçirilmelidir. Mekânın içeriği ise sosyal yapıyla bir bütün olarak ele alınmalıdır. Castells’e göre, mekânsal form ve kültürel içerik kentleşmenin tanımlanmasında kurucu bir unsur olarak görülemez. Kentin tanımlanmasında kültürel bir içeriğe yer yoktur(Castells, 1979: 121den aktaran Bıçkı 119).

Castells, ‘kent’, ‘mekân’, ‘kent kültürü’ ve ‘kent ideolojisi’ kavramları arasındaki tartışmayı şu şekilde sonuçlandırmıştır:

“Mekân, kent ve ‘kent kültürü’ olarak adlandırılan davranış sistemleri arasında sadece ideolojik bir bağ vardır: sosyal çelişkileri maskeleyen ve doğallaştırmayı hedefleyen bir çağdaşlık ideolojisi. Diğer yandan kent mekânı ve belirli bir sosyal çevre arasındaki ilişki, alt kültürlerin ortaya çıkışını ve tesirlerini açıklayacak kapasiteye sahip bir araştırmanın öznesidir. Ancak yine de bu iki etken arasındaki telaffuz sorununu oluşturmak için ilk önce kent yapısının uygun bir şekilde teorikleştirilmesini gerektiren tanımlama işlemi yapılmalıdır” (Castells, 1979: 431).

3.1.2. Kolektif Tüketim Merkezi Olarak Kent ve Sürecin Temel Aktörü Olarak Devlet

Castells için kent mekânı kolektif tüketimin, dolayısıyla yeniden üretim sürecinin gerçekleştiği mekândır. Kentsel sorunlar da bu süreçlerle ilgili sorunlar olduğundan, kentsel sorunların çözümü ancak bu süreçlerin derinlemesine incelenmesiyle bunabilir.

Castells, “kesin sınırlarıyla ‘kentsel’ olarak tanımlanabilecek bir çözümleme nesnesi bulmaya yönelik girişiminde ekonomik öğeyi temel almış ve ekonomik yapının üretim araçları ve işgücü olmak üzere iki temel öğeden oluştuğunu belirterek yeni bir ayrıma gitmiştir (Gottidiener, 2001: 251).

Gottidiener, teorik olarak ‘kentsel’e ilişkin bir çözümleme nesnesi bulmak için yapılan bu ayrımının eninde sonunda bizi bölgesel sorunların çözümlenmesine götüreceğini belirtmektedir. Ancak Castells özgün bir sorun olarak bölgesel sorunu reddetmektedir” (Gottidiener, 2001: 251). Ona göre bölgesel sorun, tek başına bir başat düzeyin katıksız bir ürünü olmaktan çok ekonomik, siyasal ve yasal yapıların eklemlenmesinden kaynaklanan çelişkileri sergilemekte ve üretim mekânı, kentsel özellikleri gizleyen sürekli bir ağ oluşturmaktadır (Castells, 1979: 252). İşte bu yüzden, Marksizmin sınıf mücadelesine yaklaşımı, üretim ilişkileri bağlamında tanımlanırken, Castells’in yaklaşımı ‘kolektif tüketim’ kavramı üzerine odaklanmıştır (Bıçkı, 2006:120). Castells bu durum için şu hipotezi önermektedir: İleri kapitalist

toplumlarda mekânı yapılayan süreç, işgücünün basit ve genişletilmiş yeniden üretimine ilişkin olmalıdır; kentsel pratik olarak adlandırılan şey sürecin bir bütün olarak toplumsal yapı ile eklemlenmesini anlatır(Castells, 1979:237).

Mekânı toplumsal yapının bir ifadesi olarak değerlendirmek, mekânın ekonomik ve siyasal sistemin öğeleri ve bunlardan kaynaklanan toplumsal pratikler tarafından biçimlendirilmesini incelemek anlamına gelir (Castells, 1979: 126). “Siyasal sistem, kentsel mekânı tahakküm ve meşrulaştırma işlevleri yoluyla örgütlerken, ideolojik sistem ise bir işaretler ağı ile mekânı damgalamaktadır. Ancak kentsel mekânın özgünlüğü ekonomik alanla ilgilidir; bu alan içinde üretim daha üst düzeylerde örgütlendiği için Castells kentsel mekânın özgünlüğünü “tüketim” uğrağında aramaktadır”(Şengül, 2009: 23).

Kentsel örgütlenme yalnızca mekânsal formların basit bir düzenlemesi değildir, bu formlar daha çok, hane halklarının günlük tüketim örüntülerinin kolektif olarak ele alınması süreçlerinin ifadesidir (Castells, 1997a: 28). Bu da kentlerin esas rolleri üretim sürecinde değil; kolektif tüketim süreci üzerinde olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Castells’in kent mekânındaki kolektif tüketim süreci incelemelerinde dikkat çekmek istediği önemli noktalardan birisi de devletin bu süreç içindeki konumudur.

Kolektif tüketim, genellikle devlet tarafından sağlanan, toplu konut, ulaşım, eğitim, sağlık vb. kamusal ya da yarı kamusal nitelikte olan hizmetlerdir. Devletin bu kolektif tüketim araçlarını sağlarken temel amacı, işgücünün ertesi gün çalışması için gerekli olan gıda, barınma, dinlenme, vb. ihtiyacı olan diğer ve mal ve hizmetleri karşılamaktır(Güllüpınar, 2013: 72). “Devlet, konut, ulaşım, sağlık gibi işgücünün yeniden üretimini sağlayacak hizmetleri sunmakla, sermaye birikiminin etkin olarak devamlılığını garanti etmektedir. Bu bağlamda kent, kolektif üretimin örgütlenmesi için en uygun

ortamı sağlamaktadır; çünkü, yerleşik hizmetlerin etrafında toplanan nüfus, emeğin yeniden üretim maliyetini ucuzlatmaktadır. Castells'e göre bu süreç, çağdaş kentin mekânsal formunun temel nedenidir" (Castells, 1997a: 32'den aktaran Bıçkı, 120).

Castells eğitim, sağlık, konut, ulaşım gibi işgücünün bir ertesi güne hazırlanmasını sağlayacak hizmetler ile devletin bu hizmetlerin sağlanmasında yaptığı desteği kolektif tüketim süreci olarak ifade etmektedir. 'Kentsel' olarak tabir edilen tüm sorunlar da aslında bu kolektif tüketim süreciyle ilgili sorunlardır.

Castells'e göre tekelci kapitalizmin baskın hale geldiği 20. yüzyılın ikinci yarısında, emeğin yeniden üretiminin maliyeti giderek artan biçimde devlete kaymış, sermaye için karlı olmayan, ancak işgücünün yeniden üretimi için olmazsa olmaz nitelikteki sağlık, eğitim, konut, ulaşım gibi alanlar devletin sorumluluğuna girmiştir(Şengül, 2001: 17). Devletin üstlendiği bu hizmetler, onun, kent mekânında gerçekleşen kolektif tüketim sürecinin temel aktörlerinden biri olmasını sağlamıştır.

Kapitalist devletin işgücünün yeniden üretimi sürecinde oynadığı kritik rol "baskı ve rıza aracılığıyla olduğu gibi zor ve ideoloji aracılığıyla da"(Merrifield, 2012:247) gerçekleşmektedir ve kapitalist sistemin devamlılığı açısından çok önemlidir. Devletin bu hizmetleri sunarken günlük hayatın gerçek yöneticisi haline gelmesi de konunun bir başka boyutudur.

Üretimi sermaye tarafından sağlanmayan metaların (bütçeye uygun konutlandırma, toplu taşıma sistemleri, devlet okulları, kanalizasyon ve çöp tesisleri, hastaneler, parklar ve hatta temiz hava gibi) tüketimi anlamına da gelebilecek kolektif tüketimdeki(Merrifield, 2012: 247-248) "devlet müdahalesi, sermaye açısından daha az karlıdır, ancak ekonomik faaliyetlerin yürütülebilmesi ve/veya toplumsal çelişkileri yatıştırabilmek için

gerekli sektörleri ve hizmetleri ele almak açısından zorunludur(Castells, 1997a: 31). Castells bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Devlet müdahalesi kimi zaman bazı kapitalist çıkarlara aykırı olarak yapılsa da tekeller için işlevsel ve gereklidir. Bu müdahale aslında işgücünün asgari düzeyde zorunlu yeniden üretimini garanti eder, doğrudan ücret maliyetini azaltır(örneğin, yüksek ücretle mücadele için konulan azami kira düzeyi); aynı zamanda da talepleri rahatlatır. Bunun yanı sıra, kamu yatırımı kar marjının düşme eğilimine karşı durmak için başvurulmuş en temel kaynaktır. Bu şekilde devletin ‘sosyal’ harcamaları hem büyük sermayeye faydalı olmakta, hem de sistemin ayakta kalması için vazgeçilmez hale gelmektedir” (Castells, 1997a: 31-32).

Bu şekilde kamu yatırımlarıyla kar marjlarının düşmesinin önüne geçen devlet, aslında kamusal tüketimi sağlayan tek birim haline gelmektedir. Bu durum Castells’e göre aşırı üretimden kaynaklanan krizleri dengelemektedir. Bu açıdan devlet “sistemin iç sorunlarını iyileştiren, ancak siyasi çatışmanın yeni alanlarının sınırlarını çizerek ve daha derin çelişiklere yol açarak başka sorunlara yol açan bir tür kriz yöneticisi haline gelmektedir” (Merrifield, 2012: 249).

Castells, devletin kolektif tüketim süreci ve bundan kaynaklanan kentsel örgütlenme üzerindeki iki temel etkisini şu şekilde açıklamaktadır (Castells, 1997a: 32-33):

1. Devletin bu süreçte oynadığı rol, onun düzenleme işlevini en üst düzeye çıkarmaktadır. Bu işlev, teknik rasyonallite ve toplumsal çıkarların hesaba katılmasını içeren planlama süreciyle ifade edilir.
2. Devlet bu süreçte baş sorumlu aktör olduğu için kent sorununu siyasileştirir. Diğer bir deyişle, bir yandan kolektif tüketim ekonomik açıdan değerlendirilmek yerine siyasi-ideolojik bir rekabetin içine yerleştirilirken, diğer yandan da ‘kentsel’ olarak adlandırılan talepler iktidar sorunuyla güçlü bir şekilde eklemlendirilir. Devletin kolektif tüketim alanındaki sistemli müdahalesinin kapitalizmin bugün ulaştığı aşamada belirleyici bir önemi vardır; bu aşama sermayenin uluslararasılaştırılması ve ekonominin günlük işleyişinde uluslararası firmaların özel müdahalesinin yol açtığı yapısal enflasyonla nitelendirilmektedir.

Devlet bu süreçte üretimin gizli harcamalarını üstlenerek uluslararası şirketlere büyük avantajlar sağlamaktadır: Altyapı hizmetlerinin yerel birimlere devredilmesi ve kredi alımında sağlanan kolaylıklar bu avantajların en iyi örneklerindendir. Castells, bu durumun kolektif tüketim açısından çok daha açık işlediğini belirtmektedir; zira uluslararası şirketler (ayrı tutuldukları için) halkın ihtiyaçlarını göz ardı etmenin toplumsal sonuçları üzerine daha az kafa yormak durumunda kalmaktadırlar(Castells, 1997a: 33). Bu şekilde çok uluslu şirketler enflasyon ile birlikte daha fazla büyürler.

Castells, bir yandan insanları tüketime yönlendirirken diğer yandan da onları tüketebilme kapasitelerine göre farklılaştıran enflasyon koşulları altında çözülmesi gereken iki sorunu şu şekilde işaret etmektedir(Castells, 1997a: 34):

- İşgücünün yeniden üretimindeki önemli darboğazlar önlenmelidir; bu özellikle pazar dışındaki mallar ile uzun vadeli krediye dayanarak satışa sunulan ve dolayısıyla konut gibi paranın devleşmesini karşısında daha değerli hale gelmiş olan mallar için önemlidir.
- Gerekli zamanda yeni ek kaynaklara ulaşabilmek için birikim kapasitesinin garanti altına alınması gerekmektedir. Bu, sabit sermayenin geri ödenmesindeki değişken maliyetlerinin karşılamak için gereklidir.

Castells her iki durumda da kolektif tüketimde devlet müdahalesinin gerekli olduğunu söylemektedir. Bu şekilde hem tekelleri sermaye korunur hem de enflasyonun ekonomi ve toplum üzerindeki etkileri hafifletilir. Ancak bu da yeni bir enflasyon demektir. Çünkü devlet bu müdahaleyi vergi yükünü artırarak yapar ve böylece toplumsal mücadelelerle elde edilen gelir artışlarını vergi yasalarındaki değişikliklerle yok etmiş olur. Bu süreçte kuşkusuz satın alma gücü teknik gelişme ve ekonomik büyümenin ortak etkisiyle artmaktadır ancak tüketimin etkileri özellikle ortak mallar düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Özel sermaye için gerekli olan bu ortak mallar, devlet ve dolayısıyla vergi verenler tarafından karşılanacaktır. Böylece kentsel

büyümenin olumsuz yönleri yani ‘sanayi uğrağının engellenemez kangreni’ tek suçlu olarak ortaya çıkar ve oyun kazanılır (Castells, 1997a: 34).

Devletin kolektif tüketim sürecinde oynadığı etkin rol, onu gündelik hayatın da gerçek düzenleyicisi haline getirmektedir. Castells, bu müdahaleyi geniş anlamıyla kent planlaması olarak adlandırmaktadır. Bu müdahale, toplumsal taleplerin yönetici ve muhataplarının, son tahlilde egemen sınıfların siyasi aracı olma eğilimi taşıdığından, neredeyse tüm kent sorunsalının doğrudan siyasallaşmasına da neden olmaktadır. (Castells, 1979: 463). “Siyasallaşma, öznesini sınıf ilişkileri ve hedefini devlet olarak alan uygulamalardır. Bu sebeple baskın sınıf tarafından siyasi müdahale organları sayesinde, bastırılan sınıflar tarafından ise siyasi mücadele sayesinde tanımlanır. Kent meselesi konusunda devletin müdahalesine karşılık gelen teorik alan, siyasi sınıf mücadelesi ile ilgili karşılığı da ‘kentsel sosyal hareket’ olan ‘kent planlaması’dır. Dolayısı ile nasıl siyasi süreçler sosyal oluşum biliminin temelindeyse, aynı şekilde ‘kentsel siyaset’ alanı da kente dair olayların analizlerinin merkezinde yer alır”(Castells, 1979: 432). Burada devletin niyeti (mevcut üretim sisteminin devamlılığı sağlamanın yanında); geniş çaplı üretimi garanti altına almak, ortaya çıkabilecek muhalif olmayan çelişkileri düzenlemek ve muhalif çelişkileri bastırmak ve böylece sosyal oluşumun ve kent sistemi organizasyonunun tümünde baskın olan sosyal sınıfın çıkarlarını koruma altına almaktır(Castells, 1979: 432).

Kapitalist üretim sisteminin her alanda gelişmesi ve devletin 20. yüzyılın ikinci yarısında başlayan kolektif tüketim alanındaki müdahalesinin 1970’lerde aşırı boyutlara ulaşmasıyla “tekelci sermaye” oluşmuştur. Kapitalist sistem 1973 Petrol Krizi’nin ardından sinyal vermeye başladıysa da artı değer birikimi devam etmiş ancak nispi kar oranları düşmüştür. “Bu süreç, sermayeyi risk önlemleri almaya itmiş; deniz aşırı yeni piyasalar oluşturmuş, içeride yeniden yapılanmış, eylemlerini merkezileştirmiş ve yoğunlaştırmıştır. Tekelci sermaye böylece daha az ama daha büyük ellerde olan devasa üretici ve iktisadi zenginliği temsil etmeye başlamış; bir zamanlar sanayi

devleri coğrafi olarak adem-i merkezileşirken, güçlerini birleştirerek çok daha muazzam holding şirketler haline gelmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken merkezi hükümetlerin büyük sermayeyle olan samimiyetinin artması “tekelci kent”in ortaya çıkmasına neden olmuştur”(Merrifield, 2012:250).

Castells, tekelci kent (Monopolville) olarak adlandırılan yeni kent modelinin özelliklerini şu şekilde özetlemektedir (Castells, 1997a: 50):

- “Kolektif tüketim ve buna bağlı günlük yaşam programı aşırı derecede katı, standart ve sınırlı hale gelmektedir, bu durum günlük hayatta var olan bir takım ritimlerin zorla kabul ettirilmesiyle de ifade edilebilir. Büyük kent yaşamında bireysel olarak hissedilen gerginlik ve koşuşturma bunun somut ifadesidir.
- Bu problemlerin bir aradalığı (ensemble), amansız bir mantık tarafından idare edilen tutarlı bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır; bu anlamda tekelci kent tümüyle totaliter bir evrendir.
- Arzı sağlayanlar, örgütleyenler, aracılar, merkezi teşviklerden sorumlu olanlar devletin aygıtları olarak görünmektedirler. Bunlar herkese yönelik ortak davranış biçimini daha gerekli ve görünür hale getirirken, bütün sorunları küreselleştirmekte ve siyasileştirmektedirler ancak aynı zamanda bu aygıtların bireylerle karşı karşıya gelmelerini güçleştirmektedirler. Bu şekilde tecrit edilmiş yurttaş üzerinde güçsüzlük duygusu oluşmaktadır. Günlük ritmi zorla kabul ettiren ve çok uzaktaki bir makinenin merkezileşmiş gücü tarafından denetlenen tekelci kent, totaliter bir evren olarak içsel çelişkilerini en çoğa çıkarmakta, bütün koruyucu mekânizmaları ortadan kaldırmaktadır.”

Gelinen noktada her kent kendine özgü özellikleriyle ön plana çıkmakta, bu özelliklere devlet yardımları ve işletmelerin yatırımları da eklenince söz konusu kentler önemli birer sanayi merkezleri olmuşlardır. Ancak bu büyük sanayi merkezlerinde işgücünü barındıracak yeterli konut olmayışı, var olan konutların da yaşamaya elverişli olmayışı kentleri önemli işçi hareketlerinin patlak verdiği noktalar haline getirmiştir.

“Bunun yanı sıra; eğitim, sağlık, ulaşım, konut gibi alanların devlet tarafından sosyalleştirilmesi sorunları bir yandan çözerken diğer yandan da

yeni ve belki de daha derin sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Çünkü çalışan sınıfların mücadelesinin de bir sonucu olarak, devletin bu alanlarda yaptığı yatırımlar giderek artmış ancak, devletin bu talepleri karşılamada giderek zorlanmaya başlamasıyla kentsel düzeyde doğrudan emek-sermaye çelişkisine indirgenemeyecek yeni bir çelişki alanı ortaya çıkmıştır. Yeniden üretim alanında ortaya çıkan bu çelişki, devletle kentsel hizmeti kullananlar arasındadır”(Şengül, 2001: 18).

Castells gelineen süreci tekelci devlet kapitalizminin önemli yapısal eğilimleriyle açıklamaktadır: Sermayenin merkezileşmesi tüketim araçlarının merkezileşmesini gerektirmiş; kamu tesislerinin üretimi ve dağıtımı ile kentsel gelişim için devlet müdahalesi gerekmiştir. Kapitalist sistemin gelişmesine hizmet etmesi açısından Keynesçi refah devletine benzetilebilecek tekelci devlet, en yüksek aşamasında olan daha yeni bir dönemi, çürüme başlamadan önceki olgunlaşmayı, yeni kentsel mücadelelerin fay hattını, şehirdeki toplumsal ve sınıfsal çatışmanın yeni biçimlerini işaret etmektedir (Merrifield, 2012: 251).

Kolektif tüketim sürecinin neden olduğu toplumsal eşitsizliğin yeni görünümelerini esas olarak üç temel karşıtlık meydana getirir: bunlar kent mekânındaki konut konusundaki eşitsizlikler, büyük metropoliten alanlardaki iletişim sistemi ve ulaşımın örgütlenmesi ve yeni tarihsel kentleşme modelidir (Castells, 1997a: 35-49).

Kent mekânında konut konusunda meydana gelen eşitsizliğin sebebi hiç şüphesiz gelir düzeyidir. Ancak Castells, bunun yanında, konutun bir meta olmasının yanında kapitalizm içinde toplumsal statünün de bir ifadesi olduğunu vurgulamaktadır. Konutun hem niceliksel hem de niteliksel özelliği, özel konut pazarındaki mallara erişebilme yolunun özellikle krediye ulaşabilme kapasitesine bağlı olması sonucunu doğurmuştur (Castells, 1997a: 35).

Konuttaki eşitsizlik sosyal konutlarda daha açık bir şekilde görülmektedir. Kamu konutlarına erişebilirlik, özel konut pazarında da göz önüne alınan bir dizi seçim ölçütüyle(düzenli olarak kira ödeyebilme, bakıma katkıda bulunabilme, aile büyüklüğü vb.) sınırlandırılmıştır; böylece gelir, istihdam ve eğitime dayalı işsizliğin kaynakları kamu konutlarında bir kez daha pekiştirilmektedir(Castells, 1997a: 37). Bunun yanında, devletin ayrıcalıklı müdahalesi için bir formül olarak ortaya çıkan sosyal konut, bu sınıfların yaşam biçimlerini ve gelir düzeylerini, hâkim sınıfların ekonomik ve ideolojik yönetimlerinden kaçış yerleri olması gereken alanlara doğrudan bağımlı hale getirmektedir. Genelde bir 'acil durum' politikası olarak ortaya çıkan sosyal konut projeleri, en kısa zamanda, en az maliyetle en çok konutu yapmayı gerektirmektedir. Kentsel düzlemde bu durum, ucuz arazi üzerinde, dolayısıyla kötü koşullara sahip dış banliyölerde kötü nitelikli konut alanlarının oluşmasıyla sonuçlanmaktadır (Castells, 1997a: 38).

Büyük metropoliten alanlardaki ulaşım sistemi ve ulaşımın örgütlenmesi konusu da aynı düzlemde değerlendirilir. Doğal olarak kentteki ulaşım sistemi kentteki işbölümüne bağlı olarak gelişmiştir. İşbölümü ise, işyerinin konuttan mekânsal olarak ayrılmasını, kentsel yoğunlaşmayı ve kentin günlük ritmini ortaya çıkarmaktadır ancak tüm bu olgular tekelci sermaye döneminin toplumsal ve teknik işbölümü tarafından üretilmektedir(Castells, 1997a: 39-40). Castells, burada söz konusu olanın toplumsal belirlenimcilik değil bir toplumsal ilişkinin gerçek ifadesi olduğunu belirtmektedir. Kentlerin gelişiminde teknolojinin oynadığı rol yadsınamaz. Bunun yanında mekân engelini de ortadan kaldıran etmen teknolojinin gelişimidir. Toplu ulaşımın kentin farklı bölgelerini birbirine bağlaması, otomobilin kentsel yayılmaya katkıda bulunması ve kent çevresinde büyük konut alanlarının oluşmasına hizmet etmesi, sanayinin doğal kaynaklara ve pazara yakın olması gibi bir zorunluluğunun ortadan kalkması bu durumla ilgidir. İnşaat sektöründeki değişimler ise yüksek katlı binaların inşa edilmesine olanak sağlarken, özellikle yönetim ve değişim işlevlerinin daha az alanda, metropolün bütün bölgelerine ulaşabilecek şekilde

yoğunlaşmasına izin vermektedir(Castells, 1997a: 41). Ancak Castells'e göre metropoliten alanın oluşumu teknik ilerlemenin zorunlu bir sonucu değildir:

“Teknik bilgi ve beceri(know-how), üretim güçleri bütünü (ensemble) içinde, ki bunun kendisi öncelikle toplumsal ilişki anlamına gelmektedir, tek etmen değil, yalnızca bir unsurdur; dolayısıyla üretim kaynaklarından yararlanmanın da kültürel biçimini oluşturur. Sonuç olarak mekân ve teknolojinin bu şekilde bir araya gelişi, belirli bir toplumsal yapının bütünü ile yeni kentsel biçimlenim arasındaki sıkı eklemlenmenin ilk maddi görüntüsüdür. Kentsel yayılma ve metropoliten alanların oluşumu, gelişmiş kapitalizmin ‘kitle toplumu’ terimiyle ideolojik olarak ifade edilen toplumsal modeliyle yakından ilişkilidir” (Castells, 1997a: 41).

Esas olarak, kentsel yayılmanın nedeni, tekelci sermayenin yoğunlaşması ve büyük üretim birimlerini ortaya çıkarması olarak ifade edilebilecek teknik-toplumsal evrimdir (Castells, 1997a:41). Büyük üretim birimlerinin aynı ürün ve fiyatlara sahip oluşu ise konut alanlarının alışveriş merkezleri etrafında konumlanmasını sağlamıştır.

Bunun yanı sıra, üretim hiyerarşisindeki konumlarına bağlı olarak standartlaşan ve giderek büyüyen halk kitlesi (ücretli işçiler), düzeylerin farklılaşmasını ve her kategorinin içinde hiyerarşileşmeyi beraberinde getirmektedir- mekânsal olarak farklı konut sektörleri ayrılarak ve ‘sınıflandırılarak’ statü açısından gerçek bir ayrımcılığa yol açmakta ve böylece bunlar geniş bir sembolik kent alanı haline gelmektedir(Castells, 1997a: 42).

Son olarak değinilecek olgu yeni tarihsel kentleşme modelidir.” Bunlar, kolektif tüketim sürecinin tümünü birleştiren ve düzenleyen kent yapısının biçimi nedeniyle ortaya çıkan yeni kısıtlamalardır. Buradan da şu yargıya ulaşılabilir: gelişmiş kapitalizme özgü metropoliten alanlar, kapitalist sanayi kentlerinden niteliksel olarak farklı türdeki kentleri ifade etmektedir” (Castells, 1997a: 48-49). Ve bu dönüşüm kentteki kolektif tüketim sürecinde devletin oynadığı rol ile yakından ilişkilidir.

Castells'in mekâna kolektif tüketim kavramı üzerinden yaklaşımının önemi, çeşitli gelir ve statü gruplarının kentsel mekâna yerleşimini örgütleyen mantıkla ilgili bir açıklama olanağı sunmasından kaynaklanmaktadır ki, kentsel mekândaki parçalanmanın temel aktörü, kolektif tüketim hizmetlerini sürdürmekle görevli olan devlettir(Bıçkı, 2006: 121).

“Evler, okullar, ulaşım hizmetleri ve boş zaman faaliyetlerinin insanların günümüz sanayisinin ürünlerini tüketme yolları olduğunu söyleyen Castells, devletin yollar ve kamuya ait evler inşa ederek, yeşil alanlar planlayarak vb. kent yaşamının birçok yönünü doğrudan etkilediğini belirtmektedir. Bankalar ve sigorta şirketleri gibi inşaat projelerine para sağlayan büyük şirketler de bu süreçler üzerinde büyük bir güce sahiptirler. Bu nedenle, kentlerin fiziksel biçimi hem pazar güçleri (girişimciler) hem de devlet müdahalesinin bir ürünüdür. Ancak kentsel yaratılmış çevre sadece devletin ve güçlü insanların etkinlikleriyle değil aynı zamanda bu girişimlere direnen kentsel grupların eylemleriyle de şekillenmektedir”(Güllüpınar, 2013: 73-74). Zira eğer iktidar kenti biçimlendiriyorsa bunun ortaya çıkardığı kentsel toplumsal hareketler de iktidarın dönüştürülmesinde stratejik bir rol oynayacaktır (Castells, 1997a: 216).

3.2. ‘KENT, SINIF VE İKTİDAR’ İLİŞKİSİ VE KENTSEL TOPLUMSAL HAREKETLER

Devletin kolektif tüketim sürecine olan müdahalesi bir yandan kapitalist sistemin devamlılığını sağlarken, diğer yandan de kapitalist sistemin çelişkilerini derinleştirmektedir. Bu müdahalenin başta kentteki işçi sınıfı olmak üzere kentte yaşayan tüm insanlar üzerinde önemli etkileri görülmektedir. Devletin kolektif tüketim sürecindeki rolünden kaynaklanan bu etkiler kent mekânında önemli mücadelelere neden olmaktadır. Bu konuya ilişkin temel soru, eğitim ya da ulaşım gibi hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik mücadelelerin üretim alanında verilen sınıf mücadelesi ile ilişkisinin nasıl kavranması gerektiğidir: Kent mekânında görülen mücadeleler sınıf mücadelesinin doğrudan bir uzantısı olarak kabul edilebilir mi; eğer edilemezse, kent mekânının sınıf mücadelesiyle olan ilişkisinin doğası nedir (Şengül, 2001: 18)?

Castells’in kentsel toplumsal hareketler ile ilgili çalışmaları iki döneme ayrılmaktadır: İlk dönem kentsel toplumsal hareketlerin sınıf temelli ya da en azından sınıf mücadelesiyle yakından ilişkili olduğunu düşündüğü dönemdir. Castells’in ‘Kentsel Sorun’ ve ‘Kent, Sınıf, İktidar’ isimli çalışmalarında bu sav yer almaktadır. İkinci döneminde ise Castells, ‘kentsel toplumsal hareketler ile sınıf temelli hareketler arasında sıkı ilişkiler olmayabileceği’ savını öne sürmüştür. Bu savın incelenebileceği çalışması ise ‘Kent ve Halk Örgütlenmesi’ isimli çalışmasıdır.

3.2.1. Sınıf Temelli Kentsel Toplumsal Hareketler ve ‘Sosyalizme Giden Demokratik Yol’

Castells’in kolektif tüketim mekânı olarak gördüğü kentin esas önemi, kolektif tüketim sürecine bağlı olarak ortaya çıkan kentsel toplumsal hareketlerin mekânı olmasından kaynaklanmaktadır. Kentsel hizmetlere

ilişkin olarak ortaya çıkan örgütlenmeleri kentsel toplumsal hareketler olarak adlandıran Castells (Şengül, 2001: 18) için kentsel toplumsal hareketlerin incelenmesi önemlidir çünkü bu aynı zamanda ‘kent sorunu’ nun belli bir açıdan çözümlenmesi demektir:

Kentsel siyaset, yani ‘kentsel’ olarak tanımlanan süreçlerin sınıf mücadelesinin alanıyla, sonuçta da siyasal düzeyin müdahalesiyle (devlet aygıtı) –siyasal mücadelenin konusu ve temeli olan şey- özgül eklemlenmesine yönelik inceleme, ‘kentsel sorunun’ sosyolojik çözümlemesinin özünü oluşturur(Castells, 1979: 244).

“Kent, teknoloji ile ekonomik yapının kolektif tüketim arenası olması yanı sıra, toplumsal süreç ve tarih ile; toplumun belirli bir tarihsel aşamasında oynadığı rolle de tanımlanmaktadır. Castells’e göre bu çekişmeli süreçte, toplumsal ilişkilerin dönüşümünün habercisi olan kentsel hareketler çok önemlidir”(Akkoyunlu Ertan, 1999: 118).

Castells’e göre kentsel toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olan unsur kentsel çelişkilerdir. Kentsel çelişkiler, gelişmiş kapitalist toplumlarda giderek toplumsal ve siyasal alanın tam merkezinde yer almaya başlamıştır. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır (Castells, 1997a: 161).

- “Bunlardan ilki gelişmiş kapitalizmde tüketim sürecinin oynadığı önemli rolle ilgilidir. Tüketime artan toplumsallaşması ve bunun yönetimi için yapılan devlet müdahalesi kent sorunsalının temelinde yatmaktadır. Bunlar tüketime örgütlenmesinde anahtar unsurlardır çünkü çelişkileri derinleştirirken aynı zamanda bunları siyasileştirirler.
- İkincisi ise, kent ideolojisinin hâkim sınıflara özgü bir biçimde yayılmasıdır. Bu ideoloji, sınıf çelişkilerini ‘kentsel’ olarak kabul ederek ‘doğallaştırır’. Bunu, sınıf farklılıklarını bir hümanist bütünlük kavramı altında toplayarak ve mekânsal formların toplumsal nedenselliğini ortaya koyarak yapar.”

“Kentsel toplumsal hareketler genelde birçok farklı gruptan oluşur; ama bütünüyle işgücünün yeniden üretimiyle ilgilendikleri için işçi sınıfı örgütlerinin hâkimiyeti altına girme, daha doğrusu yeni bir tür sınıf politikası olma eğilimindedir. Bu nedenle Castells, ‘kentsel’ olanı “kültür”, “yaşam tarzı” ya da bir mekânsal belirlenimciliğe dayanarak anlama çabasına karşı çıkmaktadır. Kentler, kolektif tüketim biçimleri aracılığıyla işgücünün yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal üretim ilişkilerindeki değişimlerden dolayı yeni tür politikaların merkezi olmaktadır. Bu açıdan kentsel protesto tarzları sonucunda oluşan “mekânsal” biçim, değişen toplumsal üretim ilişkilerine göre açıklanabilen bir biçim olarak görülür” (Urry, 1999 : 25).

Castells, kentsel mücadelelerin diğer toplumsal mücadelelere son derece bağlı olduğunu ve hatta, hala emek-sermaye çatışması tarafından tanımlanan siyasal mücadelelerle ilişkilendirmediği durumda gelişme yetisine sahip olmadıklarını söylemiş ancak bunun anlamının, kentsel mücadelelerin kesin olarak yönetsel reformlar dünyasına indirgenmesi demek olmadığını ifade etmiştir (Castells, 1979: 377):

“Kentsel mücadeleler belli siyasal ortamlarda önemli belirleyiciler haline gelebilirler; yapısal olarak ikincil olan konular belli ortamlarda birincil hale gelebilmektedir. Bu nedenle kentsel hareketlerin siyasal önemi, bu hareketlerin somut bir durumda sosyal sınıflar üzerindeki etkileriyle ilişkilendirilmeden belirlenemez (Castells, 1979: 377)

Castells’e göre kentsel hareketler, ancak işçi hareketi gibi toplumsal düzene meydan okuyan bir hareketin bir parçası olurlarsa toplumsal hareketler haline gelebilirler(*Castells, 1979: 377*). O halde kentsel toplumsal hareketlerin anti-kapitalist hareketler olarak görülebilmesi için sınıf merkezli mücadelelerle ilişki içinde olması gerekir. “Castells’e göre kentsel toplumsal hareketler, sınıf mücadelesinin işyerinden çıkarak topluluk yaşamının mekânına girdiğini göstermektedir. Bu ise, teorik olarak, baskı altındaki sınıfların daha fazla dolaylı ücret yönündeki örgütlü istemleri olarak tanımlanmaktadır. Böylece sınıf mücadelesi artık refahın bölüşümüne yönelik

tarihsel ilgi alanından, tüketim gereksinimlerini, özellikle işçilerin kendilerini yeniden üretebilmelerinin araçlarını kapsayan bir alana doğru kayma göstermektedir” (Gottidiener, 2001: 257).

Bu aslında, kapitalist üretim ilişkileri alanında yaşanan çelişkiler ile kent mekânında yaşanan çelişkiler arasındaki birbirini tamamlayan ilişkiyi; diğer bir deyişle üretim ve yeniden üretim alanlarında ortaya çıkan çelişkiler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Castells bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Sendikacılıkla devrimci işçi hareketi arasındaki yakın ilişkide olduğu gibi, kentsel protesto ile yaşam biçimimizin sorgulanması arasında da sürekli bir etkileşim vardır. Dahası, kolektif tüketim giderek artan biçimde devlet tarafından (genel ve yerel düzeyde) yönlendirildiği sürece, kentsel hareketler, günlük yaşamımızın temel hizmetlere ilişkin kamu müdahalesinde açık olarak görülen toplumsal yönetimini sorgulamaya yönelecektir” (Castells, 1979: 377).

Bu açıdan kentsel toplumsal hareketler, yeniden üretim alanına ilişkin talepleri içeren bir sınıf çatışması biçimi olarak da görülebilir (Gottidiener, 2001: 257). Kentteki toplumsal çelişkilerin temel belirleyicilerinin üretim süreci ve onun dönüşümleri (Lagana, Piante ve Segre, 1982’den aktaran Akkoyunlu Ertan, 1999: 119) olması da bu savı desteklemektedir.

Castells’in bu dönemdeki Althusserci Marksist bakış açısı onu yine başka bir Althusserci düşünür Nicos Poulantzas’ın fikirlerine yaklaştırmıştır.* “Kapitalizmde, doğrudan üreticiler, emeğin nesnesinden ve araçlarından tümüyle yoksunlaşmıştır, bunlardan yalnızca ekonomik mülkiyet ilişkisi içinde değil, aynı zamanda sahiplik ilişkisi içinde de ayrılmışlardır. Bu ayrımla birlikte kendi emek güçlerinden başka bir şeye sahip olmayan ve mülk sahibinin emek gücünün alınıp satılmasına ilişkin sözleşme aracılığıyla hukuksal yönden temsil edilen katılımı olmaksızın emek sürecini hareket ettiremeyen

* Ayrıntılı bilgi için bkz: Nicos Poulantzas (2006) : Devlet, İktidar ve Sosyalizm, Epos Yayınları, Ankara

'özgür emekçiler' figürünü ortaya çıkarır. Emek gücünün kendisini de bir mal haline getiren ve emek fazlasını artı değere dönüştüren, kapitalist üretim ilişkilerinin bu belirli yapısıdır. Poulantzas'a göre bu yapı, aynı şekilde, devlet ve ekonomik ilişkiler bağlamında, devletin ve ekonomik alanın (sermayenin birikimi ve artı değerın üretilmesi) görece ayrılmasına neden olur ve bu da kapitalist devlete özgü kurumsal çatının temelinde yatan bir ayrımdır" (Poulantzas, 2006: 19). "Devletin kendi içinde siyasal bir alanı, görelı bir özerkliği yoktur; devlet sadece ekonominin bir uzantısıdır, egemen ekonomik ilişkileri yansıtan ve yeniden üreten bir varlıktır. Ekonomik ilişkiler de sadece devletin sürekli olarak yeniden üretimini garantiye alır"(Merrifield, 2012: 262). Eğer sınıfsal erkler devlete indirgenmiş değillerse ve durmadan onun aygıtlarının dışına taşıyorsa, bunun nedeni, toplumsal işbölümü ve sömürü içinde yerleşik olan bu erklerin, onları cisimleştiren aygıtlar ve en başta da devlet üzerindeki önceliği her zaman ellerinde tutmalarıdır (Poulantzas, 2006: 42). Poulantzas, bu önermeyi şu şekilde açıklar:

"Her iktidar (yalnızca bir sınıf iktidarı da değil) ancak bir takım aygıtların (yalnızca devlet aygıtları da değil) içinde maddeselleşmiş olarak mevcuttur. Bu aygıtlar iktidarın basit uzantıları değildir, orada oluşturuıcı bir rol oynarlar: Devletin kendisi de sınıfsal erklerin yaratılmasında organik bir biçimde mevcuttur. Ama iktidar-aygıtlar ilişkisi, daha özel olarak da sınıf mücadelesi- aygıtlar ilişkisi içinde, temel rolü elinde tutan mücadele sınıf mücadelesidir. Bu mücadelenin alanı; iktidar, ekonomik sömürü ve siyasal-ideolojik hâkimiyet/ tabiyet ilişkilerinin alanından başka bir şey değildir. Mücadeleler her zaman aygıtlar/kurumlar karşısında öncelik taşırlar ve sürekli bir şekilde onların dışına taşarlar "(Poulantzas, 2006: 51).

"Poulantzas'a göre bu durum devletin içinde olanlar da dahil üretim ve sömürünün tam göbeğinde yer alan mücadelelerin rolünü belirsizleştirmektedir. Bir Marksist olarak Poulantzas'ın işaret ettiği şey, kaçınılan ve tartışmaya açık devasa bir alanın varlığıdır; devlet aygıtının içinde ve etrafında ilerici eylemlerle ve mücadelelerle meşgul olma eksikliğidir(Merrifield, 2012: 262).

Castells de Poulantzas'ın işaret ettiği noktadan 'sosyalizme demokratik geçiş' olarak da adlandırılan bir mücadele alanına dikkatleri çekmiştir. Bu yeni siyasi alternatif, 1968'den beri meydana gelen toplumsal mücadeleler, ekonomik kriz ve burjuvazinin siyasi gücünün zayıflaması ile ortaya çıkmıştır(Castells, 1997a: 215). Castells bu mücadele alanını ve alanın önemini şu şekilde açıklamaktadır:

“Burada amaç, devlet kurumlarını demokratik yollarla denetleyerek (özellikle seçimler aracılığıyla) ve toplumsal ilişkileri dönüştürerek ilerlemektir zira bunlar olmaksızın ekonomik tedbirler yalnızca var olan sistemi rasyonalize etmeye yarayabilir. Devletin sınıfsal çözümlemesi böyle bir strateji ile nasıl uzlaştırılabilir? Bu ancak yaşadığımız tarihsel dönemde belirleyici olacak ‘yeni bir kolu’ devreye sokarak gerçekleştirilebilir: Henüz kurumları denetim altına almadan önce toplu bir bağlılığın sağlanması ve bilinçli bir desteğin kazanılması. Nesnel çıkarların savunulması yoluyla bilincin dönüşümü için gerekli tek bilinen yöntem, bu çıkarların mücadele içinde ve mücadele yoluyla keşfedilmesidir. Toplumsal mücadelelerin ‘sokak çatışması’ imajından uzaklaştırılabilmesi için gerekli koşul, devletin çeşitli sektörlerinin ve kademelerinin yönetimi de dahil olmak üzere, baskı yapabilecek tüm araçları mücadelenin içine çekmektir”(Castells, 1997a: 215).

Bu açıdan kentsel toplumsal hareketler Castells için “birçok insanla birlikte kendini ifade etme mücadelesi veren, kimi yerde devlete sızarak, kimi yerde ona karşı çıkarak; bir yerelde bir zemin geliştirerek, onun mesajını her yere yayarak, demokrasinin parke taşlı, loş ışıkla aydınlatılmış yolunda kendi gündemini dayatan eylemlerdir” (Merrifield, 2012: 264).

Sonuç olarak, “kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkisi, dolayimli bir biçimde de olsa kent mekânında da kendisini göstermekte ve bu çerçevede de ister doğrudan sınıfsal bir biçim alsın, ister kentsel toplumsal hareketler biçiminde ortaya çıksın, sınıf mücadelesi ile sonuçlanmaktadır. Bu çerçevede tanımlanan aktör, soyut bir işçi sınıfı ya da onun dolayimli örgütlenmesi olarak kentsel toplumsal hareketlerdir. Ancak Castells'in yapısalçı çerçevesinde kent ve toplumsal aktörlerin tarihsel bir dizi mücadele ve sürecin içinden değil, siyasal iktisadın soyut kategorilerinin içinden çıkıp

geldiğini”(Şengül, 2009: 28) unutmamak gerekir.

3.2.2 Kentsel Toplumsal Hareketlerin Yeni Kimliği

Castells, Kent ve Halk Örgütlenmesi isimli çalışması ile bir önceki dönemde kentsel toplumsal hareketlerin sınıf temelli ya da en azında sınıf mücadelesiyle yakından ilişki içinde olduğu savını değiştirmiştir. Bu çalışma, Castells’in Althusserci- yapısalci Marksizmden kopuşunun başlangıcı olarak görülmektedir. Bu çerçevede, “insan ekolojisinin fiziksel belirlemeciliği ya da Wirthci geleneğin kültürel idealizmine yanıt olarak, Marksizmin de kenti ve mekânı sermayenin mantığına indirgemek eğiliminde olduğunu”(Castells, 1983: 297) belirten Castells, bir önceki yapısalci duruşunu da bu şekilde eleştirmiş ve yeni konumunu şu şekilde açıklamıştır:

“Teknoloji kendiliğinden ya da ekonomik yapı kendi başına kentleşme sürecinin arkasındaki itici güç değildir. Ekonomik etkenler ve teknolojik süreç mekânın biçimini ve anlamını oluşturmakta önemli bir rol oynar. Ancak bu rol, ekonomi ve teknolojinin yanı sıra, insanların mekânı kendine mal ettiği, yeni değerlerin üretimi ve yeni toplumsal çıkarların ortaya çıkışıyla sürekli meydan okunan bir toplumsal örgütlenmeyi inşa eden toplumsal süreç tarafından belirlenir” (Castells, 1983 : 291).

Castells, ikinci dönem çalışması olarak görülen ve bir çok kentsel hareketi, özellikle San Francisco’daki gay ve Latino hareketleri ile Madrid’teki yurttaş hareketini incelediği Kent ve Halk Örgütlenmesi isimli çalışmasının amacının “tarihi izinin günümüze ait araştırmalarda bulunması muhtemel kentsel toplumsal hareketlerin temalarını, aktörlerini ve değerlerini tanımlayarak toplumsal değişim ve kent formu arasındaki yakın tarihi evrim boyunca devam eden sürekli etkileşimi gözlemlemek” (Castells, 1983: 3) olduğunu ifade etmiştir.

Gün geçtikçe derinleşen kentsel çelişkilerle ortaya çıkan kentsel hareketler Castells'in belirttiği şu üç alan içinde gelişmektedir (Castells, 1983: xviii):

- Kolektif tüketim temelli talepler (ki bunlar doğrudan ya da dolaylı olarak devlet tarafından sağlanan mal ve hizmetlerdir),
- Belirli bir mekânda örgütlenmiş bulunan kültürel kimliğin toplu ve örgütlü olarak savunulması,
- Yerel yönetimlerin rolünü öne çıkaran siyasal örgütlülük.

Kentsel hareketler artık yalnızca sınıflar ve sınıf temelli toplumsal hareketleri değil, bunların yanı sıra, farklı çıkarlardan doğan gruplar ile bastırılmış grupları da kapsamaktadır (Şengül, 2009: 29). Bunun anlamı şudur: Kentsel toplumsal hareketlerin dinamosu olarak sınıfsal ilişkiler ne kadar önemliyse, bir örnek olarak toplumsal cinsiyet ilişkileri de o kadar önemlidir:

“Mekânsal biçimler, verili bir üretim ve özgün bir gelişme tarzına uygun olarak, hâkim sınıfın çıkarlarını ifade eder ve hayata geçirir; tarihsel olarak tanımlı bir toplumda devletin iktidar ilişkisini ifade eder ve uygular... Ancak aynı zamanda mekânsal biçimler, sömürülen sınıftan, bastırılan öznelerden ve hâkimiyet altındaki kadınlardan gelen direnişle de damgalanacaktır” (Castells, 1983 : 4).

Kentsel çelişkiler nedeniyle ortaya çıkan kentsel toplumsal hareketlerin temel hedefi, “zamanımız ve kültürümüzün sınırları dahilinde, kentsel anlamda bir değişim için gerekli görülen yolları ve hedefleri bütünleştirmek” (Castells, 1983: 323)tir. *Kentsel anlam*; toplumsal, kültürel ve ekonomik süreçlerin bir yansıması olarak görülebilir. Kentsel anlamı yeniden tanımlama, kentsel anlama direnme ve onu değiştirme süreci ise kentsel (toplumsal) değişimi yaratır (Castells, 1983: 32). Kentsel anlamı değiştirerek toplumsal değişime yol açacak hareketlerin somut olarak üç temel hedefi vardır (Castells, 1983: 319-320):

1. “Vatandaşlar için, şehir hayatını ve hizmetlerini ticaret eşyası ve değişim değeriyle değil, kullanım değeri etrafında organize edilen bir şehir sağlamak. Bu kullanım değerinin içeriği bölgeden bölgeye, şehirden şehre ya da aynı şehir içerisindeki sınıflar arasında dahi değişebilir. Bu kamu hizmeti olarak düzgün bir barınma sağlama şeklinde olabilir, ya da tarihi bir binanın korunması ya da açık alan talebinin karşılanması.
2. İkinci önemli hedef ise etnik ve tarihi köklere dayanan özerk, yerel kültürlerin yaratılması ve sürdürülmesi için bir kültürel kimlik arayışı içerisine girilmesidir. Diğer bir deyişle, insanlar arasındaki iletişimde savunulan nokta, iletişimin medyanın tekelindeki mesajlarla, tek yönlü bilgi akışlarıyla ve komşularla ilişkide giderek bağımlılaşan kaynaklara dayalı kültür standartlaştırmasıyla değil, sosyal anlamda, yüz yüze etkileşimle yapılmasıdır.
3. Üçüncü hedef ise, merkezi devlet, bağlı ve farklılaşmamış bölgesel yönetimin aksine, yerel hükümetler, komşuluğun özeleştirilmesi ve şehirlerin özyönetimi arayışıdır. Özgür bir şehir için verilen bu mücadeleye biz yurttaş hareketi diyoruz.”

Toplumsal hareketlerin çok çeşitli sebep ve biçimlerle ortaya çıkabileceğini savunan Castells, bunu şu önerme ve örnekle dile getirmektedir:

“Kentte olduğunuz için belli bir biçimde davranıyor değilsinizdir. Kırsal ile kentsel arasındaki basit ikiliği aşacak şekilde kültürel ve toplumsal etkileşim matrisi çok daha karmaşıktır. Toplumsal pratik ve düşünme biçimleri sınıfa, cinsiyete, kültüre ve bir deneyim biçimi olarak uzamsal örüntü de dahil olmak üzere kişisel deneyime dayalıdır. Örneğin Zapatistalar hareketinde* önemli olan kırsal olmaları değil, yerli bir halk olmalarıdır; dolayısıyla bu hareket kimliğe dayalı bir harekettir ve bu yüzden bu hareketin tanımlanması için öz yönetim talepleri, kendi toprakları üzerinde kontrol sahibi olma istekleri temel önemdedir”(Castells ve Ince, 2006: 72).

Castells, toplumsal sınıf dinamikleri ile kentsel toplumsal hareketlerin oluşumu ve çıktıları arasında hem yakın bir ilişki olduğunu hem de açık bir

* Ayrıntılı bilgi için bkz:

<http://www.utsam.org/images/upload/attachment/Zapatista%20Hareketi%20ve%20EZLN.pdf> (31.05.2013)

farklılık olduğunu ifade etmiştir(Castells, 1983: 67). “Bazı kentlerde işgücü ve sermaye arasındaki çelişki doğrudan kentin evrimini belirlerken (işçi sınıfına dayalı bir kentsel sosyal hareket, örneğin Glasgow kentindeki hareket*), bazı kentlerde kentsel hareketler ya bir kent vizyonu etrafında toplanan çeşitli toplumsal sınıfları bir araya getirmiş, ya da sınıfsız çizgiler etrafına dizilmiş ve sadece dolaylı olarak sınıf gücü ile ilgili kent meseleleri üzerine hareketlenmiş insanların kültürel alt kümelerini açıklamıştır. Bu sebeple, ne kent çatışmalarının sınıf mücadelesinden asimilasyonu ne de toplumsal değişimin her iki süreçlerinin de birbirinden bağımsızlığı düşünülebilir (Castells, 1983: 68).

Castells’e göre bu hareketler kendilerini ‘kentsel toplumsal hareketler’ olarak tanımlamak; medyayı, profesyonelleri ve partileri kullanmak ve bu tür partilerden örgütsel olarak bağımsız olmak zorundadır(Urry, 1999: 26). Çünkü siyasal partiler devlet aygıtının bir parçasıdır(Şengül, 2009: 36) ve kentsel toplumsal hareketler değerlerini korumak ve amaçlarını gerçekleştirmek için siyasal partilerden bağımsız olmak zorundadır çünkü devlet aygıtı egemen toplumsal çıkarlara göre hareket eder(Akkoyunlu Ertan, 1999: 120). Bu yüzden kentsel toplumsal hareketler kurumsallaşmamış kanal ve mücadeleler etrafında şekillenmelidir (Şengül, 2009: 36). Castells bu savını şu şekilde dile getirmiştir:

“Siyasal sistem devleti hedefler, devlete bağlıdır ve devletin bir parçasıdır. Bu nedenle, toplumsal tahakkümün bazı biçimlerini kurumsallaştırmakta ve bu tarz yollarla pazarlık etmenin kurallarını kabul etmektedir. Diğer yandan, toplumsal hareketler sivil toplumdan çıkar, sivil toplumu geliştirir, sivil toplumla ilişki kurarlar ve oyunun kuralları ile baskın değer ve normların kurumsallaşmasıyla sınırlı değildir ve sınırlandırılmazlar. Bu durum, siyasal partiler ve koalisyonlar toplumsal pazarlığın araçlarıyken, toplumsal hareketlerin neden toplumsal yeniliklerin kaynağı olduğunu açıklamaktadır” (Castells, 1983: 294).

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Manuel Castells (1983) : **The City And The Grassroots**, University of California Press Berkeley and Los Angeles, California, s.27-37

Castells, yeni bir kentsel anlam üreterek kentsel toplumsal değişikliği sağlayacak dört güç olduğunu ve ancak bunlardan birinin bu değişikliği gerçekleştirebileceğini belirtmektedir. Bu güçler (Castells, 1983: 304-305):

1. Kendi ilgi ve değerlerine göre toplumsal yapıyı yeniden şekillendirecek, geleneksel gücü olan verili bir toplumdaki *baskın sınıf*,
2. Kısmi ya da toptan bir devrimi yapacak ve kentin anlamını değiştirecek olan *ezilen (tahakküm altındaki) sınıf*,
3. Baskın bir anlamla yapılandırılmış verili bir mekâna karşı kendi anlamıyla gelişen *toplumsal bir hareket*,
4. Toplumsal bir sınıf temelli olması gerekmeyen, baskın sınıfın değerlerine ve geleneksel kentsel anlama karşı yeni bir kentsel anlam dayatan *kentsel toplumsal hareket*.

Castells, “yalnızca kentsel toplumsal hareketlerin yapısal toplumsal değişimi etkileyen ve kentsel anlamları dönüştüren kent yönelimli hareketler olduğunu ve bu hipotezin simetrik karşıtının doğru olmadığını”(Castells, 1983: 305) belirterek, sınıfsal ilişkiler etrafında şekillenen hareketlerin toplumsal değişim için tek gerekli şart olmadığını ifade etmiştir.

Castells, toplumsal tahakküme karşı direnişin belirtileri olarak gördüğü kentsel hareketleri, *tepkisel ütopylar* olarak nitelemiştir. Bu kavramı Castells şu şekilde açıklar(Castells, 1983:327):

“Kentsel toplumsal hareket haline gelen bir toplumsal örgütlenme, alternatif bir uzay, alternatif bir şehir önerir. Bu tarz bir hareket kendi ütöpik boyutu dışında "proaktif", sadece "reaktif" olamaz. Fakat bu hareket toplumsal bir alternatif de olamaz, sadece toplumsal bir limitin belirtisi olabilir. Çünkü yansıttığı kent ne alternatif bir üretim ve kalkınma yöntemine, ne de dünya çapında güç süreçlerine göre uyarlanmış bir demokratik devlete bağlı değildir ve hiçbir zaman da olamaz. Bu nedenle kentsel toplumsal hareketler toplumu dönüştürme yetisine sahip olmadan kentin anlamını dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Bir alternatif değil, bir tepkidirler; yeni düşünce özgürlüğünü kurma yetileri olmadan varlığın derinliklerinin arayışında olurlar. İstedikleri dünyanın neden veya nasıl olacağını,

hatta olup olmayacağını bilmeden o dünyanın profilini yansıtırlar. Kurumlar izole veya tepkisiz bir halde kalır, bankalar yüksek faiz oranlarını devam ettirir, polisler caddeleri yeniden ele geçirir ve anlamlı uzay parçalanmaya devam ederse kentsel toplumsal hareketler artık alternatif bir kent arayışında olamazlar. Bunun yerine parçalarına ayrılmış elementleri, reddettikleri kentin yok edilmesini üstlenirler. Bu hareketlerin, toplum için olan umutları, arzuladıkları uzay ve sevgiyle söz ettikleri kent etrafında dönen çağrılarına kulak asılmazsa, eğer siyasi yollar kapalı kalmaya devam ederse, eğer yeni merkezi sosyal hareketler (feminizm, yeni işçi hareketi, öz yönetim, alternatif iletişim) tam olarak gelişmezse, o zaman kentsel hareketler — yürüyemedikleri yolu aydınlatmayı deneyen tepkici ütopyalar olarak — bu sefer tutsak kentlerinin kapalı duvarlarını yok etmeye istekli kentsel gölgeler olarak geri döneceklerdir.”

Bu durumda, toplumsal değişimi gerçekleştirmede başarısız olan bu hareketler gelecekteki toplumsal değişimler için birer zemin hazırlamış olurlar. Bu açıdan kentsel çelişkilerden doğan ve kentsel anlamı değiştirerek toplumsal değişimi sağlamak amacıyla yola çıkan kentsel hareketler bir şekilde başarıya ulaşacaklardır.

3.3. KÜRESEL KENT, AĞ TOPLUMU VE CASTELLS

Castells, 1989 yılında kentsel toplumsal hareketler üzerine yaptığı çalışmaları sonlandırarak Bilgi Şehri isimli bir kitapla ilgisini tamamen başka bir alana kaydırmıştır. 1996'da yazmaya başladığı Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür üçlemesinde ele alınan temel konu teknolojidir. “Bu üçlemede Castells, -Rupert Murdoch ve Bill Gates gibi figürlerde cisimleşen- ağ ve akış alanları gerçek mekânlar alanını yenileyerek huzursuz çağımızı tanımlamaktadır: Teknoloji artık koşulları belirleyen, her şeyi yerli yerine koyan, insanların kimlikleri ve siyasi tutkuları da dahil olmak üzere her şeyi takip eden bir konumdur. Artık toplumsal sistemdeki ilerlemenin temelinde yatan unsur teknolojik sistemdeki değişikliklerdir” (Merrifield, 2012 :272).

Castells, söz konusu üçlemenin ilk cildi olan ‘Ağ Toplumunun Yükselişi’nde ağ toplumunda kentlerin durumundan bahsetmektedir. Şu anda yaşamakta olduğumuz çağ ‘enformasyon çağı’dır ve bu çağdaki kentler de ‘enformasyonel kentler’dir. “Enformasyonel kent; bilgiye dayalı, ağlar etrafında örgütlenmiş, kısmen akışlardan oluşan mekândır. Bu yüzden enformasyonel kent bir kent formu değildir, akışlar uzamının yapısal hâkimiyetinin izini taşıyan bir süreçtir” (Castells, 2008: 532). Ağ toplumunda kenti meydana getiren akışlar; “sermaye akışı, bilgi akışı, teknoloji akışı, örgütsel iletişim akışı görüntü, ses ve sembollerin akışıdır(Castells, 2008: 547).

Ulaşım ve iletişim olanaklarındaki dönüşümlerin oluşturduğu küreselleşme süreci, sermayenin mekânsal örgütlenmesini küresel ölçekte yeniden biçimlendirmektedir (Aykutalp, 2011: 111). Bu durum kentlerin ekonomik, siyasal ya da kültürel özellikleriyle ön plana çıkmasına neden olmuş ve “küresel kent” kavramını ortaya çıkarmıştır. Castells, küresel kentin oluşumunu ve ön plana çıkan özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Uzamsal yayılma ile küresel bütünleşmenin bir araya gelmesi, büyük kentlere yeni bir stratejik rol biçmiştir. Uluslar arası bankacılık ve ticaret merkezleri olarak uzun bir geçmişin ötesinde, bu kentlerin artık dört yeni işlevi vardır: öncelikle, dünya ekonomisinin örgütlenmesinde hayli yoğunlaşmış komuta merkezleri haline gelmişlerdir; ikincisi, finans ve uzmanlık gerektiren hizmet şirketlerinin kilit yerleşimleri olmuşlardır; üçüncüsü önde gelen sektörlerde yeniliklerin üretimi de dahil üretim merkezleridirler; dördüncüsü üretilen ürünler ve hizmetlerin piyasalarıdır” (Sassen, 1991: 3-4’ten aktaran Castells, 2008: 515).

Enformasyonel-küresel ekonomi, şirket ağlarının sarmal haline gelmiş faaliyetlerini koordine edebilecek, yenileyebilecek, yönetebilecek komuta ve kontrol merkezleri etrafında örgütlenmiştir(Castells, 2008: 508). Bu komuta ve kontrol merkezleri Tokyo, New York, Londra gibi küresel kentlerdir.

Castells'in nihayetinde üzerinde durduğu bir kavram da mega kent kavramıdır. Castells, mega kentleri, insanoğullarının çok geniş çaptaki birlikleri olarak tanımlamaktadır. Ancak bu özellik mega kentleri tanımlamak için yeterli değildir; mega kentlerin başlıca özellikleri büyüklükleri değil, küresel ekonominin merkezi olmalarıdır: Gezegen çapında üst düzey yönetim, yönlendirme ve yönetim işlevleri; medyanın kontrolü; gerçek iktidar siyaseti; mesajlar yaratıp dağıtma yönündeki sembolik kapasitenin yoğunlaştığı yerlerdir (Castells, 2008: 538). Bu bağlamda modern kapitalizmde kent, yalnızca bir üretim merkezi değil, aynı zamanda dünya kapitalist sisteminin önemli bir merkezi konumundadır (Aydınalp, 2011: 111-112).

Castells, mega kentlerin özelliklerini şu şekilde özetlemiştir (Castells, 2008:545):

- Kendi ülkelerinde ve küresel ölçekte ekonomik, teknolojik ve toplumsal dinamizm merkezleridir.
- Kültürel ve siyasi yenilik merkezleridir.
- Küresel ağla bağlantı noktalarıdır.

“Ağ toplumunda kentler bu özellikleriyle ileri hizmet üretiminin ve tüketiminin geliştiği mekânlardır. Dolayısıyla enformasyonel toplumlarda sermaye, emek ve bilgi akışları, küreselleşme sürecinin etkisiyle birlikte, kentleri büyük bir dönüşümün parçaları haline getirmektedir” (Aykutaalp, 2011: 112).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Marx'ın kent mekânı üzerinde özel çalışmaları olmamıştır. Ancak oluşturduğu teori çerçevesinde kente diyalektik bir bakış açısıyla yaklaşmıştır: Kent hem ilerlemenin ön koşullarından biri, hem de yoksulluğun olduğu yerdir. Marx'ın kent mekânına verdiği en özel anlam kentin, "işçi sınıfının sınıf bilincini kazanacağı yer" olmasıdır. Bunun dışında Engels ile birlikte yazdığı *Alman İdeolojisi*'nde kentin "kır-kent ilişkisi" üzerinden kavramsallaştırıldığı da görülmektedir.

Kenti Marksist bakış açısıyla ele alma görevini esas olarak Engels üstlenmiştir. *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu ve Konut Sorunu* isimli eserlerinde Engels, kapitalizm ve kent mekânı arasındaki ilişkiyi kurmuş ve kapitalist üretim ilişkilerinin kent mekânına yansımalarını, işçi sınıfının yaşam koşulları üzerinden ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.

Marx ve özellikle de Engels'in kent mekânı üzerindeki çalışmaları, Marksizmde kent sorunsalını incelemek için bir başlangıç olarak kabul edilebilir. Ancak bu çalışmalarda kent özel bir inceleme konusu olarak görülmemiştir. Marx ve Engels sosyalist devrimden önce kent sorunsalı üzerinde düşünmenin anlamsız olduğunu ifade etmiş ve bu sorunun çözümünü sosyalist devrim sonrasına bırakmışlardır. Bu açıdan bu çalışmalar sistematik bir nitelik arz etmemektedir.

Marksizmde kent sorunsalının asıl ele alınışı, 1960'lı yıllarda Marksist düşünür Lefebvre ile başlamıştır. Eleştirel kent sosyolojisinin ve kentsel politik ekonominin kurucusu olarak kabul edilen Lefebvre, "Marx'ın tanımladığı kapitalist üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki çelişkinin kent mekânında farklı bir boyuta taşındığına" (Aslanoğlu, 2000: 68) işaret ederek çalışmalarına başlamıştır. Lefebvre'nin *kentsel devrim* olarak nitelendirdiği kavram bu noktadan doğmuştur. Lefebvre, kapitalizmin kent mekânını meta haline getirdiğini ve onu kullanarak devamlılığını sağladığını söylemiştir.

Kapitalist sistem 20. yüzyıldaki varlığını kent mekânına borçludur. Yapısal olarak dönem dönem girdiği krizlerden kent mekânını kullanarak çıkan kapitalizm, kendisini bu şekilde sürekli yenilemektedir.

Lefebvre'nin kent sosyolojisi alanına yaptığı en önemli katkılardan bir diğeri ise, devletin kent mekânı üzerinde uyguladığı kontrole değinmesi olmuştur. Buna göre devlet kent mekânını bir toplumsal kontrol aracı olarak kullanmakta ve bu amaca uygun olarak şekillendirmektedir.

Marksizmde kent sorunsalının Lefebvre ile ciddi bir şekilde ele alınışı birçok Marksist düşünürün bu alana yönelmesine ve bu alanda önemli çalışmaların ortaya konmasına ön ayak olmuştur. Bu düşünürlerin en çok öne çıkanları Harvey ve Castells'tir.

Harvey'in çalışmalarının temelini, sermaye birikim süreçleri ve kent mekânı arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Bu ilişki karşılıklı döngüsel bir ilişkidir: Sermaye birikim süreci kent mekânını kendi çıkarlarına uyacak bir şekilde düzenlemekte, bu süreç sonrasında oluşturulan fiziksel mekân ise sermaye birikim süreçlerini sermayenin lehine olacak şekilde etkilemektedir.

Harveyin çalışmalarında postmodernizm ve sosyal adalet kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Kısaca postmodernizmi modernizmin devam eden bir evresi olarak ele alan Harvey, postmodern kapitalizm dönemindeki dönüşümlerin kent mekânındaki yansımalarını incelemiştir. Harvey'in sosyal adalet kavramını ele alışı, bu kavramın evrensel ilkelerinin olup olmadığı konusundaki tartışma ile başlamaktadır. Harvey'e göre sosyal adalet, toplumsal ve mekânsal pratiklerden ayrı bir şekilde, bağımsız bir araştırma alanı olarak ele alınamaz. Young'un sosyal adalet konusundaki çözümlemelerinden bir takım önermeler çıkaran Harvey, sonuç olarak bir sosyal adalet politikasının baskının farklı boyutlarıyla ve bunların gündelik yaşamdaki belirtileriyle yüzleşmesi gerektiğini ifade etmiştir. ancak bu politika aynı zamanda, uzun dönemde baskının değişik biçimlerinin, kapitalist

ekonomi politiğın merkezindeki temel kaynaklarına eğilmelidir(Harvey, 2002b: 245).

Kapitalizmin tüm olumsuz koşullarına rağmen kentte sınıf temelli hareketlerin gelişebileceğini söyleyen Harvey, sol hareketlerin sınıfsal mücadeleleri günümüz koşullarına uygun olacak şekilde yeniden tanımlamasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Yeniden tanımlanacak sınıfsal hareketler içinde çevreci hareketler, örgütsüz kitleler vb. olmalıdır.

Castells'in çalışmaları Althusserci Marksizmden etkilendiğı yapısalcı dönem ve aktör merkezli dönem olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. İlk dönemde Castells; kent, ideoloji ve devlet aygıtı arasındaki ilişkiler ile sınıf temelli kentsel hareketler üzerinde yoğunlaşmıştır. İkinci döneminde ise "Marksizmin kenti ve mekânı sermayenin mantığına indirgemek eğiliminde olduğunu(Castells, 1983: 297) söyleyerek bir önceki dönemdeki çalışmaları için özeleştiri yapmıştır. Castells'in bu dönemdeki inceleme konusu yine kentsel toplumsal hareketlerdir olmakla birlikte değişen şey kentsel toplumsal hareketlerin içeriğidir.

Castells çalışmalarında kenti "yeniden üretimin ve kolektif tüketimin mekânı" olarak ele almıştır. Kent mekânında işgücü ertesi gün için hazırlanmakta, bu süreçte devlet, kurumlarıyla birlikte önemli roller üstlenmektedir. Devletin bu rolü kolektif tüketimi sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Castells'in çalışmalarında üzerine eğildiğı bir diğer nokta kentsel toplumsal hareketlerdir. Devletin kolektif tüketim sürecinin ilerlemesi için yaptıkları, bir yandan kapitalizmin devamlılığını sağlarken diğer yandan da sistemin çelişkilerini derinleştirmektedir. Bu durumun kentte yaşayan insanlar üzerinde yarattığı tüm olumsuzluklar ise *kentsel toplumsal hareketler* olarak adlandırılan kentsel mücadelelere neden olmaktadır. daha önce belirttiğimiz değişen bakış açıları açısından iki döneme ayrılan Castells'in çalışmalarının

ilk döneminde bu hareketler sınıf temelli kentsel hareketler olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde Castells, bir kentsel hareketin başarıya ulaşması için sınıfsal mücadelelerle ilişki içinde olması gerektiği savını benimsemiştir. İkinci dönem çalışmalarında ise Castells bu savını değiştirerek kentsel toplumsal hareketlerin yelpazesini genişletmiştir. Kentsel toplumsal hareketler kimi yerlerde sınıf temelli gelişebileceği gibi, kimi yerlerde, örneğin toplumsal cinsiyet ilişkileri temelinde ya da etnisite kavramı temelinde de gelişip başarıya ulaşabilir.

Kapitalizm ve kent mekânı arasındaki ilişkiyi çeşitli açılardan ele alan Castells ve Harvey, bazı noktalarda aynı fikirlere sahip olmakta birlikte ayrıştıkları pek çok nokta da bulunmaktadır.

Harvey ve Castells'in 'Kent'e Bakışları

Harvey kenti sermaye birikim süreçlerinde oynadığı rol özelinde ele alırken, Castells' e göre kent kolektif tüketimin, dolayısıyla işgücünün yeniden üretiminin merkezi olması dolayısıyla önemlidir.

Kentin ancak sermaye birikim süreçleriyle bir anlam kazandığını ifade eden Harvey bunun tersinin mekânı fetişleştirmek olduğunu söyler. Buna benzer bir biçimde Castells için de kent ancak kolektif tüketim sürecinde oynadığı rol bağlamında anlamlıdır. Bunun yanında kente, özgün anlamlar yüklenemez. Harvey ve Castells bu şekilde esas olarak Chicago okulunun yaklaşımını eleştirmektedir.

Bunun dışında iki düşünürün de hemfikir olduğu noktalardan bir diğeri ise, kent mekânının incelenmesinin ancak kentteki başta ekonomik ilişkiler olmak üzere, siyasal ve toplumsal ilişkilerin incelenmesiyle mümkün olabileceğidir. Bu, aslında Marksist bakış açısını yansıtmaktadır; eğer tarihi şekillendiren unsur üretim ilişkileriye, hiçbir kavram üretim ilişkilerinden

bağımsız ele alınamaz. Kenti kavramak demek başta ekonomik öge olmak üzere toplumsal yapıyı şekillendiren tüm öğeleri kavramak demektir.

Kenti kapitalist üretim ilişkileri bağlamında inceleyen Harvey ve Castells'in çalışmalarının birbirlerini tamamlar nitelikte olduğu söylenebilir. Harvey, kapitalist sistem ve kent ilişkisini sermaye birikim süreci açısından ele alırken, Castells bu ilişkiyi kolektif tüketim ve işgücünün yeniden üretimi açısından ele almıştır. Harvey'in sermaye birikimi ve kent çalışmalarında üzerinde durduğu "sermayenin kentsel alana yaptığı yatırımlarla kendisini yeniden üretmesi" (Harvey, 1989: 71) olgusu işgücünün yeniden üretimini de içermektedir. Çünkü söz konusu yeniden üretim sürecinin esasını oluşturan şey üretim ve tüketim için yaratılan fiziksel çevredir ve bu süreç hem bu çevreye yapılan yatırımlar hem de işgücünün yeniden üretilmesi için yapılan harcamalardan oluşur. Bu bağlamda Harvey de aslında işgücünün yeniden üretimi konusuna değinmiş, ancak bu konunun incelenmesi işini esas olarak Castells üstlenmiştir.

Aslında Harvey'in yaklaşımında kent merkezi bir konumda değildir. Kent kapitalist üretim ilişkileri tarafından şekillendirilen ve buna göre üretim ilişkilerinin de sistem lehine gelişmesini sağlayan bir yapıdır. Bu haliyle Harvey'i esas ilgilendiren, kentsel süreçlerin kendisi değil, ona etki eden oluşumlar/yapılanmalardır. Castells ise çalışmalarında kent ve onun şekillendirdiği süreçleri temel almıştır; kent kolektif tüketimin gerçekleşmesini sağlayan yapıdır ve bu kolektif tüketim sürecinin gerçekleşmesinde kentteki devlet aygıtının önemli bir rolü vardır. Kent, ekonomik ve siyasal süreçler olarak nitelendirilebilecek bu iki unsuru içinde barındırdığı için önemlidir.

Bu noktada değinilmesi gereken bir ayrım daha vardır: Harvey kenti şekillendiren yegane unsurun sermaye birikimi süreci ve kısmen de buna bağlı ilişkilerden doğan sınıfsal ilişkiler olduğunu belirtmektedir (Harvey, sonradan sınıf bilinci dışında dört ayrı bilinç odağı olduğunu belirtmiş ve bunları birey, topluluk, aile ve devlet olarak saymıştır. Ancak bunların

kapitalist kentleşme sürecinin yarattığı ve kapitalizmdeki asli bilinç odağı olan sınıf bilincini gölgeleyen yeni bilinç odakları olduğunu da belirtmiştir). Castells'in çalışmalarında ise bu durumun biraz karışık olduğu belirtilmelidir. Castells'in yapısalcı Marksist olarak nitelendirilen ilk çalışmalarında kent ve kentin içinde barındırdığı hiçbir unsura tarihsel bir özellik atfetmediği görülmektedir. Kent de, içinde barındırdığı unsurlar da ekonomik ve siyasal süreçler içinde anlam kazanırlar. Castells, aktör merkezli olarak nitelendirilen ikinci dönem çalışmalarında ise kentsel toplumsal hareketleri kenti şekillendiren önemli öğeler arasında saymış ve bir önceki dönemdeki yaklaşımına karşı özeleştiri vermiştir. Bu bağlamda Harvey ve Castells'in ilk çalışmalarının 'yapı' üzerine yapılan vurgular temelinde paralel ilerlediği söylenebilir.

Harvey ve Castells'in Devlet Aygıtına Bakışları

Harvey ve Castells'in çalışmalarında devlet; merkezi bir konumda olmamakla birlikte (asıl önemli olan unsurlar toplumsal yapı içindeki öğelerdir), kapitalist üretim ilişkilerinin yürütülmesi açısından önemli görülmektedir.

Harvey'in çalışmalarında devlet, sermaye yatırımlarının ikincil döngüye aktarılmasında önemli rol üstlenmektedir. Ayrıca devlet, kent mekânındaki sınıf temelli hareketlerin oluşumunun sınıf bilincini zayıflatarak ya da yerine yeni bilinç odakları koyarak engellenmesinde de önemli bir paya sahiptir. Devletin sistem içinde üstlendiği iki rol de tamamen kapitalist sistemin devamlılığını sağlamaya yöneliktir. Harvey devleti, kapitalist üretim ilişkilerinin sağlanmasında bir araç olarak kavramsallaştırmıştır.

Castells'in devlete bakışı da, çalışmalarında özel bir önem atfetmemesi açısından Harvey ile aynıdır. Castells için devlet, kolektif tüketimi ve işgücünün yeniden üretilmesini sağlayan temel unsurdur. Bunun

yanında Castells, devleti(ve onun bir parçası olan siyasal hareketleri) kentsel toplumsal hareketlerin tam karşısına yerleştirmektedir. Çünkü siyasal hareketler toplumsal tahakkümün bazı biçimlerini kabul ederek pazarlık ederler ama kentsel toplumsal hareketler toplumsal yeniliklerin kaynağını oluştururlar(Castells, 1983: 294).

Harvey ve Castells'in Kentsel Siyasete Bakışları

Harvey ve Castells'in aynı fikirde oldukları noktalardan biri de, kapitalist kentleşme sürecinin yarattığı tüm olumsuzluklara rağmen kentte sınıf temelli hareketlerin gerçekleşmesinin imkânsız olmadığı fikridir. Bu karşılaştırmayı yapabilmek için önce iki düşünürün sınıf olgusu ve kent mekânı arasındaki ilişkiye bakışlarını karşılaştırmak gerekmektedir.

Harvey, bir yandan kapitalizmin kent mekânını meta haline getirip devamlılığını sağlarken, diğer yandan da üretim ilişkileriyle yarattığı sınıfsal çelişkilere benzer çelişkilerin kentte ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde sınıf bilincini ikincil konuma iterek yeni bilinç odakları yaratan kapitalizm, sınıf temelli hareketlerin ortaya çıkışını zorlaştırmaktadır. 'Sınıf, kapitalist üretim ilişkileri ve kent' arasındaki ilişkiyi bu şekilde inceleyen Harvey'e karşı Castells, 'sınıf ve kent' arasındaki ilişki üzerinde çok durmamıştır. Castells'in sınıf vurgusu sadece *sınıf temelli kentsel toplumsal hareketlerle* ilgili çalışmalarında görülmektedir.

Sınıf mücadelesi ya da kentteki sınıf temelli mücadeleler konusunda her iki düşünürün de bulunduğu ortak nokta; anti-kapitalist nitelikte bir kentsel toplumsal hareketin, sınıfsal mücadelelerle bir şekilde ilişki içinde olması gerektiğidir. Bu düşüncenin temelinde üretim ve yeniden üretim alanlarının aynı süreçlerin (ekonomik, siyasal ve toplumsal) ürünleri olması yatmaktadır. Bu iki alanı birbirinden ayırmış gibi göstermek, hem sınıf olgusunun yerini etnisite, kimlik, ırk gibi kavramların almasına hem de verilen mücadelelerin

muhataplarında bir anlam kayması yaşanmasına (sorumlunun kapitalist sistem değil de farklı aktörlermiş örneğin sadece devlet ya da sermayedarlarmış gibi anlaşılmasına) neden olmaktadır. Oysa Castells ve Harvey'e göre kentsel toplumsal hareketler, sınıf mücadelesinin işyerinden çıkarak toplumsal yaşamın mekânına girdiğini göstermektedir(Gottidiener,2001: 257).

Castells'in sınıf temelli kentsel hareketlere yaptığı vurgu ikinci dönem çalışmalarında yerini sadece 'kentsel toplumsal hareketler' söylemine bırakmıştır. Artık Castells'e göre sınıfsal ilişkiler kentsel mücadeleler için olmazsa olmaz konumda değildir; kentsel hareketler sınıf temelli olabileceği gibi, sınıfsal mücadelelerden tamamen bağımsız bir şekilde de gelişebilirler. Harvey, Fransa'daki 1871 Paris Komününe kadar uzanan hareketlerin sınıf mücadelesi açısından önemine işaret eder. Castells için ise, toplumsal cinsiyet ilişkilerine ya da bir etnisiteye bağlı olarak gelişen hareketler sınıf temelli hareketler kadar önemlidir ve hepsi birlikte kentsel toplumsal hareketleri oluştururlar.

Aslında Castells'in kentsel toplumsal hareketlere verdiği bu önem Harvey'in çalışmalarında da görülmektedir. Harvey de Castells gibi Marksizmin kentsel toplumsal hareketleri devrimci potansiyelden yoksun, tali bir alan olarak görmesini eleştirmektedir. Örneğin Harvey'e göre Marx ve daha sonra Lenin, 1871 Paris Komünü pratiğinde, burjuva hâkimiyetindeki kenti yeniden sahiplenme yönündeki bir arzunun hareketi devindirdiği gerçeğini göz ardı etmişler ve bu hareketi sadece proleter kalkışması olarak tahlil etmişlerdir (Harvey, 2013: 177). Yalnız Harvey'in burada Castells'den ayrıldığı bir nokta vardır: Harvey, Marksizmin üretim alanına ilişkin olmadığı gerekçesiyle önemsemediği hak, özerklik ve yurttaşlıkla ilgili meselelere dair hareketlerin devrimci potansiyelini vurgulamakta ve bu mücadelelerinde arka planda kapitalist sistemin çelişkilerine dair mücadeleler olduğunu belirtmektedir. Harvey, anti-kapitalist mücadelenin yeni stratejiler geliştirmesi gerektiği vurgusunu yaparken, kapitalizmin sürekli büyüme hedefinin neden

olduğu, örneğin ekolojik hareketlerin de buna dahil edilebileceğini ifade etmektedir. Bu şekilde Harvey, sınıfsal mücadelelerin yukarıda sayılan hareketler göz önüne alınarak yeniden tanımlanması gerektiğini işaret ederken, Castells kentsel hareketler içinde her zaman sınıfsal mücadelelerin yer almayabileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda Castells'in kapitalist üretim ilişkilerini ikincil bir konuma yerleştirdiği söylenebilir.

Harvey ve Castells, farklı söylemlerle de olsa, kentsel toplumsal hareketlerin var olan (kapitalist) sisteme karşı ortak mücadelede önemli rolleri olduğunu dile getirmişlerdir. Harvey bunu “kentlerin bir araya gelerek oluşturduğu; çok merkezli ve hiyerarşik, korporatist ve demokratik, eşitlikçi, yatay ilişkilere dayanan, sistematik olarak içi içe geçmiş ve özerk yapıda; kendi içinde fikir ayrılıkları ve çatışmalara izin veren, ancak sermayenin sınıf iktidarı karşısında dayanışma sergileyen; ve hepsinden öte, gerek çalışma gerekse yaşam alanında tabi olduğumuz toplumsal ilişkileri dünya piyasaları üzerinden dayatan kapitalist değer yasalarını aşındırma ve nihayet alaşağı etme yolundaki mücadeleye sıkı sıkıya bağlı olması ve sınıf tahakkümü ile metalaşmış piyasa belirlenimlerinin ötesinde insan gelişimini teşvik eden” (Harvey, 2013: 216) bir yapı/örgütlenme ya da hareketleri vurgulayarak açıklamaya çalışmıştır. Castells ise sistem karşıtı mücadelenin içeriğini toplumsal, kültürel ve ekonomik süreçlerin bir yansıması olarak görülebilecek *kentsel anlam* kavramını kullanarak ifade etmiştir. Castells'e göre kentsel toplumsal hareketlerin temel hedefi “zamanımız ve kültürümüzün sınırları dahilinde, kentsel anlamda bir değişim için gerekli görülen yolları ve hedefleri bütünleştirmek”(Castells, 1983: 323)tir.

KAYNAKÇA

AKKOYUNLU ERTAN, Kıvılcım; "20. Yüzyıl Kent Ütopyaları", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.13, S. 3, Temmuz 2004, s. 5-21.

AKKOYUNLU ERTAN, Kıvılcım; "Paris Banliyö Hareketini Anlamak: Manuel **Castells**'i Yeniden Okumak", **Amme İdaresi Dergisi**, C. 40, S.1, Mart, 2007, s. 57-83.

AKKOYUNLU ERTAN, Kıvılcım; "Kentsel Hareketlerden Yeni toplumsal Hareketlere: Castells'in Sorgulanması ve Türkiye Örnekleri", **Amme İdaresi Dergisi**, C.32, S.3. 1999.

AKŞİN, Sina; "Saint Simon", **Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi**, Ed. Mete Tunçay, C.1, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.

ALKAN, Ayten, DURU, Bülent; "Türkiye'de Kent Çalışmalarının İzinden Giderken "Toplumsal Adalet, Eşitsizlik ve iktidar" Nereye Düşer?", **Ruşen Keleş'e Armağan - 2: Kent ve Planlama: Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak** (ed. Ayşegül Mengi), Ankara: İmge, 2007, 87-111.

ALVER, Köksal; **Kent Sosyolojisi**, Ankara, Hece Yayınları, 2012.

ALVER, Köksal; **Siteril Hayatlar**, Ankara, Hece Yayınları, 2010.

AYBAY, Rona; **Sosyalizmin Öncülerinden Robert Owen**, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2012.

AYKUTALP, Aykut; "Manuel Castells: Enformasyon Çağı ve Ağ Toplumu Teorisi", **Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler**, ed. Serap Suğur ve Aylin Görgün Baran, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2011.

ALTHUSSER, Louis; **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.

ALTHUSSER, Louis; **Kapital'i Okumak**, Belge Yayınları, Düşünce Dizisi, Çev. Celal A. Kanat, İstanbul, 1995.

ASLANOĞLU, Rana A.; **Kent, Kimlik ve Küreselleşme**, Bursa, Ezgi Kitabevi, 2000.

BAL, Metin; "Ütopyanın Siyaset Felsefesi Tarihinde Evrimi", **ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi**, S.3, (1), 2010.

BIÇKI, Doğan; "Harvey ve Castells'de kent Sorunsalı : Politik Ekonomi Vizyonu ve Sınırlılıkları", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.7, S.11, 2006.

BUMİN, Kürşat; **Demokrasi Arayışında Kent**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2010.

CASTELLS, Manuel; **The Urban Question- A Marxist Approach**, The MIT Pres, Cambridge-Massachusetts, 1979.

CASTELLS, Manuel; **The City and the Grassroots**, CA: University of California Pres, Berkeley, 1983.

CASTELLS, Manuel; **Kent, Sınıf, İktidar**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1997a.

CASTELLS, Manuel; "Citizen Movements, Information and Analysis: An Interview with Manuel Castells", **City**, S. 7, 1997b, s.140-155.

CASTELLS, Manuel ve INCE, Martin; **Manuel Castells'le Söyleşiler**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

CASTELLS, Manuel; **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Ağ Toplumunun Yükselişi**, Çev. Ebru Kılıç, C.1, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

ENGELS, Friedrich, **İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu**, Çev. Yurdakul Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, 2010.

ENGELS, Friedrich; **Konut Sorunu**, Çev. Güneş Özdural, Ankara, Sol Yayınları, Ankara, 1992.

ERSOY, Melih; “Sanazyisizleşme Süreci ve Kentler”, **Praksis Dergisi**, S.2, 2001, s. 32-52.

GOTTİDIENER, Mark; “Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis Dergisi**, S.2, 2001, s. 248-269.

GÖÇMEN, Doğan; “Karl Max’ın Ahlak Felsefesi ve Adalet Teorisiyle Olan İlişkisi Üzerine”, **Praksis Dergisi**, S.10, 2003, s. 255-278

GÖZE, Ayferi; **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007.

GÜLER, Mahmut; “Kentsel Haklar, Kapitalizm ve Katılım”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, S.1, C. 66, 2012.

GÜLLÜPINAR, Fuat; “Çağdaş Kent Kuramları”, **Kent Sosyolojisi**, ed: Fatime Güneş, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.

HARALOMBOS, M., HOLBORN, M.; **Sociology: Themes and Perspectives**, London, HarperCollins, 2008.

HARVEY, David; **Sermayenin Sınırları**, Çev. Utku balaban, Ankara, Tan Kitabevi Yayınları, 2012b.

HARVEY, David; **Paris, Modernitenin Başkenti**, Çev. Berna Kılınçer, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012c.

HARVEY, David; **Sermayenin Mekânları**, Çev. Başak Kıcıır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar ve Seda Yüksel, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012a.

HARVEY, David; **The Urbanization of Capital**, Blackwell, Oxford, 1985.

HARVEY, David; **Consciousness and The Urban Experience**, John Hopkins UP, Baltimore, 1985b.

HARVEY, David; **The Urban Experience**, John Hopkins University Pres, Baltimore, 1989.

HARVEY, David; "From Managerialism to Enterpreneurialism: The Transformation of Urban Governence in Late Capitalism", **Georg. Annal** (B), 1991, s. 3-17.

HARVEY, David; **Justice, Nature and Geography of Difference**, Blackwell, Oxford, 1997.

HARVEY, David; **Postmodernliğin Durumu**, Çev.Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2010.

HARVEY, David; **Umut Mekânları**, Çev.Zeynep Gambetti, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2011a.

HARVEY, David; "Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası", **Praksis Dergisi**, 2001, s.173-203.

HARVEY, David; “Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı”, **20. Yüzyıl Kenti**, Çev. Ve Ed. Bülent Duru ve Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002a.

HARVEY, David; “Toplumsal Adalet, Postmodernizm ve Kent”, **20. Yüzyıl Kenti**, Çev. Ve Ed. Bülent Duru ve Ayten Alkan, Ankara, İmge Kitabevi, 2002b.

HARVEY, David; **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.

HARVEY, David; **Asi Şehirler**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayıncılık, 2013.

HOLTON, R. J.; **Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık**, Çev. Ruşen Keleş, Ankara, İmge Kitabevi, 1999.

HUBERMAN, Leo; **Sosyalizmin Alfabesi**, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 2005.

KAYGALAK, Sevilay; “Kent, Kır ve Kapitalizme Geçiş”, **Mülkiye Dergisi**, C. XXXI, S. 257. 2007.

KELEŞ, Ruşen; **Kentleşme Politikası**, Ankara, İmge Kitabevi, 2010.

KURT, Hacı; “Kentsel ve Çevresel Sorunların Çözümünde Ütopycacıların Mirası”, **Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine-Ruşen Keleş’e Armağan**, C.3, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.

KURTULUŞ, Hatice; “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’ nin Kentleşme Deneyimi”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2010.

LE GALES, Patrick; “Regulations and Governance in European Cities”, **International Journal Urban and Regional Research**, S.22(3), 1998, s.482-506.

LEFEBVRE, Henri; **The Survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production**, New York, St. Martin’s Pres, 1979.

LEFEBVRE, Henri; **The Production of Space**, Oxford, Blackwell, 2007.

LEFEBVRE; Le droit a la ville(Kent Hakkı), Anthoropos, Paris den aktaran castells, 1979: 87, 1968.

LEFEBVRE, Henri; “Space: Social Product and Use Value”, **Critical Sociology: European Perspektive**, ed: J. Freiberg Grossman, New York, 1979.

LEFEBVRE, Henri; **Kentsel Devrim**, Çev. Selim Sezer, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2013.

LEFEBVRE, Henri; “The Right to the City”, **Writings on Cities**, Ed. ve Çev. E. Kofman and E. Lebas, Oxford, Blackwell Publishers, 1996, s. 367-375.

MARX, Karl; **Grundrisse- Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma**, Çev. Sevan Nişanyan, İstanbul, Birikim Yayınları

MARX, Karl; **Kapital**, Çev. Alaattin Bilgi, C. 1, Ankara, Sol Yayınları, 2011.

MARX, Karl; **Kapital**, Çev. Mehmet Selik, C. 2, İstanbul, Yordam Kitap, 2012.

MARX, Karl, ENGELS, Friedrich; **Komünist Parti Manifestosu**, Çev. Sinan Jabban, Ankara, Patika Kitap, 2013.

MARX, Karl, ENGELS, Friedrich; **Alman İdeolojisi(Feuerbach)**, Çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 2008.

MARX, K., ENGELS, F.; **Seçme Yazılar**, c. 1. 1951.

MERRİFIELD, Andy; **Metromarksizm: Şehrin Marksist Bir Hikayesi**, Çev. Nihal Ünver, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2012.

MURRAY, Bookchin; **The Limits of the City**, Montreal, Black Rose Books, 1986.

ONAY, Duygu; *“Louis Althusser’de İdeoloji ve Bilinç İlişkisi”*, **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe (Sistemetik Felsefe ve Mantık) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2006.

PINARCIOĞLU, N. Şirin, KANBAK, Ayşegül, ŞİRİNER, Makbule; “Kent Kuramları”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, İstanbul**, Örgün Yayınevi, 2010.

POULANTZAS, Nicos; **Devlet, İktidar, Sosyalizm**, Çev. Turhan Ilgaz, Ankara, Epos Yayınları, 2006.

RİTZER, George; **Modern Sosyoloji Kuramları**, Çev. Himmet Hülür, Ankara, Deki Basım Yayım, 2012.

SERT, Emre- KARPUZ, Hayri ve AKGÜN, Gürkan; “Küreselleşme Sürecinde Değişen Kent Kavramı; Mekân ve Politikleşme Üzerine Bir Okuma Çalışması”, **Planlama Dergisi**, S.2, 2005, s.101-111.

SKIRBEKK, Gunnar, NİLS Gilje; **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**. Çev. E. Akbaş, Ş. Mutlu, İstanbul, Kesit Yayınları, 2001.

ŞENEL, Alâeddin; **Çağdaş Siyasal Akımlar**, Ankara, İmaj Yayınevi, 2001.

ŞENGÜL, Tarık; **Kentsel Çelişki ve Siyaset:Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009.

ŞENGÜL, Tarık; Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”, **Praksis Dergisi**, S.2, 2001, s.9-31.

THOMPSON, Edward; **The Making of the English Working Class**, Harmonds-worth, Middlesex: Penguin Boks, 1968.

TÜMTAŞ, Mim Sertaç; **Kent, Mekân ve Ayrışma**, Ankara, Detay Yayıncılık, 2012.

URRY, John; **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.

WEBER, Max; **Şehir-Modern Kentin Oluşumu**, Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Yarı Yayınları, 2012.

WITTGENSTEIN, L.; **Philosophical Investigations**, Oxford, Blackwell, 1967.

YÖRÜKAN, Ayda; **Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri**, Ed: Turhan Yörükan, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

İnternet Kaynakları

GÖÇMEN, Doğan; “Barış Ütopyaları”, 2009.

http://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/08/baris_utopyalari1.pdf
(4.3.2013)

GÖRGÜLÜ, Güventürk; “Dışlanmışlar Kent Hakkını Kullanmalı”, 2012, **David Harvey ile Röportaj**

<http://www.habervesaire.com/news/dislanmislar-kent-hakini-kullanmali-2346.html> (27.04.2013)

ETHA (Etkin haber Ajansı) (2012) : “Dünya İnanılmaz Eşitsiz Bir Yere Doğru Gidiyor” , **David Harvey ile Röportaj**

(<http://www.yenidenatilim.com/?&Bid=1419333&/-David-Harvey:D%C3%9CNYA-%C4%B0NANILMAZ-E%C5%9E%C4%B0TS%C4%B0Z-B%C4%B0R-YERE-DO%C4%9ERU-G%C4%B0D%C4%B0YOR27.04.20123>) (27.04.2013)

WHORISKEY, Peter; "Wealth Gap Widens between Whites, Minorities, Report Says"

http://www.washingtonpost.com/business/economy/wealth-gap-widens-between-whites-minorities-report-says/2011/07/25/gIQAjeftZl_story.html
(27.04.2013)

POLAT, Yeliz Aktaş (t.y.); “Küreselleşme Sürecinde Yeni Bir Kentsel İç Mekân Örgütlenmesi Olarak Güvenlikli Siteler: Malatya Örneği “

<http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyalar/1427/file/yelizapolat.pdf>
(21.06.2013)